

*Dr. Irmantas JARUKAITIS*¹
Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Viešosios teisės katedros docentas

EUROPOS SĄJUNGOS EKONOMINĖ KONSTITUCIJA KAIP PAPILDOMA LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCIJOS DIMENSIJA: TYRIMŲ KONTŪRAI

Straipsnyje, remiantis, be kita ko, ordoliberalų mokyklos atstovų darbais, analizuojama „ekonominės konstitucijos“ sąvoka ir su tuo susiję klausimai: kodėl valstybės (ar politinės bendruomenės) ūkio būvį nusakantys principai turėtų būti konstitucijos dalimi, kaip jie turėtų būti apibrėžiami, kad būtų užtikrintas optimalus siekiamų tikslų įgyvendinimas, koks galėtų būti ekonominės konstitucijos turinys. Šios analizės pagrindu tiriamas ekonominės Lietuvos Respublikos Konstitucijos turinys: valstybės principinę ūkio būvio orientaciją nusakantys principai, pamatinis asmens ūkinės veiklos laisvės, kaip šių orientacijų užtikrinančios teisinės garantijos, turinys, privataus asmens, politinių institucijų ir Konstitucinio Teismo galių pusiausvyra šioje srityje. Analogiškai tiriami pagrindiniai Europos Sąjungos ekonominės konstitucijos bruožai: principinė ūkio būvio orientacija, pagrindinės teisinės tokios orientacijos užtikrinimo garantijos, vertikalus ir horizontalus viešosios valdžios galių padalijimas šioje srityje. Pirmaiau atlikto tyrimo pagrindu vertinamas ES ekonominės konstitucijos poveikis Lietuvos Respublikos Konstitucijai, analizuojamos jų tarpusavio sąsajos.

„Federalizuokite jų pinigines ir jų širdys bei protai seks iš paskos“
(„Federalise their wallets and their hearts and minds will follow“) J. Madisonas

Tam tikru būdu konstitucionalizuotas ekonominės santvarkos modelis (pamatinė ekonominių santykių būseną, jos principinę orientaciją) ir jį nusakantys principai yra

¹ Autorius dėkoja doc. dr. Egidijui Bieliūnui, doc. dr. Laurui Butkevičiui, Ingai Jarukaitienei, dr. Petruui Ragauskui, Daliai Višinskienėi ir doc. dr. Skirgailei Žalimienei už vertingus pasiūlymus ir komentarus. Straipsnyje pateikta asmeninė autoriaus nuomonė.

vienas svarbiausių bet kurios politinės bendruomenės struktūros elementų, darančių milžinišką įtaką kasdieniam tos bendruomenės nario (ir, turint galvoje itin atvirą šių dienų ekonomikos pobūdį, ne tik jo) gyvenimui. Be to, galima teigti, kad šių pamatinių atitinkamos bendruomenės pasirinktą ekonomikos modelį arba ūkio būvį apibrėžiančių principų mechaniškai negalima atsieti nuo kitų pamatinių konstitucinių vertybių ir principų. Pavyzdžiui, realiame gyvenime, matyt, būtų sunku rasti planinės ekonomikos principais pagrįstą ir privatinės nuosavybės idėją visiškai atmetančią bendruomenę, kuri kitais aspektais išpažintų liberalios demokratijos vertybes, nors teoriškai toks variantas galbūt ir įmanomas. Vis dėlto tokiu atveju būtų sunku nuosekliai suvokti ir įtikinamai paaiškinti, kodėl, tarkim, privatus subjektas tokioje bendruomenėje gali laisvai, nekliudomai naudotis įprastomis konstitucinėmis pilietinėmis, politinėmis ir asmeninėmis teisėmis bei laisvėmis, tai yra, žvelgiant bendrai, būti laisva, kurianti, iniciatyvi asmenybė, tačiau būtent ekonominių santykių sferoje tokia bendruomenė apskritai užkerta kelią jo laisvei ir iniciatyvos realizavimui. Taigi ekonominių santykių sferoje taikytini pamatiniai principai negali nesiderinti su kitomis bendrosiomis konstitucinėmis vertybėmis ar principais ar jiems prieštarauti.

Šiuo požiūriu Lietuvos Respublikos Konstitucija nėra išimtis. Įtvirtinusi liberaliosios demokratinės visuomenės vertybes ji taip pat nustato tam tikrus bendriausius ūkio būvį nusakančius principus, kuriais, viena vertus, siekiama užtikrinti individo laisvę, tačiau kartu norima garantuoti ir bendruomenės, kuriai jis priklauso, poreikius.

Paradoksalu, tačiau, nepaisant minėtų konstitucinių klausimų ypatingos svarbos (pastaruoju metu išsismarkavusi krizė ir jos įtaka kasdieniam gyvenimui yra geriausias to pavyzdys), 1992 m. įsigaliojus Lietuvos Respublikos Konstitucijai, šalies ūkio konstitucinės tvarkos klausimai, įskaitant ir asmens ūkinės veiklos laisvę bei šios laisvės ribas, Lietuvos akademinėje doktrinoje iki šiol plataus dėmesio nesulaukė, nors Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (toliau vadinama – LRKT) minėtais klausimais laikui bėgant išplėtojo gana išsamią jurisprudenciją. Pažvelgę į Lietuvos konstitucinei teisei skirtus vadovėlius pamatysime, kad juose konstituciniams šalies ūkio būvio ir su tuo susijusiems asmens teisių klausimams skiriamas menkas dėmesys,² o mokslinius straipsnius ar kitus darbus, analizuojančius minėtus

² Pvz., 2001 m. išleistame Lietuvos konstitucinės teisės vadovėlyje (*Birmontienė T. et. al. Lietuvos konstitucinė teisė*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001) apie Lietuvos Respublikos ūkio (ekonomikos) konstitucinius pagrindus iš esmės nekalbama, apie tai užsiminta analizuojant valstybės socialinės orientacijos problematiką (p. 266–270). Kaip asmens subjektinė teisė „teisė į verslą“ paprasčiausiai paminėta šalia kitų socialinių, ekonominių ir kultūrinių teisių (p. 322), tačiau šios teisės turinys neapartas. Prof. E. Šileikio vadovėlyje (*Šileikis E. Alternatyvi konstitucinė teisė*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005) analizuojami kai kurie valstybės ūkio konstitucinių pagrindų aspektai (p. 316–319), taip pat su šiuo klausimu glaudžiai susiję valstybės socialinės orientacijos aspektai (p. 210–214). Vis dėlto asmens ūkinės veiklos laisvei kaip asmens subjektinei teisei dėmesys beveik neskiriamas konstatuojant, kad kalbiniu, loginiu ir sisteminiu požiūriu sunku išsamiai analizuoti, kokias konkrečias galimybes apima asmens

klausimus, galima suskaičiuoti ant vienos rankos pirštų.³ Maža to, pastaruoju metu Lietuvoje (ir ne tik joje) vis dažniau galima išgirsti įvairių minčių, kad ekonominės politikos formavimas ir įgyvendinimas apskritai yra labiau politikų, o ne teisininkų (taigi, ir ne Konstitucinio Teismo) „veikimo laukas“,⁴ nors tokį teiginį paneigia Konstitucijos turinys, kadangi joje įtvirtinti tam tikri su valstybės ūkio būviu susiję pamatiniai postulatai, o su Lietuvos ūkio būviu susijusioms konstitucinėms normoms ir principams nesuteiktas koks nors „imunitetas“ nuo Konstitucinio Teismo kompetencijos.

Kita vertus, Lietuvos Respublikai tapus Europos Sąjungos (toliau vadinama – ES) valstybe nare, Europos Sąjungos teisei tapus Lietuvos Respublikos teisės (taigi ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos – žr. Lietuvos Respublikos konstitucinį aktą dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje⁵) dalimi, o Lietuvos Respublikos

ūkinės veiklos laisvė ir iniciatyva (p. 317), o Konstitucijos 46 straipsnis neminimas tarp tų, kuriuose įtvirtinamos žmogaus teisės ir laisvės (p. 220).

³ Šiuo atveju paminėtini keli Lietuvos konstitucionalistų darbai. Visų pirma prof. E. Kūrio straipsniai: *Kūris E. Ūkinės veiklos laisvė, sąžininga konkurencija ir bendra tautos gerovė* (Konstitucijos 46 straipsnio jurisprudencinis komentaras) // *Jurisprudencija*, 2005, t. 64 (56), p. 56–73, kuris, kaip nurodo jo autorius, yra Konstitucijos 46 straipsnio jurisprudencinis komentaras, paremtas Konstitucinio Teismo išplėtos praktikos fragmentais; taip pat *Kūris E. Koordinaciniai ir determinaciniai konstituciniai principai* (II) // *Jurisprudencija*, 2002, t. (27) 19, p. 59–74. Šiame straipsnyje atskirai aptariama valstybės socialinės orientacijos, kaip konstitucinio principo, problematika, kartu analizuojant ir Konstitucijos 46 straipsnio nuostatas. Taip pat išskirtini prof. T. Birmontienės (*Birmontienė T. Ūkinės veiklos laisvės konstituciniai pagrindai. Konstitucinė jurisprudencija* // Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo biuletenis, 2010, Nr. 2 (18) ir R. Ruškytės (*Ruškytė R. Sąžiningos konkurencijos laisvė pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją* // *Konstitucinė jurisprudencija. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo biuletenis*, 2010, Nr. 3(19); *Ruškytė R. Konkurencijos laisvė pagal Lietuvos Konstituciją* // Europos Sąjungos konkurencijos teisė ir jos įgyvendinimas: aktualijos, praktika ir atitiktis, problematiškumo aspektai (mokslinių straipsnių rinkinio vyr. red. G. Švedas). Klaipėda: Socialinių mokslų kolegija, 2010, p. 48–71) moksliniai straipsniai. Paminėtina, kad bandymas pateikti kiek išsamesnes išvalgas dėl Konstitucijos 46 straipsnio pateiktas ir Teisės instituto 2000 m. išleistame Konstitucijos komentare (Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras (I dalis) (ats. red. K. Jovaišas). Vilnius: Teisės institutas, 2000, p. 392–409). Taip pat paminėtina E. Spruogio disertacija, kurioje bendrai analizuojama valstybės paskirties problematika, pagrindinis dėmesys skiriamas socialinėms ir ekonominėms teisėms, tiriami būtent valstybės socialinės paskirties klausimai, o ūkinės veiklos laisvė, taip pat Konstitucijos 46 straipsnis nėra atskiras (pagrindinis) tyrimo objektas (*Spruogis E. Šiuolaikinės demokratinės valstybės socialinė paskirtis ir funkcijos. Daktaro disertacija: socialiniai mokslai, teisė* (01 S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2002).

⁴ Šiuo klausimu žr., pvz., 2010 m. lapkričio 24 d. Lietuvos teisininkų draugijos pareiškimą. Prieiga per internetą: <<http://www.ltd.lt/dok/2010-11-24%20LTD%20pareisikimas%20del%20KT%20kompetencijos.pdf>>.

⁵ Pvz., *Šileikis E. Konstitucinis Teismas ir valstybės atsakomybė už Europos Sąjungos teisės pažeidimą* // *Justitia*, 2010, Nr. 1 (73), p. 214. Žinoma, tokio teiginio apie ES teisės tapimą Konstitucijos dalimi nereikia suvokti pažodžiui, kalbama apie subtilesnę ES teisės poveikį „gyvajai“ Konstitucijai ir poreikį po Lietuvos įstojimo į ES ją visą suvokti „kitaip“. Šiuo atveju ES teisės „įsiskverbimo“ į Konstituciją faktą patvirtina, be kita ko, 2006 m. gruodžio 21 d. LRKT nutarimas, kuriame eksplisitiškai pripažinta, jog ES

ūkiui – ES vidaus rinkos dalimi, konstituciniai ūkio pagrindai tapo kur kas kompleksiškesni ir sudėtingesni. ES integracija, turinti ir gilų vertybinį pagrindą, *de jure* ir *de facto* pirmiausia yra būtent *ekonominė* integracija, nors ekonominė integracija gali būti suvokiama kaip viena iš politinės integracijos siekio realizavimo priemonių. Nors galima išgirsti nuomonių, kad ES teisė paliečia daugiausia ekonominius klausimus, o tai lyg ir savaime reiškia mažesnę jos poveikį nacionalinėms konstitucijoms, konstitucionalizuotas ekonominių santykių būvis paprastai yra vienas pagrindinių bet kurios politinės bendruomenės struktūros elementų, o, kaip bus aptariama toliau, ES teisėje įtvirtinti tam tikri pamatiniai principai ir normos įvairiais aspektais daro reikšmingą įtaką ekonominių santykių sferoje nacionalinių konstitucijų nustatytam *status quo*. Pastarųjų keliasdešimties metų integracijos istorija rodo, kad ES teisė (konkrečiai, „negatyviosios integracijos“ išraiška – pamatinės vidaus rinkos laisvės, vėliau sustiprintos „pozityviosios integracijos“ priemonėmis – ES lygmens teisi- nėmis galiomis priimti teisėkūros aktus, kuriais taip pat kuriama vidaus rinka, ES konkurencijos teisė ir, galiausiai, nuostatos ekonominės ir pinigų sąjungos, valstybių makroekonominių politikų koordinavimo srityse) daro fundamentalią įtaką ES valstybių narių ūkių būvį nusakantiems principams, jų turinio nulemtam teisiniam reguliavimui ir, žinoma, šio reguliavimo pagrindu faktiškai nusistovėjusiam ūkio būviui bei privačių subjektų galimybėms realizuoti savo ūkinės veiklos laisvę, taip pat valstybių galimybei įgyvendinti tam tikras makroekonominės ir kitas politikas ir taip įgyvendinti nacionalinių konstitucijų joms priskirtas funkcijas. Manytina, kad šiuo aspektu minėti pamatiniai ES teisės principai ir normos vykdo įprastines konstitucinės teisės funkcijas – užtikrina individo autonomiją, jo laisvę, taip pat apibrėžia šios autonomijos ribas. Kita vertus, jie traktuotini ir kaip (platesnėje) politinėje bendruomenėje nuolat besiformuojančio gėrio išraiška (t. y. konstitucio- nalizmas kaip politinės arba vertybinės bendruomenės išraiška): nustatydamą tam tikrus principus ir normas ES teisė apibrėžia šioje bendruomenėje pripažįstamus ir ginamus visuomeninius gėrius, kartu su ribotomis bendrai sukurtos gerovės perskirs- tymo galimybėmis (visų pirma per ES biudžetą) vykdo ES politinės bendruomenės integravimo funkciją, taip pat nustato institucinę struktūrą, kuri yra viena iš svarbių tos bendruomenės priemonių, leidžiančių plėtoti diskursą dėl to, koks tas gėris tam tikroje bendruomenėje turėtų būti (įvertinti skirtingas ar konkuruojančias tokio gėrio vizijas), kaip jo turėtų būti siekiama, ir sukuriančių priemonės veiksmingai spręsti dėl to kilusius socialinius konfliktus. Žinoma, kaip matysime, šios nuostatos negali būti suvokiamos atsietai nuo nacionalinių konstitucinių principų ir normų.

teismų praktika yra reikšmingas faktorius aiškinant Lietuvos Respublikos teisę (taigi, ir Konstituciją) ir LRKT praktika, kurioje pripažįstama, jog ES teisė yra vienas iš faktorių, galinčių nulemti Konstitucijos reinterpretavimo poreikį.

Kaip ir kitose srityse, ES teisė „numano“ nacionalinės teisės buvimą, o ES valstybės narės įvairiais aspektais išlaiko reguliavimo diskreciją.

Dėl minėtų priežasčių teigtina, kad valstybei įstojus į ES Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintų ūkio būvio orientaciją ir jo turinį nusakančių principų ir normų tyrimas turėtų apimti ir ES teisės dimensiją. Vėlgi galima konstatuoti, kad mokslinių studijų, sistemiškai analizuojančių ES teisės ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos sąsajas šioje srityje, iš esmės nėra, nors kai kurių autorių darbuose galima rasti tam tikrų užuominų.⁶ Todėl ši studija, be kita ko, laikytina bandymu inicijuoti ir skatinti mokslines diskusijas Konstitucijos ir ES teisės sąveikos ekonominių santykių sferoje klausimais.

Taigi šio straipsnio tikslas – ištirti bendrus ES teisės ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos sąsajų ekonominių santykių sferoje aspektus. Kadangi tema itin plati, straipsnyje apsiribojama tik bendriausių sąveikos kontūrų nubrėžimu. Nesiekama išsamiai analizuoti ir vertinti visų Lietuvos Respublikos Konstitucijos ar ES teisės turinio aspektų, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo (toliau vadinama – ESTT) jurisprudencijos šioje srityje. Paprasčiausiai išryškinami svarbiausi Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtinti ūkio būvį nusakančios principai, jų turinys, taip pat analogiški ES teisės principai, analizuojamos jų tarpusavio sąsajos, vertinamos politinių institucijų ir teismų turimos galios, jų ribos ir pusiausvyra. Pirmojoje dalyje aptariamas „ekonominės konstitucijos“ terminas, kuris Lietuvos teisės moksle iki šiol nebuvo plačiai vartotas, ir pagrindinės ordoliberalų mokyklos idėjos. Ši mokykla pasirinkta dėl kelių priežasčių. Visų pirma, jos atstovai, subjektyvia autoriaus nuomone, gana išsamiai ir įtikinamai pagrindė, kodėl tam tikros pamatinės ekonominių santykių taisyklės turi būti įtvirtintos konstituciniu lygmeniu. Kadangi vienas iš pagrindinių straipsnio analizės aspektų yra ūkinės veiklos laisvė kaip konstitucinės santvarkos elementas, šio aspekto išryškėjimas yra pakankamai svarbus. Be to, kaip bus minima šiame straipsnyje, būtent ordoliberalų idėjos padarė reikšmingą poveikį projektuojant Europos Bendrijų (vėliau – ES) pamatinius ekonominių santykių principus. Kartu pažymėtina, kad šiame straipsnyje nesiekama analizuoti, vertinti ar lyginti įvairių konkuruojančių filosofinių mokyklų (konservatyvizmo, neoliberalizmo, socialliberalizmo ir pan.). Toliau straipsnyje analizuojami pagrindiniai Lietuvos Respublikos

⁶ Bendro pobūdžio užuominų apie principinį (sisteminį) ūkio organizavimo pagrindus nusakančių Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir ES teisės principų suderinamumą galima rasti šio straipsnio autoriaus monografijoje (*Jarukaitis I. Europos Sąjunga ir Lietuvos Respublika: konstituciniai narystės pagrindai*. Vilnius: Justitia, 2011, p. 270–275). Tiesa, paminėtina, kad kai kuriuose pirmiau nurodytų autorių darbuose taip pat kalbama apie ES teisę, tačiau pagrindinis dėmesys skiriamas konkreitiems ES teismų sprendimams, Lietuvos Respublikos Konstitucijos viršenybės postulavimui ES teisės atžvilgiu arba užuominoms apie ES teisės įtaką *ordinarinei* Lietuvos Respublikos teisei (*Birmontienė T.*, žr. 3 išnašą, p. 285–286; *Ruškytė R.*, žr. 3 išnašą, p. 189–190).

Konstitucijos turinio ekonominių santykių sferoje aspektai, jos nuostatų plėtojimas Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. Vėliau bendrais bruožais vertinamas ES teisės, nusakančios ūkio būvio ir su tuo susijusius principus, turinys ir, galiausiai, prieš tai atliktos analizės pagrindu tiriama ES teisės ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos sąveika. Nors, kaip minėta, straipsnyje analizuojama tema lietuvių autorių darbų iš esmės nėra, atsižvelgiant į leidinio, kuriame publikuojamas straipsnis, tematiką, darbe aptariamas Lietuvos autorių, tyrusių su šio straipsnio tematika glaudžiai susijusius klausimus, indėlis į teisės mokslo plėtojimą.

I. EKONOMINĖS KONSTITUCIJOS SĄVOKA IR LIETUVOS RESPUBLIKOS EKONOMINĖS KONSTITUCIJOS KONTŪRAI

1.1. Freiburgo mokykla ir ekonominės konstitucijos sąvoka

Prieš pradėdant analizuoti Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir ES teisės nuostatas, susijusias su pamatiniais ekonominių santykių reguliavimo principais, bendrais bruožais būtina aptarti straipsnio pavadinime vartojamą „ekonominės konstitucijos“ terminą (ir su juo glaudžiai susijusią ordoliberalizmo teoriją), kuris Lietuvos teisės moksle iki šiol nebuvo plačiai vartotas, nors užsienio, pirmiausia jį „nukalusių“ Vokietijos mokslininkų, darbuose⁷ šis terminas aptinkamas gana dažnai. Nors gimė nacionaliniame (ekonominiam, teisiniame) kontekste, kaip matysime toliau, nagrinėjant straipsnyje keliamus klausimus šis terminas ir jį plėtojanti teorija reikšminga tuo, kad jų autorių idėjos padarė didelę įtaką Europos integracijos proceso (įskaitant ir jo teisinius aspektus) turiniui, dinamikai ir (ilgą laiką) jo legitimumo (teisinio bei socialinio pripažinimo) pagrindams. Be to, kaip matysime, šios teorijos postulatų atspindžių galima rasti

⁷ Žr., pvz., *Eucken W.* Grundlagen der Nationalökonomie. Berlin, Heidelberg: Springer, 1965; *Mestmäcker E. J.* Recht und ökonomisches Gesetz. Baden-Baden, 1984; *Gerber D. J.* Constitutionalising the Economy: German Neoliberalism, Competition Law and the “New” Europe // *American Journal of Constitutional Law*, 1994, Nr. 42; *Joerges Ch.* The Market Without the State? The “Economic Constitution” of the European Community and the Rebirth of Regulatory Politics // *European Integration online Papers*, 1997, t. 1, Nr. 19; *Joerges Ch.* States Without a Market? Comments on the German Constitutional Court’s Maastricht-Judgement and the Plea for Interdisciplinary Discourses // *European Integration online Papers*, 1997, t. 1, Nr. 20; *Maduro M. P.* We, the Court. The European Court of Justice & the European Economic Constitution. A Critical Reading of Article 30 of the EC Treaty. Oxford: Hart Publishing, 2002; *Joerges Ch.* What is Left of the European Economic Constitution? A Melancholic Eulogy // *EUI Working Paper*, No. 2004/13; *Hatje A.* The Economic Constitution // *Principles of European Constitutional Law* (red. A. Von Bogdandy, J. Bast). Oxford: Hart Publishing, 2005, p. 587–632; *Drexler J.* Competition Law as Part of the European Constitution // *Principles of European Constitutional Law* (red. A. Von Bogdandy, J. Bast). Oxford: Hart Publishing, 2005, p. 633–674.

ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo praktikoje, plėtojančioje Konstitucijos 46 straipsnio nuostatas.

Ekonominės konstitucijos idėją iškėlė ir išplėtojo vadinamosios Freiburgo (ordoliberalų) mokyklos atstovai – Walteris Eucken, Franzas Bohmas, Hansas Grosmannas-Doerthas ir kiti.⁸ Ji susiformavo tam tikrame istoriniame-socialiniame kontekste, prieš Antrąjį pasaulinį karą Vokietijoje, o ją plėtojančių autorių idėjos kartu su autorių, kėlusių ir rutuliojusių socialinės rinkos ekonomikos idėjas, darbais padarė reikšmingą įtaką formuojant pokario Vokietijos Federacinės Respublikos ūkio, pagrįsto socialinės rinkos ekonomikos postulatais, pamatus.

Freiburgo mokyklos atstovai bent pradinėje jos gyvavimo stadijoje plėtojamomis idėjomis siekė pasiūlyti įtikinamą alternatyvą tuo metu vyravusiam kraštutiniam požiūriui į ekonominių santykių reguliavimą ir valstybės vaidmenį jame. Viena vertus, nors jie, kaip rodo pačios mokyklos pavadinimas, buvo liberaliosios tradicijos išpažintojai, remdamiesi filosofinėmis idėjomis⁹ ir empirine patirtimi, kaip netvarų, neoptimalų atmetė vien *laisser-faire* principu pagrįstą rinkos ekonomikos modelį. Kita vertus, minėtų autorių darbai traktuojami kaip iki Antrojo pasaulinio karo Vokietijoje reikšmingos istorinės ekonomikos mokyklos idėjų ir kito kraštutinio pobūdžio – socializmo idėjų atmetimas. Taigi tam tikru požiūriu ordoliberalų idėjas galima suvokti kaip „trečiojo“, alternatyvaus kelio tarp kapitalizmo ir socializmo paiešką.

Pamatinis minėtų autorių išeities taškas yra tas, kad individo ūkinės veiklos laisvės, konkurencijos, o bendriau – rinkos ekonomikos principais pagrįsta valstybės ūkio struktūra yra tinkamas ekonomikos santykių modelis, tačiau rinka nėra savaveiksmė, jai būtinas institucinis palaikymas, o vien *laisser-faire* principui ir privačių subjektų savireguliacijai palikta ir jais pagrįsta valstybės ūkio struktūra nėra optimali. Jų manymu, rinkos ekonomikos sistema leidžia pasiekti veiksmingesnį visuomenėje esančių išteklių paskirstymą nei bet kuri kita. Tačiau dėl įvairių priežasčių (pavyzdžiui, dėl rinkų koncentracijos, dėl to, kad rinkų koncentracija gali peraugti į *politinės valdžios koncentraciją* ir kt.) rinkos savaime gali ir nevykdyti joms priskirtos pamatinės funkcijos – užtikrinti optimalų ekonominių išteklių paskirstymą. Todėl, siekiant užtikrinti tinkamą rinkos ekonomikos funkcionavimą, turi būti sukurta tam tikra (teisinė) aplinka, kuri pasitelkusi rinkos principais pa-

⁸ Čia ir toliau straipsnyje pagrindinės ordoliberalizmo idėjos pateiktos iš *Gerber D. J. Constitutionalising the Economy: German Neoliberalism, Competition Law and the “New” Europe // American Journal of Constitutional Law, 1994, Nr. 42, taip pat Drexel J. Competition Law as part of the European Constitution // Principles of European Constitutional Law (red. A. Von Bogdandy, J. Bast). Oxford: Hart Publishing, 2005, p. 636–647.*

⁹ Šiuo atveju paminėtini Karlo Popperio darbai ir juose analizuotas laisvės arba tolerancijos paradoksas. Apie tai žr., pvz., *Shearmur J. Political Thought of Karl Popper. Routledge, London, 1996.*

grįstas priemonės užtikrintų tinkamą konkurencinę aplinką. Tokią teisinę aplinką ir jos pagrindu įtvirtintą institucinį palaikymą privalo užtikrinti būtent valstybė. Remiantis šiuo požiūriu valstybė turėtų nustatyti pamatinius ekonominių santykių (teisinius ir institucinius) struktūros principus, kurių pagrindu funkcionuotų rinkos ekonomika, taip pat užtikrinti jų laikymąsi, tačiau pati neturėtų daryti tiesioginės įtakos ekonominių santykių rezultatams. Taigi vadovaujantis šiuo požiūriu valstybės vaidmuo – sudaryti teises ir kitas prielaidas, leidžiančias rinkos ekonomikai pasiekti teorijoje jai priskirtą tikslą – užtikrinti optimalų ekonominių išteklių paskirstymą.

Kita svarbi ordoliberalų tezė ta, kad rinkos ekonomikos principais pagrįsta tvarka yra *konstitucinė tvarka*, t. y. ją apibrėžia, nusako teisinė ir institucinė sistema, kuri, savo ruožtu, traktuotina kaip sąmoningas eksplisicinis ar implisicinis konkrečios politinės bendruomenės *konstitucinis pasirinkimas*. Tai reiškia, kad konkrečius rinkoje vykstančius procesus bent iš dalies nulemia teisinės ir institucinės sistemos, kuriose šie procesai vyksta, o klausimas, kurios iš šiuos brožuos nulemiančių ir sistemą sudarančių taisyklių yra pageidautinos ar ne, suvoktinas kaip konstitucinis klausimas. Taigi, apibendrintai tariant, ekonominė konstitucija gali būti apibrėžiama kaip pamatinių sisteminių taisyklių, kuriomis yra paremtas tam tikros politinės bendruomenės ekonominės sistemos funkcionavimas, visuma.¹⁰ Kaip ir kitais atvejais, šiuo atveju konstitucijos funkcija yra ne tik ir ne tiek „aprašyti“ konkrečiu metu susiklosčiusių ekonominių santykių *status quo*, kiek nustatyti imperatyvią ateities viziją, nusakyti tikslus, idealus, kurių turi būti siekiama ją įgyvendinant. Pagrindinė priemonė, leidžianti optimizuoti ekonominius santykius – institucinės sistemos, kurios kontekste plėtojami šie santykiai, tobulinimas. Be pamatinių ekonominę ūkio orientaciją apibūdinančių principų svarbu nusakyti ir tai, kaip turėtų būti sprendžiami ginčai dėl konkuruojančių tokios vizijos įgyvendinimo formų. Ordoliberalams šis klausimas svarbus ne tik plėtojant teorinius tyrimus, bet ir ieškant atsakymų į praktinius klausimus, kaip sukuriant ir plėtojant atitinkamą ekonominę konstituciją gali būti sukurtas ir palaikomas norimas ekonominių santykių būvis, t. y. kaip norima (optimali, rinkos ekonomikos principais pagrįsta) ekonominė tvarka gali būti pasiekta. Tačiau šiuo atveju esminis aspektas yra tas, kad optimalų ūkio būvį

¹⁰ Analogiškai žr. Drexlo cituojamus Nipperday ir Fikentscherio pateiktus ekonominės konstitucijos apibrėžimus: „ekonominė konstitucija – pamatinių taisyklių, skirtų užtikrinti ekonomikos modelio, kuris laikomas geriausiu, būtinus elementus ir garantijas“; „ekonominė konstitucija – konstitucinių ar kitų pamatinių teisinių nuostatų visuma, reguliuojanti pamatinius ekonomikos, valstybės ir jos piliečių santykius. Tokia konstitucija gali būti pagrįsta sąmoningu sprendimu „prieš“ ar „už“ planinę ekonomiką, taip pat daugiau ar mažiau sąmoningu sprendimu nesikišti į ekonominius santykius“. *Drexl J.*, žr. 7 išnašą, p. 634–635 ir čia nurodytus šaltinius. Šiuo atveju neišvengiamos ekonomikos ir teisės sąsajos, nes būtent ekonomikos teorija turi pateikti atsakymus į klausimus, kurios taisyklės yra pamatinės normatyvinės idealios ekonominės sistemos įtvirtinimo garantijos, o konkreti teisės sistema „įformina“ tokį pasirinkimą ir įtvirtina teises jos funkcionavimo garantijas.

siekiami užtikrinti *netiesioginėmis priemonėmis* – t. y. nustatant ir tobulinant *žaidimo taisykles*, kurių pagrindu veikia rinkos ekonomika, o ne darant tiesioginį poveikį ekonominių procesų *rezultatams*. Svarbu ir tai, kad, ordoliberalų manymu, optimali ekonominė konstitucija yra tokia, pagal kurią ūkinės veiklos laisvę įgyvendinantys subjektai, siekiantys savo asmeninių tikslų, drauge prisideda užtikrindami ir bendrą interesą. Toks ekonominių santykių modelio suvokimas neatsiejamas nuo bendrojo lygiateisiškumo principo, t. y. laisvosios rinkos ekonomika suvokiama kaip laisva konkurencija paremta sistema, kurioje visi ūkio subjektai dalyvauja kaip lygiateisiai subjektai.

Taigi šioje teorijoje aiškiai atskiriamas konstitucinis lygmuo, kuriame priimami vertybiniai, politiniai sprendimai dėl atitinkamos bendruomenės ekonominės konstitucijos, ir subkonstitucinis lygmuo, kuriame konstitucijos nustatytų taisyklių pagrindu sprendimus priima privatūs subjektai. Viena vertus, privatinės teisės bendruomenė laikytina konstitucine rinkos ekonomikos garantija. Šalių autonomijos principo pagrindu rinkos dalyviai suvokiami kaip lygūs subjektai. Taigi tokių lygiaverčių subjektų bendruomenė užtikrina sąlygas, kuriomis konkurencija gali „vairuoti“ ekonomiką. Šiuo atveju individo autonomija, laisvė yra rinkos ekonomikos ir konkurencijos sistemos tiek tikslas, tiek ir prielaida. Todėl ūkinės veiklos laisvė suvokiama kaip tam tikra subjekto autonomija, tačiau ji gali būti pateisinama tik tiek, kiek ji konkurencijai leidžia pasiekti tam tikrus socialinius tikslus. Todėl privatūs subjektai neturi teisės tarpusavio susitarimų ar kitų veiksmų pagrindu pakeisti visos bendruomenės vardu nustatytų taisyklių. Tai iš esmės reiškia, kad remdamiesi rinkos ekonomikos sistemai pamatiniu sutarčių laisvės principu privatūs subjektai negali sudaryti susitarimų, kurie riboja ar panaikina susitarimų laisvę. Vis dėlto svarbu akcentuoti, kad, pasisakydami už laisvos konkurencijos principais pagrįstą rinkos ekonomiką, ordoliberalai vartotojo interesus traktuoja kaip iš esmės vienintelį pateisinamą *ekonominį* pagrindą riboti ūkinės veiklos laisvę, taip iš esmės pripažindami, kad rinkos ekonomikos kontekste vykstančiais konkurencijos procesais turi būti užtikrinti būtent vartotojų interesai, ne tik konkurencijos procesas *per se*.

Kita vertus, šios mokyklos atstovai puikiai suvokė, kad tinkamam rinkos ekonomikos funkcionavimui problemų gali kelti ne tik privačių subjektų veiksmai, bet, tiesiogiai ar netiesiogiai, ir pačios valstybės įsikišimas į ekonominius santykius, taip pat jos sukurto reguliavimo trūkumai. Valstybės sukurtos įvairios privilegijos lygiai taip pat nesuderinamos su bendruoju asmenų lygiateisiškumo principu kaip ir privačių subjektų sukurti rinkos iškraipymai. Taigi, kaip ir kitais atvejais, pamatinis konstitucijos aspektas šiame kontekste pasireiškia galių, kurias įgyvendina ir valstybė, ir privatūs subjektai, ribojimu. Akivaizdu, kad įvairiose situacijose, užuot tiesiogiai pažeidusios laisvos konkurencijos principus, skirtingos interesų grupės gali daryti įtaką teisėkūros subjektams ar vykdomajai valdžiai siekdamos įvairių išskirtinių

sąlygų (pvz., mokesčių lengvatų, kainų reguliavimo, specialiųjų ar išimtinių teisių ir pan.). Tai dar viena iš priežasčių, kodėl ūkio būvį nusakančios taisyklės turi būti konstitucinės taisyklės – jos privalo būti stabilios, turėti „imunitetą“ nuo įprastinio politinio proceso. Kita vertus, būtent šiame kontekste glūdi tam tikras šios teorijos paradoksas – pripažindami, kad būtent *valstybė* privalo sukurti ir plėtoti ekonominės konstitucijos pagrindus, šios teorijos atstovai pripažįsta, kad ta pati valstybė yra vienas grėsmių šiai pamatinei tvarkai šaltinių. Nors šis aspektas minėtų autorių darbuose nėra išsamiai plėtojamas, jų teigimu, būtent šiuo požiūriu akivaizdžios sąsajos tarp ekonominės ir politinės konstitucijos dimensijų, t. y. „stipri“ valstybė – tai tokia valstybė, kuri pajėgi atsispirti atskirų interesų grupių spaudimui, o viešosios valdžios galios politinės bendruomenės institucijoms turėtų būti suteiktos (ir padalytos) taip, kad būtų užtikrinta jų pusiausvyra, tarpusavio kontrolė ir individo laisvių gynyba.

Apibendrinant galima teigti, kad vienas svarbiausių Freiburgo mokyklos atstovų indėlių plėtojant liberaliosios visuomenės idėjas yra tas, kad jie aiškiai išskyrė ir pabrėžė, išplėtojo konstitucinę liberaliosios paradigmos dimensiją, t. y. pagrindė, kad liberalusis laisvos visuomenės ir rinkos ekonomikos idealas yra konstitucinis idealas, kuris nėra vien tik privačių subjektų, įgyvendinančių sutarčių laisvės principą, susitarimas, bet tam tikros bendruomenės pamatinis vertybinis, socialinis susitarimas.¹¹

Taigi bendriausiais bruožais aptarus ekonominės konstitucijos sąvoką, būtina įvertinti, kokius pamatinius ekonominių santykių reguliavimo principus įtvirtina Lietuvos Respublikos Konstitucija.¹²

1.2. Lietuvos Respublikos ekonominės konstitucijos kontūrai

Nors Konstitucija yra vientisas aktas, todėl turi būti suvokiama ir aiškinama sistemiškai, straipsnyje tiriamo klausimo požiūriu žvilgsnis visų pirma krypta į Konstitucijos 46 straipsnį, konkrečiai, jo 1 dalį, kurioje nedviprasmiškai įtvirtinta, kad „Lietuvos ūkis grindžiamas privačios nuosavybės teise, asmens ūkinės veiklos laisve ir iniciatyva“. Ši nuostata yra neabejotinai pamatinis išėties taškas suvokiant Lietuvos ūkio būvį nusakančias Konstitucijos nuostatas. Žinoma, metodologiškai toks suvokimas nėra nepriekaištingas, nes, kaip minėta, cituotos nuostatos turinys turi būti suvokiamas ir aiškinamas sistemiškai viso Konstitucijos turinio kontekste, tačiau *a priori*, autoriaus manymu, ji kartu su likusiomis Konstitucijos 46 straipsnio nuostatomis¹³, Konstitucijos

¹¹ Vanberg V. J. The Freiburg School: Walter Eucken and Ordoliberalism // Freiburg Discussion Papers on Constitutional Economics, 2011, Nr. 04/11, p. 18.

¹² Darbe nesiekta nuosekliai vartoti Konstitucinio Teismo ar ESTT jurisprudencijoje vartojamos terminologijos.

¹³ Žr. toliau.

Preamble¹⁴, dalimi Konstitucijos IV skirsnio¹⁵, taip pat jos 23 straipsniu¹⁶, Konstitucijos XI skirsniu¹⁷ sąlygiškai gali būti vadinama ekonomine Lietuvos Respublikos Konstitu-

¹⁴ Be kita ko, pamatine teze „Lietuvių Tauta <...> siekdama atviros, *teisingos, darnios* pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės“.

¹⁵ Šio Konstitucijos skirsnio turinys reikšmingas, be kita ko, tuo, jog jame apibrėžiami bendrieji (visuomeniniai) interesai, kurie gali būti reikšmingi sprendžiant dėl ūkinės veiklos laisvės ribų.

¹⁶ LRKT savo praktikoje kalba apie glaudžias Konstitucijos 46 ir 23 straipsnių sąsajas (žr., pvz., 1994 m. kovo 31 d. nutarimą; 2009 m. kovo 2 d. nutarimą). Tai natūralu, kadangi privati gamybos priemonių nuosavybė yra pamatinis rinkos ekonominės sistemos elementas.

¹⁷ Konstitucijos XI skirsnis „Finansai ir valstybės biudžetas“ loginiu ir sisteminiu požiūriu taip pat tiesiogiai sietinas su Konstitucijos 46 straipsniu ir iš jo kylančiais konstituciniais imperatyvais. Pvz., manytina, kad konstitucinis imperatyvas užtikrinti tinkamą viešųjų pirkimų reguliavimą ordinarinės teisės lygmeniu kyla ir iš Konstitucijos 46 straipsnio („Įstatymas <...> saugo sąžiningos konkurencijos laisvę“), nes vykdant viešųjų pirkimų procedūras užtikrinamas ūkio subjektų lygiateisiškumas ir jų galimybė tarpusavyje konkuruoti dėl valstybės užsakymų (iš esmės privačių subjektų interesų užtikrinimas), ir iš Konstitucijos 128 straipsnio („Valstybinio turto valdymo, naudojimo ir disponavimo tvarką nustato įstatymas“), nes vienas iš viešųjų pirkimų taisyklių nustatymo tikslų – užtikrinti, kad būtų optimaliai panaudotos valstybės biudžeto lėšos (t. y. bendrojo intereso – optimalaus valstybės išteklių paskirstymo – užtikrinimas). Tokias sistemines minėtų nuostatų sąsajas patvirtina ir pastarųjų metų LRKT praktika: žr., pvz., 2009 m. kovo 2 d. nutarimą „Dėl Lietuvos Respublikos atominės elektrinės įstatymo 10 straipsnio 1 dalies (2008 m. vasario 1 d. redakcija) nuostatų ir 11 straipsnio (2008 m. vasario 1 d. redakcija) 1 dalies 1 punkto atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Analogiškai Konstitucijos 127 straipsnio 3 dalis („Mokesčius, kitas įmokas į biudžetus ir rinkliavas nustato Lietuvos Respublikos įstatymai“), be kita ko, suvoktina ir kaip nuosavybės teisės, kartu ir asmens ūkinės laisvės ribojimas, nes mokesčių pavidalu paimdama savininko uždirbtus pinigų valstybė iš jo kartu atima teisę nuspręsti, ką su tais pinigais daryti (pvz., investuoti į įmonės plėtrą), t. y. *de facto* nusavina jo nuosavybę tam, kad būtų užtikrinami įvairūs visuomeniniai interesai. Žr., pvz., 2002 m. balandžio 9 d. nutarimą, kuriame Teismas yra nurodęs, jog ūkinė veikla neatsiejama nuo pareigos mokėti mokesčius. Taip pat svarbus ir 2002 m. sausio 14 d. nutarimas, kuriame LRKT, be kita ko, pabrėžė Vyriausybės konstitucinę pareigą valstybės biudžeto projekte numatyti konkrečius pajamų šaltinius, jų sumas, taip pat konkrečias sumas, numatomas valstybės ir visuomenės reikmėms finansuoti, taip pat nurodytas pajamas bei asignavimus pagrįsti visuomenės ir valstybės reikmių bei galimybių įvertinimu, nurodė, kad tokia informacija turi būti vieša; be to, Vyriausybės parengtame valstybės biudžeto projekte turi būti numatytos lėšos, reikalingos įstatymams įgyvendinti. LRKT nurodė, kad Seimas suformuoti valstybės biudžetą privalo atsižvelgdamas į esamą socialinę ir ekonominę padėtį, į visuomenės ir valstybės poreikius bei galimybes, į turimus arba galimus gauti finansinius išteklius bei valstybės įsipareigojimus, į kitus svarbius veiksnius, o priimdamas valstybės biudžeto įstatymą Seimas privalo paisyti Konstitucijoje įtvirtinto teisingos ir darnios visuomenės siekio. Taigi LRKT užsiminė apie konstitucinį imperatyvą laikytis protingos ir subalansuotos biudžetinės politikos, o tai, be kita ko, užtikrina ir valiutos stabilumą, esantį viena iš veiksmingos rinkos ekonomikos funkcionavimo prielaidų (žr. toliau). Kalbant apie šios srities mokslinius tyrimus reikia konstatuoti, kad Lietuvos akademinėje doktrinoje Konstitucijos nuostatos, skirtos finansams ir valstybės biudžetui, iki šiol dėmesio sulaukė nedaug. Paminėtinas prof. E. Šileikio vadovėlis (*Šileikis E.*, žr. 2 išnašą, p. 374–378), kuriame aptariami konstituciniai valstybės biudžeto formavimo aspektai, ir doc. D. Vasarienės straipsnis: *Vasarienė D.* The Constitutional Foundations of the Financial System of the State of Lithuania // *Jurisprudencija*, 2012, Nr. 19 (3), p. 987–1003. Vis dėlto minėtuose šaltiniuose nevertinamos galimos Konstitucijos sąsajos su ES teise, kurios ypač

cija¹⁸. Šiuo aspektu pažymėtina, kad sisteminis ūkio būvio orientacijos pasirinkimas savaime nulemia ir tam tikrų teisinių garantijų, laiduojančių, jog bus veiksmingai laikomasi sisteminio principo, visumos poreikį.

Kalbant konkrečiai apie Konstitucijos 46 straipsnį pažymėtina, kad Lietuvos autoriai, daugiausia dėmesio skirdami Konstitucinio Teismo praktikos analizei, yra rašę apie jame įtvirtintų konstitucinių imperatyvų pobūdį ir turinį. Prof. E. Kūris savo straipsnyje išdėstė nuoseklią Konstitucinio Teismo jurisprudenciją dėl Konstitucijos 46 straipsnio kaip visumą, „užpildė“ jos netolygumus,¹⁹ prof. T. Birmontienė straipsnyje daugiausia dėmesio skyrė ūkinės veiklos laisvės, kaip konstitucinės asmens laisvės,²⁰ analizei, R. Ruškytė pagrindinį dėmesį sutelkė į sąžiningos konkurencijos laisvės konstitucines garantijas,²¹ o prof. E. Šileikis yra analizavęs bendruosius Konstitucijoje įtvirtinto ūkio būvio orientacijos aspektus.²²

Autoriaus manymu, vertinant Konstitucijos 46 straipsnio nuostatas svarbu pabrėžti, kad jis turi daugiaplanį turinį ir krūvį. Pirma, jame įtvirtintas pamatinio valstybės ūkio būvio struktūros, orientacijos, t. y. valstybės ekonominės santvarkos, principas. Be to, jame įtvirtinti įvairūs valstybei (jos institucijoms) skirti konstituciniai imperatyvai, brėžiantys konkretesnius ūkio būvio orientacijos kontūrus, konstitucines jos užtikrinimo prielaidas. Galiausiai, kaip bus kalbama toliau, vienas svarbiausių tokios ekonominės santvarkos materialijų elementų (teisinių garantijų) yra asmens ūkinės veiklos laisvė ir iniciatyva kaip asmens konstitucinė subjektinė teisė. Šiame etape tik būtina pabrėžti, kad šie nurodyti aspektai yra neatsiejamai susiję ir suvoktini kartu, nes, kaip minėta, būtent ši subjektinė asmens teisė yra kertinis rinkos ekonomikos principais paremto ūkio būvio elementas ir jo teisinė garantija.

Kiek tai susiję su konstitucionalizuoto valstybės ūkio būvio formos postulavimu, pirmiau minėtą išvadą galima daryti vien lingvistiškai vertinant Konstitucijos

aktualios ES ekonominės pinigų sąjungos srityje, taip pat ir kitais aspektais (pvz., Konstitucinio Teismo jurisprudencijos pokyčiai atsižvelgiant į ES patikėtas galias mokesčių srityje).

¹⁸ LRKT savo praktikoje yra pažymėjęs, kad Konstitucijos 46 straipsnio nuostatos, kuriomis grindžiamas valstybės ūkio būvis, yra tarpusavyje susijusios ir viena kitą papildo (2000 m. vasario 23 d. nutarimas; 2001 m. balandžio 2 d. nutarimas) bei turi būti aiškinamos sistemaiškai kartu su kitomis konstitucinėmis vertybėmis (1998 m. spalio 27 d. nutarimas).

¹⁹ *Kūris E.* Ūkinės veiklos laisvė, sąžininga konkurencija ir bendra tautos gerovė (Konstitucijos 46 straipsnio jurisprudencinis komentaras) // *Jurisprudencija*, 2005, t. 64 (56), p. 56–73.

²⁰ *Birmontienė T.* Ūkinės veiklos laisvės konstituciniai pagrindai // *Konstitucinė jurisprudencija*. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo biuletenis, 2010, Nr. 2 (18).

²¹ *Ruškytė R.* Sąžiningos konkurencijos laisvė pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją // *Konstitucinė jurisprudencija*. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo biuletenis, 2010, Nr. 3 (19).

²² *Šileikis E.* Alternatyvi konstitucinė teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005, p. 316–319.

46 straipsnio turinį. Jame nedviprasmiškai nurodyta, kad pamatiniai, konstituciniai Lietuvos ūkio bruožai, nusakantys jo faktinį būvį, yra būtent privačios nuosavybės teisės apsauga, asmens ūkinės veiklos laisvė ir iniciatyva, sąžiningos konkurencijos laisvė, draudimas monopolizuoti gamybą ir *rinką*. Taigi šiuo požiūriu pats Lietuvos Respublikos Konstitucijos *tekstas*, skirtingai nei kai kurių kitų ES valstybių narių konstitucijos,²³ nėra „vertybiškai neutralus“: iš Konstitucijos teksto tiesiogiai išplaukia, kad principinis Lietuvos Respublikos ūkio būvis yra būtent *rinkos ekonomikos principais* paremtas ūkis. Žinoma, sistemiškai vertinant Konstitucijos turinį sutiktina su autoriais, teigiančiais, kad Konstitucija aiškiai neapibrėžia (šio straipsnio autoriaus manymu, ir negali, neturi apibrėžti) *konkretaus* tokio būvio turinio, o rodo „aptakiai konstitucionalizuoto ūkio formą ar bent jo kontūrus: *rinkos ūkį*“;²⁴ tačiau akivaizdu, kad kaip su Konstitucija nesuderinami traktuotini bent jau „kraštutiniai“ ekonominiai modeliai. Viena vertus, vien *laisser faire* principu paremtas ūkio būvis nebūtų suderinamas su eksplicitinėmis Konstitucijos nuostatomis, įtvirtinančiomis, pvz., konstitucinius imperatyvus užtikrinti vartotojų, darbuotojų teisių apsaugą, įstatymu saugoti sąžiningos konkurencijos laisvę ar apskritai valstybės konstitucinę pareigą reguliuoti ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei. Kita vertus, taip pat akivaizdu, kad su Konstitucija nebūtų suderinama ir planinės (komandinės) ekonomikos principais pagrįsta ekonominė santvarka, nes ji *per se* neigia asmens ūkinės veiklos laisvės ir iniciatyvos idėją.

Autoriaus manymu, Konstitucijos 46 straipsnis šiuo požiūriu įtvirtina „stiprią“ prezumpciją, išėities tašką, kad būtent rinkos ekonomika yra tas ekonominės struktūros modelis, kuris sudaro geriausias prielaidas siekti teorinio idealo – t. y. užtikrinti idealų ribotų išteklių paskirstymo veiksmingumą.²⁵ Tokią išvadą leidžia

²³ Žvelgdami į senųjų ES valstybių narių Konstitucijas matome, kad absoliuti jų dauguma neįtvirtina tokių eksplicitinių nuostatų dėl sisteminės valstybės ūkio būvio orientacijos. Šiuo atveju atskirai paminėtina tik Ispanija, nes jos Konstitucijos 38 straipsnis garantuoja ūkinės veiklos laisvę rinkos sąlygomis, nors tuo pat metu įtvirtintos ir plačios valstybės galios reguliuoti ekonominius santykius. Priešingai, tarp naujųjų ES valstybių narių tiesioginis ūkio būvio, pagrįsto rinkos ekonomikos principais, konstitucinis imperatyvas yra paplitęs plačiau. Kaip pavyzdį galima nurodyti Lenkijos Konstitucijos 20 straipsnį, kalbantį apie socialinės rinkos ekonomiką; Slovakijos Konstitucijos 55 straipsnio 1 dalį, kurioje nurodyta, jog Slovakijos Respublikos ekonomika yra pagrįsta socialinės ir ekologinės rinkos ekonomika, o 55 straipsnio 2 dalis įtvirtina valstybės pareigą ginti ekonomikos konkurenciją kaip konstitucinę vertybę; Slovėnijos Konstitucijos 74 straipsnį, kuris taip pat gina ūkinės veiklos laisvę ir draudžia sąžiningos konkurencijos ribojimus; Vengrijos Konstitucijos M straipsnį, kuriame nurodyta, jog Vengrijos ekonomika pagrįsta ūkinės veiklos laisve, o įstatymas gina sąžiningą konkurenciją ir vartotojų teises.

²⁴ Šileikis E., žr. 2 išnašą, p. 317.

²⁵ Kaip bus aptariama toliau, nukrypimai nuo tokios prezumpcijos gali neprieštarauti Konstitucijai, tačiau turi būti objektyviai pateisinami joje apibrėžtais visuomeniniais interesais ir, be kita ko, būti proporcingi siekiamam tikslui.

daryti Konstitucijos 46 straipsnio 1 dalis kaip Konstitucijos IV skirsnio išėties taškas, taip pat viso Konstitucijos 46 straipsnio turinys.

Kaip žinoma, pamatinis rinkos ekonomikos modelio bruožas yra tas, kad prekių ir paslaugų kainas, kitus su ūkine veikla susijusius aspektus (gamybos apimtis, jos kryptis, plėtrą ir pan.) nulemia pati rinka, joje nuolat besiformuojanti paklausa ir pasiūla. Taigi sprendimus minėtais klausimais priima patys ūkio subjektai (asmenys, įgyvendinantys ūkinės veiklos laisvę), o ne valstybė.²⁶ Tokiame modelyje būtent „nematomai“ rinkos rankai pavedamas ribotų ekonominių išteklių paskirstymas ir preziumuojama, kad pasiektas rezultatas yra optimalus.²⁷ Todėl nepriklausomai nuo konkretaus valstybės ūkio būvio tam tikru momentu tokia sisteminė orientacija iš esmės suponuoja tam tikrų konkurencijos kontroliuojamos rinkos ekonomikos sąlygų buvimą, konkrečiai, ūkinės veiklos laisvę, pasiūlos ir paklausos koordinavimą konkurencijos pagrindu, laisvą patekimą į rinką ir pasitraukimą iš jos. Be to, tokia sisteminė / struktūrinė orientacija (t. y. rinkos ekonomika kaip ekonominių santykių pagrindas) neišvengiamai turi tam tikras ją nusakančias funkcionavimo sąlygas, kurios nepriklauso nuo konkretaus ūkio būvio turinio (t. y. privalo egzistuoti nepriklausomai nuo, pvz., konkretaus valstybės intervencijos į rinką masto). Teisiniu požiūriu šios sąlygos laikytinos principinės orientacijos *teisinėmis garantijomis*, t. y. jos gali būti ginamos teismine tvarka. Literatūroje, be kitų, dažniausiai išskiriamos šios: asmens autonomija (apimanti asmens ūkinės veiklos laisvę, ūkio subjektų lygiateisiškumą ir teisinio ūkio subjekto subjektiškumo pripažinimą); ekonominių santykių koordinavimas prekybos ir atviros rinkos pagrindu (tai, savo ruožtu, apima garantuotą prieigą prie prekių ir paslaugų, o tai suponuoja privatinės nuosavybės pripažinimo ir teisinės gynybos bei stabilios valiutos poreikį; informacijos laisvę kaip būtina veiksmingos konkurencijos prielaidą); konkurencija kaip ekonominių santykių koordinavimo priemonė.²⁸

Svarbu pabrėžti, jog toks konstitucionalizuotas ekonominių santykių (ekonominės struktūros) modelis jokių būdu nesudaro prielaidų priešpriešinti asmens laisvės bendruomenės, kuriai jis priklauso, poreikiams. Taip iš esmės pripažįstama, kad

²⁶ LRKT praktikoje, be kita ko, nurodoma, kad asmens ūkinės veiklos laisvė ir iniciatyva – tai teisiųjų galimybių visuma, sudaranti prielaidas *asmeniui savarankiškai priimti jo ūkinei veiklai reikalingus sprendimus* (žr., pvz., 2004 m. sausio 26 d. nutarimą).

²⁷ Žinoma, iš esmės tai teorinis modelis, nes ekonomikos teoretikai ir praktikai sutaria, kad faktiškai egzistuoja įvairūs veiksniai, kliudantys pasiekti tokį idealą. Praktiškai būtų sunku rasti „gryną“ laisvosios rinkos modeliu paremtą konkrečios valstybės ekonominę santvarką, kurioje valstybė apskritai nesikištų į ekonominius santykius juos palikdama vien rinkos jėgoms.

²⁸ Plačiau žr.: *Hatje A. The Economic Constitution within the Internal Market // Principles of European Constitutional Law* (red. A. Von Bogdandy, J. Bast). Hart Publishing, 2011, p. 596–603 ir čia nurodytus šaltinius.

asmens ūkinės veiklos laisvės principu pagrįstas ūkio būvis geriausiai užtikrina ne tik šio individo autonomiją, jo poreikius, tai yra gėris pačiam individui, bet ir pačiai bendruomenei, jos nariams (pvz., vartotojams), nes, kaip minėta, tokia nuostata įtvirtinama pamatinė prezumpcija, jog būtent asmens iniciatyva ir ūkinės veiklos laisve paremta rinkos ekonomika leidžia pasiekti geriausių rezultatų optimaliai paskirstant ribotus ekonominius išteklius, įskaitant ir technologinės bei kitos plėtros skatinimą, taip pat ir užtikrinant socialiai orientuotą Konstitucijos, tiksliau, ją sukūrusios bendruomenės pobūdį – sukuria optimalias prielaidas pasiekti geriausius ūkinės veiklos rezultatus. Ši nuostata taip pat traktuotina kaip pripažinimas, kad asmens ūkinės veiklos laisve ir neiškraipyta konkurencija pagrįstas ūkis užtikrina platesnį socialinį sukurto turto paskirstymą (taip pat skatina iniciatyvą užtikrinant, kad už sėkmingą asmens iniciatyvą (prisiimamą riziką) bus tinkamai atlyginta visų pirma pačiam asmeniui) nei, tarkim, monopolija.²⁹ Taigi tinkamų teisinių prielaidų realizuoti asmens ūkinės veiklos laisvę ir iniciatyvą sudarymas yra tiesiogiai susijęs su Konstitucijos socialinės orientacijos imperatyvu (jo realizavimu). Taip yra todėl, kad siekio užtikrinti platesnį sukurto gėrio paskirstymą įgyvendinimas, be kita ko, tiesiogiai susijęs su valstybėje (jos bendruomenės) sukurto gėrio gausa: tam, kad valstybė, įgyvendindama jai priskirtą visuomenės integravimo funkciją, galėtų perskirstyti tam tikrą gėrį (t. y. bendriausia prasme duoti „tam, kam reikia labiau“), toks gėris prieš tai turi būti sukurtas, o šį tikslą, bent jau Konstitucijos požiūriu, optimaliai leidžia pasiekti būtent asmens ūkinės veiklos laisvė ir iniciatyva bei veiksmingos konkurencijos užtikrinimas. Manytina, kad tokį Konstitucijos aiškinimą patvirtina ir LRKT praktika, kurią plėtodamas Teismas, be kita ko, apie asmens ūkinės veiklos laisvę ir iniciatyvą kalba kaip apie tautos ūkio pagrindą³⁰, pabrėžia platų asmens ūkinės veiklos laisvės ir iniciatyvos sąvokos turinį, bendrojo leidimo metodą traktuoja kaip ūkinės veiklos reguliavimo išeities tašką.³¹

Pirmiau išdėstytų minčių kritikai galėtų teigti, jog toks Konstitucijos aiškinimas pernelyg fragmentiškas ir netikslus, nes neatspindi Konstitucijoje įtvirtinto svarbaus valstybės vaidmens reguliuojant ekonominius santykius. Vis dėlto nors žvelgiant į Konstitucijos 46 straipsnį lingvistiškai ir sistemiškai („valstybė remia“; „valstybė reguliuoja“; „įstatymas draudžia“; „valstybė gina“) akivaizdžiai matomas svarbaus valstybės vaidmens ekonominių santykių sferoje akcentavimas, toks šio

²⁹ Be to, kaip bus kalbama toliau, pavyzdžiui, sukurto gėrio „paskleidimas“ bendruomenėje gali būti vienas iš reikšmingų faktorių sprendžiant, ar ūkio subjektų susitarimas laikytinas neteisėtu konkurencijos teisės požiūriu, taigi konkurencijos teisė leidžia įvertinti ir teigiamas ūkio subjektų susitarimo pasekmes ne tik jiems patiems, bet ir kitiems subjektams (pvz., vartotojams).

³⁰ Žr., pvz., 2002 m. kovo 14 d. nutarimą.

³¹ Žr., pvz., 1999 m. spalio 6 d. nutarimą.

vaidmens išryškėjimas jokia būdu nepaneigia pirmiau minėtos prezumpcijos apie rinkos ekonomiką kaip optimalų ekonominės santvarkos modelį. Galima teigti, kad Konstitucijos 46 straipsnio turinys, jį plėtojanti LRKT praktika bendriausia prasme atitinka ordoliberalų mintis apie tai, kad laisvoji rinka pati nėra visiškai savaveiksmė, kad jos tinkamam funkcionavimui būtinas teisinis institucinis palaikymas, kurį privalo užtikrinti valstybė.

Šiuo požiūriu vertinant Konstitucijos 46 straipsnį ir jį plėtojančią LRKT praktiką darytina išvada, kad nors jame įtvirtinti įvairūs valstybei adresuoti pozityvūs ir negatyvūs konstituciniai imperatyvai, žvelgiant apibendrintai, visas 46 straipsnio (išskyrus, matyt, jo 3 (bendrai kalbančią apie tautos gerovės užtikrinimą) ir 5 dalį, skirtą vartotojų teisių apsaugai, kuri suvoktina kaip eksplisicinis *ekonominis* pagrindas nukrypti, kai tai objektyviai pagrįsta, nuo vien ūkinės veiklos laisve pagrįstų ūkio subjektų ir vartotojų santykių (pvz., sudarant konstitucines teises prielaidas riboti sutarčių laisvės principą) turinys yra skirtas užtikrinti tinkamas teises prielaidas, būtinas veiksmingam rinkos ekonomikos principais paremtam ūkiui funkcionuoti, taigi drauge ir asmens ūkinės veiklos laisvei ir iniciatyvai įgyvendinti.

Visų pirma paminėtina viena iš svarbiausių pozityvių valstybės konstitucinių pareigų – pareiga sukurti veiksmingas teises prielaidas sąžiningai konkurencijai (Konstitucijos 46 straipsnio 4 dalis). Ši konstitucinė nuostata preziūmuoja, kad, kaip minėta, rinkos ekonomikos principais paremta ūkio struktūra savaime neužtikrina sąžiningos konkurencijos, nes, pavyzdžiui, ūkio subjektai, įgyvendindami ūkinės veiklos laisvę, gali ja piktnaudžiauti. Sąžininga konkurencija neatsiejama nuo ūkio subjektų teisės priimti nepriklausomus sprendimus įgyvendinant ūkinės veiklos laisvę. Kita vertus, ūkio subjektai, įgyvendindami ūkinės veiklos laisvę, gali, pvz., sudaryti susitarimus, kurie iš esmės paneigia pačią ūkinės veiklos laisvę. Taigi, kaip ir kitais atvejais, turi egzistuoti konstitucinės priemonės, saugančios šią laisvę nuo savęs sunaikinimo. Rinkos ekonomikoje būtent konkurencija yra jos „vairuotojas“, būtent jai patikima siekti optimalaus rezultato – didžiausios ekonominės naudos. Preziūmuojant, kad sąžininga ir neiškreipta konkurencija yra geriausia tiekimo ir aprūpinimo prekėmis ir paslaugomis garantija, tinkamų teisinių prielaidų sąžiningai konkurencijai sudarymas yra esminis veiksnys veiksmingai funkcionuoti rinkai. Konstitucinis Teismas savo praktikoje taip pat yra nurodęs, kad sąžiningos konkurencijos laisvė – konstitucinė vertybė, kadangi sąžiningos konkurencijos apsauga yra *pagrindinis būdas užtikrinti asmens ir visuomenės interesų darną reguliuojant ūkinę veiklą*.³² Todėl Konstitucijos 46 straipsnio 4 dalyje įtvirtintas konstitucinis imperatyvas, reikalaujantis nustatyti teisinį reguliavimą, kuriuo būtų saugoma sąžininga kon-

³² Žr., pvz., 1999 m. spalio 6 d., 2000 m. spalio 18 d. nutarimus. Taip pat: *Ruškytė R.*, žr. 3 išnašą, p. 208.

kurencija.³³ Šis konstitucinis imperatyvas turi ir negatyvų aspektą, nes pats įstatymų leidėjas neturi teisės nustatyti tokio teisinio reguliavimo ar priimti kitų sprendimų, kuriais būtų pažeidžiami sąžiningos konkurencijos principai, monopolizuojama rinka. Be to, tokią pareigą turi ne tik įstatymų leidėjas, bet ir kitos viešąją valdžią įgyvendinančios institucijos.³⁴ Pirmiau išdėstytos mintys ir minėtas Konstitucinio Teismo teiginys apie konkurenciją, kaip pagrindinį asmens ir visuomenės interesų darnos užtikrinimo būdą, leidžia teigti, kad sąžiningos konkurencijos, kaip konstitucinio imperatyvo, įtvirtinimas reiškia, jog ji (ir, žinoma, konkurencijos teisė, kuri yra vienas iš šio imperatyvo įgyvendinimo, užtikrinimo garantų) suvoktina ir kaip socialinio (t. y. paskirstomojo) teisingumo užtikrinimo priemonė. Viena vertus, ji yra esminė priemonė visuomenėje paskirstant konkurencinių santykių pagrindu sukurtą ekonominį gėrį, t. y. garantuoja, kad už asmens iniciatyvą bus atlyginta. Kita vertus, ji traktuotina kaip viena iš pagrindinių priemonių užtikrinant vartotojų interesus, nes vartotojas yra pagrindinis subjektas, gaunantis didžiausią naudą iš sąžininga konkurencija pagrįstos rinkos funkcionavimo. Taigi konstitucinio reguliavimo požiūriu galima teigti, kad sąžiningos konkurencijos imperatyvas sietinas ne tik su asmens autonomijos idėja (konstitucionalizmas kaip viešosios valdžios ribojimas), bet ir socialiniu bendruomeniniu konstitucionalizmo pradū, nes sąžininga konkurencija yra viena iš priemonių užtikrinant tinkamą bendruomenėje sukurto gėrio paskirstymą, t. y. prisideda prie Konstitucijos vykdomos integracinės funkcijos.

Konstitucijos 46 straipsnio 2 dalis taip pat sietina su pozityviais valstybės veiksmais („valstybė remia“), kurie jokiū būdu nepaneigia ir nedaro įtakos minėtai principinei prezumpcijai. Kita vertus, LRKT praktika rodo, kad jis šią nuostatą traktuoja

³³ Žr., pvz., 2004 m. sausio 26 d. nutarimą ir jame nurodytą LRKT praktiką. Kaip tokio konstitucinio imperatyvo įgyvendinimo rezultatą galima paminėti, pvz., Lietuvos Respublikos konkurencijos įstatymą (be kita ko, draudžiantį kartelinius susitarimus, piktnaudžiavimą dominuojančia padėtimi, reglamentuojantį koncentracijų kontrolę, įtvirtinantį nesąžiningos konkurencijos veiksmų draudimą), taip pat Lietuvos Respublikos viešųjų pirkimų įstatymą. Taip pat *Ruškytė R.*, žr. 3 išnašą, p. 199–201; 205–208.

³⁴ Taip pat *Kūris E.*, žr. 3 išnašą, p. 63–64. Kalbant apie veiksmingą tokios nuostatos užtikrinimą pažymėtina, kad įstatymo leidėjo ir Vyriausybės veiksmų teisėtumo kontrolę šiuo požiūriu įgyvendina LRKT, o viešojo administravimo subjektų veiksmų teisėtumo kontrolę minėtų imperatyvų požiūriu vykdo Konkurencijos taryba ir administraciniai teismai: žr. Lietuvos Respublikos konkurencijos įstatymo 4 straipsnį. Taip pat žr., pvz., 2011 m. gegužės 27 d. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo (toliau vadinama – LVAT) sprendimą Nr. A⁸⁵⁸-294/2011, kuriame Teismas, aiškindamas Konkurencijos įstatymo 5 straipsnio turinį, be kita ko, pažymėjo: „Apskritai įtvirtinant prezumpciją, jog susitarimas dėl tiesioginio ar netiesioginio kainų fiksavimo pats savaime riboja konkurenciją (Konkurencijos įstatymo 5 str. 1 d. 1 p. ir 2 d.), pirmiausia siekiama apsaugoti ne tik atitinkamoje rinkoje dalyvaujančius kitus konkurentus ar vartotojų interesus, bet rinkos struktūrą ir kartu pačią konkurenciją, kaip visuotines vertybes, garantuojančias *inter alia* konstitucinę ūkinės veiklos laisvę ir iniciatyvą. Laisvas konkuravimas kainomis yra viena iš pagrindinių sąžiningos konkurencijos formų, o kainų fiksavimas tiesiogiai įsiterpia ir kliūdo formuotis konkurencingų procesų rezultatams.“

kaip pagrindą nustatyti diferencijuotą (atsižvelgiant į imperatyvą siekti bendros tautos gerovės) atskirų ūkio sričių teisinį reguliavimą.³⁵ Savo ruožtu Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalis („valstybė reguliuoja ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei“) suvoktina kaip bendra konstitucinė nuostata, kuri iš esmės reiškia, kad asmens ūkinės veiklos laisvė ir iniciatyva nėra beribė, kad egzistuoja įvairūs bendruomenės interesai (konstitucionalizmas kaip bendro gėrio išraiška), kuriuos užtikrinti privalo valstybė, ieškodama pusiausvyros tarp asmens autonomijos ir tokių bendrų visuomenės interesų. Teigtina, kad konkretūs tokio reguliavimo (kartu ir asmens ūkinės veiklos laisvės) ribojimo pagrindai įtvirtinti kitose Konstitucijos nuostatose. Šiuo atveju svarbu pabrėžti, kad minėta Konstitucijos nuostata neturėtų būti aiškinama kaip leidžianti bet kokią valstybės intervenciją į ekonominius santykius tam nesant objektyvaus pateisinimo, nes toks aiškinimas iš esmės paneigtų pirmiau aptartą Konstitucijos 46 straipsnio turinį.

Taigi apibendrintai galima teigti, kad Konstitucijos 46 straipsnyje įtvirtinamos gana išsamios imperatyvios gairės, nusakančios valstybės ūkio būvio orientaciją, taip pat valstybės vaidmenį ekonominių santykių sferoje.

Kita vertus, kaip minėta, Konstitucijos 46 straipsnio 1 dalyje „užprogramuoti“ ne tik principiniai valstybės ekonominės santvarkos kontūrai: *a priori* teigtina, kad joje įvardyta asmens ūkinės veiklos laisvė ir iniciatyva suvoktina ir kaip *asmens konstitucinė subjektinė teisė*.³⁶ Šiuo požiūriu ji iš principo niekuo nesiskiria nuo kitų konstitucinių teisių ir laisvių: viena pagrindinių jos konstitucinio įtvirtinimo funkcijų – nubrėžti ribą tarp asmens laisvės, autonomijos (žvelgiant bendrai) ir viešąją valdžią įgyvendinančių institucijų, taip pat ir kitų privačių asmenų, kurios niekas negali peržengti, ir suteikti konkrečią teisę (laisvę) turinčiam asmeniui šios teisės (laisvės) teisinės gynybos priemones.

Žinoma, teoriškai galima kelti klausimą, ar Konstitucijos 46 straipsnio 1 dalį apskritai galima aiškinti kaip įtvirtinančią subjektinę asmens teisę (laisvę). Tokias abejones gali kelti minėtos nuostatos formulavimas (iš pirmo žvilgsnio kalbama apie „Lietuvos ūkį“, o ne asmens subjektinę teisę), šios nuostatos vieta Konstitucijoje (įtvirtinta skirsnyje „Tautos ūkis ir darbas“). Be to, Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalyje eksplacitiškai išskirta asmens teisė pasirinkti verslą.³⁷

Vis dėlto minėtos abejonės nėra pakankamai pagrįstos. Viena vertus, vertinant aptariamą normą lingvistiškai dėmesys atkreiptinas į tai, kad, nusakant Lietuvos ūkio

³⁵ Pvz., Konstitucinio Teismo 1997 m. vasario 13 d. nutarimas. Taip pat *Kūris E.*, žr. 3 išnašą, p. 60.

³⁶ Apie sąvokas „teisė“ ir „laisvė“ kaip sinonimus žr., pvz., *Šileikis E.*, žr. 3 išnašą, p. 221.

³⁷ Konstitucinis Teismas savo praktikoje yra pripažinęs tiesiogines Konstitucijos 46 straipsnio 1 dalies ir 48 straipsnio 1 dalies sąsajas: žr., pvz., 1999 m. kovo 4 d. nutarimą, 2002 m. kovo 14 d. nutarimą.

būvio orientaciją, kaip pamatinis šio būvio parametras (išėities taškas) yra aiškiai įvardyta *asmens* ūkinės veiklos *laisvė ir iniciatyva*. Pirmiau aptartas Konstitucijoje įtvirtintas ūkio būvis savaime rodo, kad jis pagrįstas būtent *asmens laisve* kaip pamatine vertybe, todėl teigtina, kad tokia vertybinė ūkio būvio orientacija iš esmės preziumuoja ir subjektinės teisės, kuri traktuotina ir kaip pamatinis ūkio būvio parametras, egzistavimą. Rinkos ekonomika *per se* yra pagrįsta tuo, jog rinkos dalyviai užsiima ekonomine veikla ir taip realizuoja savo nusistatytus autonominius tikslus. Taigi galima teigti, kad *asmens* ūkinės veiklos *laisvė* aptariamame kontekste suvoktina kaip rinkos ekonomikos, pagrįstos sąžiningos konkurencijos *laisve*, egzistavimo *ir tikslas, ir prielaida*. Priešingas aiškinimas, teigiant, kad Konstitucija tokios subjektinės teisės neįtvirtina, iš esmės nebūtų suderinamas su viena pamatinių Konstitucijos funkcijų – veiksmingai užtikrinti *asmens laisvę* ir autonomiją suteikiant jam teisinės gynybos priemones. Todėl teiginys, jog Konstitucijos 46 straipsnio 1 dalis įtvirtina „tik“ konstitucinį valstybės ekonominės santvarkos modelį (nors ir pagrįstą pamatine *asmens laisvės* idėja), bet ne pačią *asmens laisvę* (subjektinę teisę), praktiškai sumenkintų ir tokio ekonominės santvarkos modelio konstitucinį įtvirtinimą, nes pirmiau nurodytas Konstitucijos aiškinimas neleistų atsakyti į klausimą, kodėl asmeniui, skirtingai nei kitais atvejais, kai jo pamatinės teisės ir *laisves* Konstitucija „leidžia“ ginti, būtent šiuo konkrečiu atveju teisinės gynybos priemonės nėra suteikiamos?³⁸ Pažymėtina ir tai, kad Konstitucinio Teismo praktika šiuo klausimu vienareikšmiškai patvirtina pirmiau minėtus samprotavimus, nes joje Konstitucijos 46 straipsnio 1 dalis traktuojama ir kaip *asmens konstitucinės teisės (laisvės) atspindys*.³⁹

Kaip minėta, abu Konstitucijos 46 straipsnio 1 dalies aspektai, t. y. valstybės ūkio būvis ir *asmens* ūkinės veiklos *laisvė ir iniciatyva* kaip *asmens (konstitucinė) subjektinė teisė (laisvė)* yra neatsiejamai susiję, nes būtent minėta *asmens laisvė* yra pamatinis Konstitucijoje įtvirtinto ūkio būvio bruožas bei atspirties taškas. Taigi, viena vertus, sutiktina su teiginiu, kad konstitucionalizuota ūkio forma kaip tokia vargu ar gali būti *naujas* (ekonominis teisinis) pagrindas vertinti ginčijamų teisės aktų atitiktį Konstitucijai, t. y. pripažinti, kad tam tikras įstatymas prieštarauja konstituciniam rinkos ūkio principui,⁴⁰ tačiau akivaizdu, kad tokiu (konstituciniu) teisiniu vertinimo pagrindu yra (gali būti) *asmens* ūkinės veiklos ir *iniciatyvos laisvė*, o praktiniu (pasekmių) požiūriu nėra itin reikšminga, kaip konkrečiai toks prieštaravimas bus įvardytas (apibūdintas).⁴¹

³⁸ Taip pat *Birmontienė T.*, žr. 3 išnašą, p. 268–278.

³⁹ Pvz., 2007 m. spalio 22 d. nutarimas.

⁴⁰ *Šileikis E.*, žr. 2 išnašą, p. 317.

⁴¹ Tarkim, nustačius, kad konkrečiai vertinamam atveju nėra įtikinamų teisinių argumentų pagrįsti įstatyme

Šio straipsnio temos kontekste svarbu bendrais bruožais nusakyti aptariamą teisės turinį, Konstitucijos leidžiamą jos ribojimo apimtį ir pobūdį, t. y. įvertinti, kaip Konstitucinis Teismas savo praktikoje apibrėžia sąlygas bei reikalavimus, kurių pagrindu jis vertina, ar buvo pažeistas Konstitucijos 46 straipsnis, ir pastarojo klausimo kontekste kaip jis atsako į klausimą, „kas sprendžia“ – rinkta, politinės ar teisminės institucijos – t. y. *de facto* nusprendžia, kokios yra ūkinės veiklos laisvės ribos ir kokias galias konkrečiu atveju turi politinės institucijos (įsikišimo į ekonominius santykius mastas) ir teismai (kiek intensyviai pastarieji gali vertinti politinių institucijų sprendimus).

Kiek tai susiję su asmens ūkinės veiklos laisvės ir iniciatyvos turiniu, pastebėtina, kad Konstitucinis Teismas savo praktikoje visiškai pagrįstai nurodo, kad ši sąvoka yra neišvengiamai plati, bendriausiu požiūriu – tai teisinių galimybių visuma, sudaranti prielaidas asmeniui savarankiškai priimti jo ūkinei veiklai reikalingus sprendimus.⁴² Galima teigti, kad toks apibrėžimas apima visus įmanomus su ūkine veikla susijusius aspektus bet kurioje tokios veiklos stadijoje, pradedant teise laisvai pasirinkti verslą, taip pat ūkinės veiklos pradėjimą (t. y. iš esmės teisę „patekti“ į rinką), jos organizavimą ir vykdymą, nutraukimą ir pan. Taigi aptariant šios teisės (laisvės) turinį (apimtį) *a priori* neįmanoma ir neprasminga pateikti galutinį į minėtos laisvės apimtį patenkančių konkrečių galimybių (garantijų) sąrašą: kokie sprendimai yra būtini asmens ūkinei veiklai, sprendžia pats asmuo, todėl šiuo atveju kaip esminius laisvės turinį nusakančius elementus galima įvardyti bendrojo leidimo metodą „leidžiama viskas, kas nėra aiškiai, eksplacitiškai draudžiama“⁴³ sutarčių laisvės principą, laisvę pasirinkti teises ūkinės veiklos vykdymo formas (pvz., steigti juridinius asmenis); ūkio subjektų lygiateisiškumo komerciniuose santykiuose principą. Taigi praktiniu požiūriu prasminga konkrečiu atveju vertinti, ar valstybė savo veiksmais (reguliavimo priemonėmis, kitais veiksmais ar neveikimu) sudaro bendrojo intereso pagrindais nepateisinamas kliūtis įgyvendinti aptariamą asmens laisvę.

Žinoma, asmens ūkinės veiklos laisvė nėra absoliuti ir neribota. Akivaizdu, kad jos įgyvendinimas neišvengiamai persipina su įvairiais ir ekonominio, ir neekon-

nustatytą kainų reguliavimą (pvz., žr. 56 išnašą), toks reguliavimas gali būti traktuojamas ir kaip pažeidžiantis asmens ūkinės veiklos laisvę, jo autonomiją (t. y. reguliuojamoje srityje veikiančio ūkio subjekto teisę savo nuožiūra nuspręsti, kokia turi būti jo parduodamos prekės ar paslaugos kaina (ir taip apsispręsti dėl gaunamos pelno maržos ir kitų susijusių aspektų), ir kaip nesuderinamas su rinkos ekonomikos (ūkio) principu, nes konkurencija (įskaitant konkurenciją kainomis) yra pamatinis tokio ūkio bruožas, o ūkio subjektų horizontalūs susitarimai dėl kainos traktuojami kaip sunkūs konkurencijos teisės pažeidimai.

⁴² Pvz., 2002 m. kovo 14 d., 2005 m. gegužės 13 d. Konstitucinio Teismo nutarimai ir juose nurodyta Teismo praktika.

⁴³ Šis bendrasis (reguliavimo) principas gali būti pakankamai reikšmingas atskleidžiant ordinarinės teisės turinį ir sprendžiant konkrečias su ūkinės veiklos laisve susijusias bylas: žr., pvz., 2011 m. balandžio 26 d. LVAT sprendimą administracinėje byloje Nr. A⁸⁵⁸-1131/2011.

minio pobūdžio visuomeniniais interesais, kitų asmenų konstitucinių teisių ar laisvių įgyvendinimu.⁴⁴ Šiuo atveju svarbu tai, kad įtvirtinant asmens ūkinės veiklos laisvės ribojimus iš esmės turi būti laikomasi tų pačių reikalavimų, kaip ir ribojant kitas konstitucines teises ir laisves. LRKT savo praktikoje vertindamas, ar nebuvo nepagrįstai apribota Konstitucijos 46 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta ūkinės veiklos laisvė, iš esmės naudoja tą patį testą, kaip ir kitų teisių ar laisvių ribojimo vertinimo atvejais: t. y. vertina, ar tai atlikta įstatymu; ar ribojimai būtini demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti kitų asmenų teises bei laisves ir Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, taip pat konstituciškai svarbius tikslus; ar ribojimais nėra paneigiama teisių ir laisvių prigimtis bei jų esmė; ar laikomasi konstitucinio proporcingumo principo.⁴⁵

Peržvelgus iki šiol priimtus LRKT nutarimus matyti, kad Teismas Konstitucijos 46 straipsnio pažeidimus yra konstatavęs dėl ūkio subjektų lygiateisiškumo principo pažeidimo ir nepagrįstų privilegijų teikimo⁴⁶, teisėtų lūkesčių principo pažeidimo ir nepagrįsto ūkinės veiklos ribojimo⁴⁷, reguliavimo ydingumo vertinant jį bendros tautos gerovės požiūriu⁴⁸, prieštaravimo proporcingumo principui⁴⁹, vartotojų teisių pažeidimo⁵⁰.

Svarbu pabrėžti, kad vertindamas tam tikro reguliavimo konstitucingumą LRKT, be kita ko, nusprendžia ir dėl tinkamos institucijos,⁵¹ t. y. jis sprendžia galių padalijimo tarp savo prigimtimi skirtingų institucinių „veikėjų“ – rinkos (kurią personifikuoja

⁴⁴ Pvz., Konstitucinio Teismo 1996 m. birželio 18 d. nutarimas. Taip pat žr. *Birmontienė T.*, žr. 3 išnašą, p. 274–278.

⁴⁵ 2002 m. kovo 14 d. nutarimas.

⁴⁶ 1995 m. balandžio 20 d. nutarimas; 2003 m. kovo 17 d. nutarimas; 2004 m. sausio 26 d. nutarimas.

⁴⁷ 2000 m. vasario 23 d. nutarimas.

⁴⁸ 2000 m. spalio 18 d. nutarimas; 2003 m. kovo 17 d. nutarimas; 2009 m. kovo 2 d. nutarimas; 2009 m. spalio 8 d. nutarimas; 2010 m. rugsėjo 20 d. nutarimas.

⁴⁹ 2002 m. kovo 14 d. nutarimas. Šis nutarimas reikšmingas tuo, kad tai pirmas ir kol kas bene vienintelis pavyzdys, kai Teismas teisinį reguliavimą (Lietuvos Respublikos farmacinės veiklos įstatyme įtvirtintą reguliavimą) pripažino prieštaraujančiu proporcingumo principui (turima galvoje, jog tai padaryta būtent Konstitucijos 46 straipsnio reguliavimo sferoje). Iš Teismo pateiktų motyvų nėra visiškai aišku, ar reguliavimas pripažintas ydingu dėl jo *netinkamumo* (teisėtam siekiamam) tikslui, ar dėl tokio reguliavimo *nebūtinumo* (teisėtam) tikslui pasiekti. Vis dėlto nors Teismui neprireikė vertinti normų proporcingumo *stricto sensu* (t. y. nustatyti, ar jos neturi pernelyg neigiamo poveikio ūkinės veiklos laisvei, net jei jos tinkamos ir būtinos siekiamam tikslui), galima teigti, kad šioje byloje LRKT atliko pakankamai išsamų reguliavimo vertinimą proporcingumo principo požiūriu.

⁵⁰ 2003 m. kovo 17 d., 2010 m. rugsėjo 20 d. nutarimai.

⁵¹ Šis aspektas svarbus toliau vertinant ES teisės poveikį Konstitucijoje įtvirtintai viešosios valdžios galių sistemai ir, be kita ko, politinių institucijų ir teismų galių pasidalijimui.

potencialūs ir realūs ūkio subjektai), politinių institucijų ir teismų – klausimą ir taip atsako į klausimą, „kas sprendžia“.⁵² Pavyzdžiui, konstatuodamas, kad konkrečiu vertinamu atveju politinės institucijos (pvz., Seimas) nepagrįstai suteikė išimtinės teises tam tikram ūkio subjektui (ar jų grupei), Konstitucinis Teismas iš esmės pasako bent du dalykus: pirma, vertinamu atveju ūkio subjektų skaičių turi nustatyti rinka, o ne politinės institucijos ar teismai; antra, Konstitucinis Teismas šiuo atveju turi Konstitucijoje jam suteiktas teisminės priežiūros galias ir jomis pasinaudodamas priima būtent tokį sprendimą. Būtina atkreipti dėmesį į tai, kad LRKT pirmiau minėtoje jurisprudencijoje vertindamas politinių institucijų priimtus sprendimus laikosi skirtingos laikysenos dėl įgyvendinamos teisminės kontrolės apimties (tai iš dalies nulemia ir galių tarp rinkos bei politinių institucijų padalijimą, nes labiau ar mažiau ribota teisminės kontrolės apimtis savaime nulemia ūkio subjektų galimybes ginti savo teises ir teisėtus interesus). Pavyzdžiui, 2002 m. kovo 14 d. nutarime vertindamas Farmacinės veiklos įstatymo 11 straipsnio 2 dalies atitiktą Konstitucijos 23 straipsnio 1 ir 2 dalims bei 46 straipsnio 1 daliai, Konstitucinis Teismas vertino atitinkamas nuostatas ir proporcingumo principo požiūriu. Kai kuriuose kituose nutarimuose LRKT taip pat pabrėžia proporcingumo principo svarbą vertinant, ar tam tikras reguliavimas nepažeidžia Konstitucijos.⁵³ Toks elgesys, be kita ko, reiškia, kad Teismas vykdo išsamią teisminę proporcingumo principo laikymosi kontrolę ir taip palieka mažesnę diskreciją politinėms institucijoms. Kai kuriuose kituose nutarimuose, pavyzdžiui, kalbėdamas apie *ekonominės politikos formavimą ir įgyvendinimą*, Konstitucinis Teismas formuluoja kitokį testą: pabrėžia itin plačias politinių institucijų galias, tai savaime nulemia ribotą Konstitucinio Teismo vykdomą teisminę priežiūrą,⁵⁴ o proporcingumo principo požiūriu iš esmės reiškia akivaizdaus netinkamumo testo taikymą.⁵⁵ Šiuo atveju būtina identifikuoti, kokie veiksniai

⁵² Kaip vieną išsamiausių ir nuodugniausių analizių šiuo klausimu būtina paminėti: *Komesar N. Imperfect Alternatives. Choosing Institutions in Law, Economics, and Public Policy*. Chicago: The University of Chicago Press, 1994.

⁵³ Pvz., minėtas 2002 m. kovo 14 d. nutarimas.

⁵⁴ Žr. Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 31 d. nutarimą: „Pagal Konstituciją *Seimas* <...> ir *Vyriausybė* <...> turi labai plačią diskreciją formuoti ir vykdyti valstybės ekonominę politiką <...> ir teisės aktais atitinkamai reguliuoti ūkinę veiklą, žinoma, jokiu būdu nepažeisdami Konstitucijos ir įstatymų, inter alia neviršydami juose nustatytų šių valstybės valdžios institucijų įgaliojimų, paisydami iš Konstitucijos kylančių tinkamo teisinio proceso reikalavimų, Konstitucijoje įtvirtintų teisinės valstybės, valdžių padalijimo, atsakingo valdymo, teisėtų lūkesčių apsaugos, teisinio aiškumo, tikrumo, saugumo principų.“ Iš esmės analogiškos pozicijos laikomasi ir vėlesniuose nutarimuose: žr., pvz., 2006 m. gruodžio 21 d., 2007 m. lapkričio 13 d. nutarimus.

⁵⁵ Žr. Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 31 d. nutarimą: „<...> valstybės ekonominės politikos turinio (*inter alia* prioritetų), priemonių bei metodų vertinimas (kad ir kas juos vertintų), taip pat ir pagrįstumo

nulemia vykdomos teisminės kontrolės apimtį, taigi ir ūkinės veiklos laisvės ribas, ir politinių institucijų bei teismų galių santykį. Autoriaus manymu, teismo vykdomos kontrolės intensyvumą, be kita ko, nulemia reguliavimo, ribojančio ūkinės veiklos laisvę, įtvirtinimo priežastys ir siekiami tikslai; tai, ar atliekamas vertinimas yra retrospektyvus, ar perspektyvus; taip pat tai, kiek įtvirtintas reguliavimas priimtinas ar ydingas bendrųjų teisės principų požiūriu. Šiuo atveju apibendrintai galima išskirti bent tris grupes situacijų, kuriose teisminės kontrolės apimtis bus skirtinga. Pirmai grupei priskirtini atvejai, kai politinė institucija reaguoja į *objektyviai egzistuojantį ar tariamą* rinkos nepakankamumą ar struktūrinius rinkoje esančius konkurencijos ribojimus – t. y. nukrypsta nuo Konstitucijos 46 straipsnyje įtvirtinto išeities taško tam, kad ištaisytų rinkos nepakankamumo sąlygotas problemas. Teismas tokiais atvejais atliks retrospektyvų vertinimą, be to, poreikis ieškoti pusiausvyros tarp ūkinės veiklos laisvės ir, pavyzdžiui, konstituciškai visuomenei reikšmingų *neekonominio* pobūdžio interesų bus mažiau jaučiamas. Šiuo atveju vienas pagrindinių vertintinų klausimų bus tas, ar apskritai toks rinkos nepakankamumas egzistuoja ir, jei taip, ar reguliavimu nustatytos priemonės yra tinkamos, būtinos siekiamam tikslui ir pernelyg neriboja ūkinės veiklos laisvės, t. y. ar siekiamo tikslo negalima pasiekti mažiau ribojančiomis priemonėmis.⁵⁶

bei tikslingumo aspektu, net jeigu laikui bėgant paaiškėja, kad buvo ir geresnių jos pasirinktos ekonominės politikos alternatyvų (taigi ir tai, jog ši, anksčiau suformuota ir vykdyta, ekonominė politika pagrįstumo bei tikslingumo aspektu pagrįstai vertintina neigiamai), *savaime negali būti dingstis kvestionuoti* tą (anksčiau suformuotą ir vykdytą) *ekonominę politiką atitikusio* ūkinės veiklos *teisinio reguliavimo atitiktį aukštesnės galios teisės aktams, inter alia* Konstitucijai (taip pat ir Konstituciniame Teisme inicijuojant konstitucinės justicijos bylas), *nebent* tas teisinis reguliavimas jau jį nustatant teisės aktuose būtų akivaizdžiai priešingas tautos gerovei, Lietuvos visuomenės ir valstybės interesams, *akivaizdžiai paneigtų* Konstitucijoje įtvirtintas, jos ginamas ir saugomas vertybes.“ Analogiškai žr. Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 26 d., 2006 m. gruodžio 21 d. ir 2007 m. lapkričio 13 d. nutarimus.

⁵⁶ Pvz., tam tikroje rinkoje faktiškai egzistuojanti *natūrali* monopolija leistų, vartojant LRKT terminologiją, teisės aktuose „konstatuoti monopolijos konkrečioje ūkinės veiklos srityje buvimą“ ir imtis tam tikrų reguliavimo priemonių, skirtų užtikrinti tai, ką esant veiksmingai konkurencijai įprastai atlieka rinkos jėgos. Analogiškai dėl to, kad radijo dažniai yra riboti ištekliai, taip pat dėl poreikio užtikrinti jų veiksmingą naudojimą, pateisinama, kad leidimai naudoti tam tikrus radijo dažnius, pavyzdžiui, judriajam ryšiui, išduodami ne visiems jų siekiantiems, o tik ribotam skaičiui ūkio subjektų, taigi, ūkio subjektų rinkoje skaičių *de jure* ir *de facto* nulemia ne rinka, o valstybė, tiksliau, objektyvių priežasčių nulemtas reguliavimas. Kaip vieną iš praktinių įvairių abejonių sukeliančių pavyzdžių galima nurodyti Lietuvos Respublikos farmacijos įstatymo (2010 m. vasario 2 d. redakcija) 59¹ straipsnį, numatantį, kad: „<...> 2. *Didmeninio platinimo licencijos turėtojas, parduodamas nekompensuojamuosius vaistinius preparatus, negali taikyti didesnio prekybos antkainio negu nustatytas Vyriausybės.* 3. *Vaistinė, parduodama nekompensuojamuosius vaistinius preparatus, negali taikyti didesnio prekybos antkainio negu nustatytas Vyriausybės.* 4. *Nekompensuojamojo vaistinio preparato mažmeninė kaina negali būti didesnė negu vaistinio preparato rinkodaros teisės turėtojo ar lygiagretaus importo leidimo turėtojo deklaruota kaina pridėjus Vyriausybės nustatytus didmeninės ir mažmeninės prekybos antkainius ir pridėtines vertės mokesčių.*“ Iš cituotų nuostatų akivaizdu, kad jomis tiesiogiai reguliuojamos didmeninės ir mažmeninės nekompen-

Antrai grupei priskirtini atvejai, kai siekiama užtikrinti asmens ūkinės veiklos laisvės ir kitų konstituciškai reikšmingų (neekonominio pobūdžio) visuomeninių interesų pusiausvyrą. Iš LRKT praktikos matyti, kad tokiais atvejais naudojamas įprastinis testas, taikomas sprendžiant ir dėl kitų konstitucinių teisių ir laisvių ribo-

suojamųjų vaistų kainos. Nėra abejonės, kad tam tikros prekės ar paslaugos kainos valstybinis regulavimas yra vienas radikaliausių ūkinės veiklos laisvės ribojimų, nes rinkos sąlygomis kainą nustato pati rinka – joje veikiantys ūkio subjektai. Farmacijos įstatymo dvyliktojo skirsnio pavadinimo pakeitimo ir Įstatymo papildymo 59(1) straipsniu įstatymo projekto aiškinamajame rašte (prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=356719>) nurodyta, jog šis įstatymo projektas parengtas „siekiant gerinti nekompensojamųjų receptinių vaistinių preparatų prieinamumą gyventojams, taip pat užtikrinti, kad gyvybiškai būtinų gyventojams receptinių vaistinių preparatų kainos nebūtų nepagrįstai didelės, būtų nustatomos skaidriau, o kainų nustatymo mechanizmas suprantamas visuomenei <...> Ribotų antkainių didmeninio ir mažmeninio platinimo įmonės nustatymas leis apriboti *nevaržomą* vaistinių preparatų kainų *augimą* vaistinėse, *sumažins gyventojų nepasitenkinimą* dėl *nepagrįstai aukštų* nekompensojamųjų receptinių vaistinių preparatų kainų, kurios neretai *labai viršija analogiškų vaistinių preparatų kainas kaimyninėse šalyse*“. Aiškinamajame rašte, atmetus nuorodas į gyventojų nepasitenkinimą, teoriškai kalbama apie tariamai egzistuojantį rinkos nepakankamumą („*nepagrįstai* didelės (kas tai yra „nepagrįstai didelės“?) kainos, „*nevaržomas* kainų *augimas*“, didesnės kainos lyginant su kaimyninėmis šalimis), tačiau nėra nurodoma nė viena *rinkoje* glūdinti ūkio subjektų elgesio ar struktūrinė rinkos priežastis, nulemianti nupieštą situaciją: ūkio subjektų karteliniai susitarimai (už juos privalėtų bausti Konkurencijos taryba), kuo nors specifinė rinkos struktūra, užkertanti kelią veiksmingai konkurencijai (nekalbant apie tai, kad aiškinamajame rašte nėra jokių empirinių duomenų, pagrindžiančių jame esančius teiginius). Esant tik abstraktiems pasvarstymams kyla abejonų, kad galbūt tokia situacija susiklostė ne dėl rinkos nepakankamumo, o dėl kokių nors pačios valstybės nulemtų veiksnių (taikomų mokesčių lygis, įvairūs neprasmingi reikalavimai farmacijos įmonėms, pernelyg sudėtingos procedūros, ribojančios paralelinio vaistų importo iš kaimyninių valstybių galimybes – tai paaiškintų, kodėl kainos „pas mus“ „neretai labai viršija analogiškų vaistinių preparatų kainas kaimyninėse šalyse“: paprastai esant reikšmingam kainų skirtumui, lygiagretus importas iš „kaimyninių šalių“ kaipmat išspręstų problemą). Iš esmės nėra paaiškinimo, kodėl reguliuojamos ir didmeninės, ir mažmeninės kainos. Taigi aiškinamasis raštas nepateikia nė vienos užuominos, leidžiančios teigti, kad įstatymo projektas yra tinkama problemos sprendimo priemonė (nes mažų mažiausiai nėra aiški problemos priežastis), o galutinis rezultatas yra paradoksalus, nes rinkoje esanti konkurencija kainomis yra *de jure* pakeičiama įstatymuose įtvirtintu kainų karteliu. Be to, toks reguliavimas faktiškai niveliuoja kompensojamųjų ir nekompensojamųjų vaistų atskyrimą: net jei pripažintume, kad įstatymų leidėjas norėjo ne ištaisyti rinkos nepakankamumo sukeltas problemas, o siekė *socialinio* tikslo, keltinas klausimas, ar jis tokio socialinio (taigi visuomeninio) tikslo realizavimo neužkrauna atskirai grupei taip ją diskriminuodamas, o ne visai visuomenei (t. y. jei ūkio subjektas užsiima vaistų prekyba, jis savo pelno maržos sąskaita turi prisidėti prie socialinio tikslo įgyvendinimo, o jei ūkio subjektas veikia kitoje ūkinės veiklos srityje, jis neturi pareigos prisidėti prie šio socialinio visuomeninio tikslo įgyvendinimo). Beje, nurodytų argumentų pagrindu būtų galima pateisinti iš esmės didžiosios dalies (išskyrus galbūt prabangos) prekių ar paslaugų kainų reguliavimą drauge paneigiant Konstitucijos 46 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą ūkinės veiklos laisvės ir iniciatyvą. Tiesa, aiškindamas Konstitucijos 53 straipsnio 1 dalį („Valstybė rūpinasi žmonių sveikata ir laiduoja medicinos pagalbą bei paslaugas žmogui susirgus. Įstatymas nustato piliečiams nemokamos medicinos pagalbos valstybinėse gydymo įstaigose teikimo tvarką“) LRKT yra nurodęs, jog šių nuostatų buvimas, be kita ko, suponuoja tai, „kad būtų reguliuojamos vaistų kainos“ (žr. 2002 m. kovo 14 d. nutarimą). Straipsnio autoriaus manymu, šis iš Konstitucijos 53 straipsnio 1 dalies kylantis imperatyvas negali būti suvokiamas atsietai nuo Konstitucijos 46 straipsnio nuostatų ir aiškinamas kaip besąlyginis konstitucinis imperatyvas visais atvejais reguliuoti visų vaistų kainas.

jimo konstitucingumo.⁵⁷

Paskutinei grupei priskirtini atvejai, susiję su ekonominės politikos formavimu ir įgyvendinimu. Kaip minėta, šiuo atveju taikomas kitoks – akivaizdaus netinkamumo testas. Taip yra todėl, kad formuojant tam tikrą politiką formuluojami į ateitį orientuoti tikslai, šie tikslai ir siekiami gėriai dažniausiai yra įvairūs, persipynę, apsisprendimas dėl jų yra politinio / visuomeninio kompromiso rezultatas.⁵⁸ Taigi jei teismas bandytų vykdyti įprastinę, išsamią teisminę kontrolę, jis iš esmės atliktų ne retrospektyvų, o perspektyvų vertinimą tokių tikslų perspektyvos bei tinkamumo ir svarumo požiūriu: taip jis faktiškai atliktų politinių institucijų funkcijas, nes vykdytų ne teisminę peržiūrą, o iš esmės priimtų (naują) vertybinį sprendimą, kuris tik pakeistų politinės institucijos priimtą sprendimą savu, nes nebūtų galima pateikti grynai teisinių tokio sprendimo priėmimo argumentų. Todėl tokiais atvejais Konstitucinis Teismas neatsitiktinai laikosi mažoritarinės laikysenos, o sau priskiria iš esmės tik vertinimą, ar priimdamos tokius sprendimus politinės institucijos laikėsi bendrųjų teisės principų (pvz., teisinės valstybės, teisėtų lūkesčių, teisinio aiškumo, tikrumo), taip pat tinkamų sprendimo (plačiąja prasme) priėmimo procedūrų.

Vis dėlto, autoriaus manymu, toks „akivaizdaus netinkamumo“ testo taikymas

⁵⁷ Žr., pvz., 2004 m. sausio 26 d. nutarimą: „[p]agal Konstituciją riboti asmens teises ir laisves, taip pat ir ūkinės veiklos laisvę, galima, jeigu yra laikomasi šių sąlygų: tai daroma įstatymu; ribojimai yra būtini demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti kitų asmenų teises bei laisves ir Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, taip pat konstituciškai svarbius tikslus; ribojimais nėra paneigiama teisių ir laisvių prigimtis bei jų esmė; yra laikomasi konstitucinio proporcingumo principo. Pažymėtina, kad valstybė ir jos institucijos, turėdamos diskreciją nustatyti ypatingą alkoholio gamybos ir rinkos teisinį reguliavimą, negali to daryti pasirinkdamos tokias neadekvačias siekiamiems tikslams priemones, kuriomis būtų įvesta šių produktų gamybos ir rinkos monopolija, nepagrįstai varžoma ūkinės veiklos laisvė, sąžininga konkurencija“. Minėtos bylos kontekste akivaizdu, kad išimtinių teisių suteikimas konkrečiame sektoriuje *per se* paneigia ūkinės veiklos laisvę ir iniciatyvą, o visuomenei reikšmingų (pvz., sveikatos apsaugos) tikslų gali būti siekiama mažiau ribojančiomis priemonėmis. Pavyzdžiui, nesant pagrįsto visuomeninio intereso, reikalavimas gauti leidimą prieš pradėdant ūkinę veiklą būtų *per se* nesuderinamas su ūkinės veiklos laisvės principu; tačiau net ir egzistuojant tokiam visuomeniniam interesui nebūtų teisinių kliūčių įvertinti, ar šiam tikslui pasiekti nepakanka mažiau ribojančių priemonių (pvz., *a posteriori* veiklos kontrolės).

⁵⁸ Šiai grupei priskirtini ir atvejai, kai valstybės reguliavimu vykdoma valstybinės bendruomenės integravimo funkcija (pvz., perpaskirstant toje visuomenėje sukurtą gėrį). Kita vertus, nors valstybėje mokamų mokesčių pavidalu įgyvendinamas solidarumo toje bendruomenėje principas, faktiškai asmens apmokestinimas reiškia asmens uždirbto / turimo turto nusavinimą. Todėl teoriniu ir praktiniu požiūriu būtų įdomi Konstitucinio Teismo pozicija, jei jam tektų vertinti argumentus, jog, tarkim, 80–100 proc. pelno mokesčio tarifas „akivaizdžiai paneigia“ asmens ūkinės veiklos laisvę ir iniciatyvą, nes tokio dydžio mokesčio tarifas savaime „slopina“ bet kokią iniciatyvą užsiimti ūkine veikla, taip pat paneigia socialinio teisingumo principus, nes už iniciatyvą pirmiausia turėtų būti atlyginama jos besiemusiam ir riziką prisiemusiam subjektui, taip pat toks mokeskis yra konfiskacinio pobūdžio. Šiuo klausimu žr., pvz., 2013 m. liepos 2 d. Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimą *R.Sz prieš Vengriją* (pareišk. Nr. 41838/11) ir jame nurodytą kai kurių Europos Tarybos valstybių narių, taip pat JAV teismų praktiką šiuo klausimu.

gali būti reikšmingas ne tik materialiuoju, bet ir procedūros (teisėkūros proceso kokybės) požiūriu. Šiuo atveju galvoje turima tai, kad ginčijamo teisės akto vertinimas jo akivaizdaus tinkamumo (netinkamumo) požiūriu iš esmės suponuoja ryšio tarp priemonių, kurių imtasi, ir tikslo, kurio siekiama, vertinimą. Tačiau praktikoje pasitaiko nemažai atvejų, kai įvairios toli siekiančios reguliavimo reformos yra priimamos net neišgryninus problemų, dėl kurių siekiama priimti tam tikrą teisinį reguliavimą, ir neįvertinus (neišdiskutavus) pasekmių, kurias sukeltų toks priimtas reguliavimas (pvz., nevertinant tokio reguliavimo įgyvendinimo sąnaudų, nevertinant jo naudos ir sąnaudų aspektu ir nevertinant, ar konkretus tikslas galėtų būti pasiektas mažiau ribojančiomis priemonėmis bei sąnaudomis). Todėl galima pagrįstai kelti klausimą, ar tokios ydingos procedūros metu nustatytas teisinis reguliavimas *per se* neprieštarautų proporcingumo principui, nes neatlikus išankstinio problemos / priemonių / tikslų ryšio vertinimo teismas negalėtų atlikti savo funkcijos, t. y. įvertinti teisės akto atitikties proporcingumo principui (t. y. įvertinti, ar priemonė tinkama), o tai savaime galėtų reikšti šio principo pažeidimą.⁵⁹ Analogiškų argumentų pagrindu galima kelti klausimą ir dėl tokio teisėkūros proceso ir jo rezultato – konkretaus teisės akto – atitikties atsakingo valdymo (ir galbūt demokratijos, ją suvokiant ne formaliuoju, o giluminiu, arba diskursiniu, požiūriu) principui.

Apibendrinant pažymėtina, kad Lietuvos Respublikos Konstitucija pakankamai aiškiai ir nedviprasmiškai nusako principinę sisteminę Lietuvos ūkio būvio orientaciją, taip pat numato šios orientacijos užtikrinimo teisinės garantijas, įskaitant svarbų valstybės vaidmenį reguliuojant ekonominius santykius ir taip siekiant bendros tautos gerovės. Pastebėtina ir tai, kad Konstitucinis Teismas laikui bėgant išplėtojo gana nuoseklią Konstitucijos 46 straipsnio aiškinimo praktiką, sudarančią tinkamas teisinės prielaidas esant poreikiui ginti ūkinės veiklos laisvę nuo nepagrįsto jos ribojimo.

Kalbant apie šioje srityje Lietuvos autorių atliktus mokslinius tyrimus pažymėtina, kad juose gana plačiai analizuotas Konstitucijos 46 straipsnio turinys, jo sisteminės sąsajos su kitais Konstitucijos straipsniais. Šiuo aspektu galima teigti, jog būtų prasmingi tolesni tyrimai apie galimybes konstitucinės priežiūros būdu vertinti teisėkūros proceso kokybę. Viena vertus, tokia tyrimo kryptis iš esmės yra bendra (t. y. ji reikšminga ne tik ekonominių santykių sferoje), tačiau būtent ekonominių santykių srityje ji yra gana reikšminga tuo požiūriu, jog teisėkūros aktų pasekmių vertinimas bent iš pirmo žvilgsnio labiau „pasiduoda“ išankstiniam išlaidų ir naudos vertinimui, ir atitinkamai teismo galimybės įvertinti, ar toks „tikras“ poveikio vertinimas buvo atliktas, yra santykinai geresnės. Taip pat pažymėtina, kad iki šiol beveik nėra mokslinių studijų, skirtų Konstitucijos XI skirsnio (finansai ir valstybės

⁵⁹ Tokio pobūdžio vertinimo užuomazgų galima rasti LVAT praktikoje: žr., pvz., 2012 m. gruodžio 28 d. LVAT sprendimą administracinėje byloje Nr. I⁵⁵²-23/2012.

biudžetas) analizei. Šių Konstitucijos nuostatų tyrimas būtų itin prasmingas, ypač turint galvoje toliau aptariamą ES suteiktą galią ekonominės pinigų sąjungos srityje. Vienos iš pamatinių valstybės funkcijų – pinigų emisijos teisės perleidimas į ES lygmenį ir išimtinės kompetencijos suteikimas šioje srityje, Stabilumo pakto ir kitų ES teisės nuostatų įtaka valstybės galioms formuoti ir įgyvendinti biudžetą ir apskritai konceptualus vertinimas apie tokių galių suteikimą ES konstitucionalizmo požiūriu neabejotinai praturtintų Lietuvos teisės mokslą.

II. EUROPOS SĄJUNGOS EKONOMINĖS KONSTITUCIJOS KONTŪRAI

Įvertinus Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintus valstybės ūkio būvį nusakančius pamatinius principus ir jų įgyvendinimą, užtikrinimą apibrėžiančias konstitucines nuostatas bei Konstitucinio Teismo praktiką šioje srityje, analogiški klausimai keltini ir dėl ES teisės: t. y., ar ES teisėje yra tam tikrų (ir jei taip – kokių?) principinių sisteminių nuostatų, apibrėžiančių visos ES (taigi ir jai priklausančių valstybių narių) ūkio būvį ir ekonominę sistemą; kokias teises priemones ES teisė įtvirtina siekdama užtikrinti tokią principinę orientaciją; kokia yra privataus asmens, valstybių narių ir ES kaip supranacionalinės visumos bei jų institucijų sąveika šiame kontekste? *A priori* pažymėtina, kad kol kas nėra Lietuvos autorių mokslinių tyrimų, šiuo aspektu vertinusių ES teisę, tačiau galima rasti įvairių mokslinių darbų, kuriuose analizuojami tam tikri susiję ES teisės aspektai (pvz., įsisteigimo teisė, ES konkurencijos teisė ir pan.) nesiejant jų su konstitucinio reguliavimo sritimi. Tokie atlikti tyrimai šioje straipsnio dalyje nurodyti aptariant konkretų ES teisės aspektą.

2.1. Sistemine ES ūkio būvio orientacija

Žvelgiant į ES steigiamąsias sutartis matyti, kad jose, kaip ir Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, taip pat atsispindi aiški sistemine ekonominių santykių orientacija. Kaip išeities taškas ES sutarties 3 straipsnio 3 dalis,⁶⁰ be kita ko, įtvirtina, jog „Sąjunga sukuria *vidaus rinką*. Ji siekia Europos, kurioje vystymasis būtų tvarus, *pagrįstas subalansuotu ekonomikos augimu ir stabiliomis kainomis, didelio konkurencingumo socialine rinkos ekonomika* <...>“ Be to, Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo (toliau vadinama – SESV) 119 straipsnio 1 dalyje nurodyta, kad „siekiant Europos Sąjungos sutarties 3 straipsnyje iškeltų tikslų, valstybių narių ir Sąjungos veikla, kaip numatyta

⁶⁰ Čia ir toliau Europos Sąjungos sutartis, Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo ir Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija cituojamos iš *Europos Sąjungos sutarties ir Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo suvestinės redakcijos*. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija. Liuksemburgas: Europos Sąjungos leidinių biuras, 2010.

Sutarčių nuostatose, apima *nustatymą ekonominės politikos, kuri yra grindžiama glaudžiu valstybių narių ekonominės politikos koordinavimu, vidaus rinka bei bendrų tikslų apibrėžimu ir kuri yra vykdoma vadovaujantis atviros rinkos ekonomikos esant laisvai konkurencijai principu*“, o SESV 120 straipsnyje, *inter alia*, nurodyta, jog „<...> Valstybės narės ir Sąjunga veikia vadovaudamosi *atviros rinkos ekonomikos esant laisvai konkurencijai principu*, palankiu veiksmingam išteklių paskirstymui, ir laikydamosi 119 straipsnyje išdėstytų principų“. Taigi, kaip ir Lietuvos Respublikos Konstitucija, ES pirminė teisė aptariamam aspektui nėra vertybiškai neutrali, nes kaip ūkio būvio pagrindą tiesiogiai nurodo būtent rinkos ekonomikos principą. Iš cituotų Steigiamųjų sutarčių nuostatų matyti, kad minėtas sisteminės ūkio orientacijos imperatyvas yra adresuotas ir ES kaip visumai, ir jos valstybėms narėms. Turint galvoje pamatinius ES principus, jos turimas galias ir struktūrą, akivaizdu, kad, tarkim, ES valstybe nare negalėtų būti komandinė ekonomika kaip ekonominių santykių pagrindą pasirinkusi valstybė, nes toks pasirinkimas būtų fundamentaliai nesuderinamas su ES ekonominių santykių architektūra. Todėl nesant tam skirtų Steigiamųjų sutarčių pataisų ES ir jos valstybės narės negalėtų radikalai pakeisti savo požiūrio ir, tarkim, pradėti „išpažinti“ planinės ekonomikos modelį. Įdomu tai, kad buvęs Prancūzijos prezidentas N. Sarkozy ES kaltino per dideliu „ekonominiu liberalizmu“, todėl rengiant Lisabonos sutartį Prancūzija laikėsi pozicijos, jog iš Steigiamųjų sutarčių turėtų būti išbrauktos nuorodos į neiškreiptą konkurenciją kaip pagrindinį ES principą. Nors tai buvo padaryta, t. y. iki Lisabonos sutarties įsigaliojimo galiojusios EB sutarties 3 straipsnyje įtvirtintos „neiškraipytos konkurencijos“ garantijos ES sutarties pirmuosiuose straipsniuose nebeliko, akivaizdu, kad principinės orientacijos požiūriu šis redakcinis pataisymas esmės nepalietė. Be to, ES sutarties ir SESV 27 protokole tiesiogiai pripažįstama, kad „vidaus rinka, kaip išdėstyta Europos Sąjungos sutarties 3 straipsnyje, *apima sistemą, užtikrinančią, kad nebūtų iškreipta konkurencija*“.⁶¹ Aptariamoms sisteminės ūkio būvio orientacijos imperatyvas svarbus ir tuo požiūriu, kad jis įtvirtina bendrą taisyklę, todėl nukrypimai nuo šio bendrojo principo leistini tik tuomet ir tiek, kiek tai aiškiai įtvirtinta pačiose Steigiamosiose sutartyse: pvz., tokios nuostatos įtvirtintos dėl bendros žemės ūkio politikos,⁶² taip pat dėl Euratomo.⁶³ Be to, kaip rodo ESTT praktika, ši sisteminė

⁶¹ Žr., pvz., 2011 m. vasario 17 d. ESTT sprendimą *Telia Sonera Sverige* (C-92/09, Rink., p. I-00527, 20–21 punktai), kuriame ESTT pabrėžė vidaus rinkos kūrimo imperatyvą ir konkurencijos teisės, kaip vidaus rinkos funkcionavimo garanto, svarbą. Vis dėlto, kai kurių autorių manymu, pirmiau minėtas Lisabonos sutartimi padarytas pakeitimas gali nulemti bendrųjų ES konkurencijos teisės tikslų revizavimą: *Drexel J. Competition Law as Part of the European Constitution // Principles of European Constitutional Law* (red. A. Von Bogdandy, J. Bast). Hart Publishing, 2011, p. 661–669.

⁶² SESV 38 straipsnio 2 dalis ir 42 straipsnis.

⁶³ Euratomo sutarties IX skyrius.

orientacija, nors savaimė ir nėra teismo ginama asmens subjekcinė teisė (jomis yra toliau aptariamoms iš šios orientacijos ir ES siekiamų tikslų išplaukiančios konkrečios teisinės garantijos), yra svarbi atskleidžiant ES pirminės ir antrinės teisės turinį.⁶⁴ Kita vertus, svarbu pabrėžti, kad šis pamatinis ES ūkio būvio ir orientacijos principas nėra skirtas užtikrinti visišką vienovę tarp valstybių narių, o laikytinas struktūrinio suderinamumo minimumą užtikrinančiu principu. Šis aspektas itin svarbus, kai kalbama apie valstybės vaidmenį ekonominių santykių sferoje. Šiuo atžvilgiu, kaip matysime toliau, ES teisė yra pakankamai lanksti, todėl natūralu, kad valstybės narės turi skirtingus požiūrius į tai, kiek valstybė turi kištis į ekonominius santykius ir pati juose dalyvauti.

A priori pabrėžtina ir tai, kad, viena vertus, ES pagrįsta būtent pamatiniu rinkos ekonomikos principu, tačiau ES teisė suteikia plačias ekonominės politikos formavimo (t. y. reguliavimo ir įgyvendinimo) galias ir Europos Sąjungai, ir valstybėms narėms. Tokią išvadą galima numanyti vien pažvelgus į ES sutarties 3 straipsnio 3 dalį, kurioje nurodomas ne vienas su ekonominės ir socialinės politikos įgyvendinimu sietinas toli siekiantis tikslas,⁶⁵ kurio pasiekimas be ES ir valstybių narių reguliacinės intervencijos iš esmės nebūtų įmanomas. Taigi nors, kaip bus nurodoma toliau, integracijos proceso pradžioje ordoliberalioji tradicija buvo šio proceso pagrindas ir idėjinė ašis, laikui bėgant minėtos tradicijos idėjos vis plačiau buvo apipintos teisiniais pagrindais, sąlygojančiais ES politinių institucijų galias dalyvauti formuojant ekonominę politiką, ir nepaliekant šio proceso vien rinkos dalyviams ir ESTT, aiškinančiam ES teisę.

Be to, svarbu akcentuoti, kad, kaip matyti iš ES sutarties 3 straipsnio 3 dalies, įsigaliojus Lisabonos sutarčiai ji šalia rinkos ekonomikos kaip pamatinio ES ūkio būvio principo pirmą kartą tiesiogiai prakalbo apie *socialiai orientuotą* rinkos ekonomikos pobūdį. Taigi taip buvo sureaguota į kritiką apie pernelyg liberalų ir „socialiai nejautrų“ ES pobūdį, ordoliberalių vidaus rinkos laisvių sukeltą „politikos dreifą pernelyg toli į dešinę“. Iš esmės galima teigti, jog taip buvo pripažinta, kad nėra pagrindo ir poreikio priešpriešinti rinkos ekonomikos principais pagrįstos ekonominės santvarkos socialiai orientuotam tam tikros bendruomenės pobūdžiui,

⁶⁴ Žr., pvz., 2000 m. spalio 3 d. ESTT sprendimą *Echirolles Distribution* (C-9/99, Rink., p. I-8207, 22, 25 punktai), kuriame Teismas, be kita ko, nurodė, jog EB sutarties 3a straipsnyje įtvirtintas laisva konkurencija pagrįstos atviros rinkos ekonomikos principas nėra pakankamai aiškus ir besąlyginis valstybėms skirtas įpareigojimas, kuriuo asmenys gali remtis gindami savo teises nacionaliniame teisme.

⁶⁵ Sąjunga siekia „<...> Europos, kurioje vystymasis būtų tvarus, pagrįstas subalansuotu ekonomikos augimu ir stabiliomis kainomis, didelio konkurencingumo socialine rinkos ekonomika, kuria siekiama visiško užimtumo ir socialinės pažangos, bei aukšto lygio aplinkos apsauga ir aplinkos kokybės gerinimu. Ji skatina mokslo ir technikos pažangą. Ji kovoja su socialine atskirtimi ir diskriminacija bei skatina socialinę teisingumą ir apsaugą, moterų ir vyrų lygybę, kartų solidarumą ir vaiko teisių apsaugą. Ji skatina ekonominę, socialinę ir teritorinę sanglaudą bei valstybių narių solidarumą“.

juo labiau kad, kaip bus kalbama toliau, paskirstymo (distribucinė) ir socialinės apsaugos funkcijos ir išgaliojus Lisabonos sutarčiai nemaža apimtimi išlieka valstybių narių rankose. Dėl minėtų priežasčių galima teigti, kad šiuo metu galiojančioje ES pirminėje teisėje galima rasti ir ordoliberaliosios, ir socialiai orientuotos rinkos ekonomikos koncepcijų elementų, o, turint galvoje vis didėjantį politinių institucijų vaidmenį formuojant ekonominę politiką, ES ekonominė konstitucija literatūroje kartais vadinama „mišria“ konstitucija.⁶⁶

Toliau kalbant apie ES ekonominę konstituciją ir ją lyginant su nacionalinėse konstitucijose įtvirtintais (ar nutylėtais) analogiškais pamatiniais principais reikia pažymėti dar kelis bendrus aspektus. Pirma, ES pirminėje teisėje įtvirtintas pamatinis rinkos ekonomikos principas laikytinas ne vien sisteminiu sprendimu, kuris tik apibrėžia ES ūkio būvio formą. ES ekonominė konstitucija žvelgiant į pačią Europos integracijos idėją buvo ir išlieka ES teisės branduoliu, ji, be kita ko, vykdo jai priskirtą integracinę funkciją. Taigi tokia sistemine orientacija netraktuotina vien kaip ekonominių santykių forma, užtikrinanti optimalų ribotų išteklių paskirstymą, nes vienas iš pamatinių jos uždavinių – būti *integracijos* proceso varikliu, t. y. įvairiomis priemonėmis griauti nacionalines sienas, nustatyti saugiklius, kurie neleistų jas atkurti valstybėms ar privatiems subjektams, taip pat konsoliduoti vidaus rinką. Kaip matysime, konkrečios ES ūkio būvio orientaciją užtikrinančios teisinės garantijos neabejotinai savyje turi ir integracinio potencialo. Jį *by definition* turi ir vidaus rinkos laisvės, ir ES konkurencijos teisė, ir ES pirminėje teisėje įtvirtinti pagrindai, kuriais remiantis priimamos pozityviosios integracijos teisinės priemonės, ir nuostatos dėl ekonominės ir pinigų sąjungos. ESTT savo praktikoje taip pat yra nurodęs, jog nei vidaus rinka, nei konkurencija ES struktūroje savaime nėra tikslas, o tik priemonės siekti aukštesnių integracijos tikslų.⁶⁷ Pažymėtina ir tai, kad, skirtingai nuo unitarinės Lietuvos Respublikos, ES yra federacinio pobūdžio darinys, t. y. ji yra pagrįsta viešosios valdžios galių padalijimu tarp ES lygmens ir valstybių narių. Atitinkamai ES ekonominės konstitucijos nuostatos yra kompleksiškesnės, nes apibrėžia ne tik individo autonomijos turinį ir viešosios valdžios (kad ir koku lygmeniu ji būtų įgyvendinama) įsikišimo į šią autonomiją ribas, bet ir viešosios valdžios galių padalijimą tarp ES ir valstybių narių, tokių galių įgyvendinimo ES lygmeniu apimtį, ribas ir formas, taip pat ginčų, kylančių pirmiau minėtais klausimais, sprendimo priemones. Taigi toliau būtina įvertinti, kokių teisinių priemonių pagrindu ES teisė užtikrina sisteminės ES ūkio būvio orientacijos palaikymą, taip pat jai nustatytų integracinių tikslų įgyvendinimą.

⁶⁶ Pvz., *Maduro M. P.*, žr. 7 išnašą, p. 159–161; *Hatje A.*, žr. 7 išnašą, p. 594.

⁶⁷ 1991 m. gruodžio 14 d. ESTT nuomonė *Susitarimo tarp Bendrijos ir Europos laisvosios prekybos asociacijos valstybių dėl Europos ekonominės erdvės sukūrimo projektas* (1/91, Rink., p. I-6079, 50 punktas).

2.2. Rinkos ekonomikos principu paremto ES ūkio būvio teisinės garantijos

Jau minėta, kad asmens iniciatyvos ir ūkinės veiklos laisvės arba dar plačiau – asmens autonomijos užtikrinimas yra pamatinė rinkos ekonomikos principais pagrįsto ūkio funkcionavimo prielaida. Šiuo aspektu ES teisė tiek preziumuoja, atsižvelgia į tam tikrų pamatinių garantijų įtvirtinimą nacionaliniu lygmeniu, tiek pati nustato įvairius asmens autonomiją užtikrinančius principus ir normas.

Visų pirma užtikrinant teisinę asmens galimybę užsiimti ekonomine veikla ir priimti su tuo susijusius sprendimus pamatinis aspektas yra asmens kaip teisinių santykių subjekto statuso pripažinimas. Šiuo atveju ES teisė neįtvirtina atskirų teisės normų ar principų dėl fizinių ir juridinių asmenų subjektiškumo ir numano atitinkamos nacionalinės teisės buvimą. Ji taip pat numano ir pripažįsta teisę steigti juridinius asmenis,⁶⁸ o šios teisės svarba kalbant apie ūkinės veiklos laisvės įgyvendinimą neabejotina. Be to, įsigaliojus Lisabonos sutarčiai, o su ja – ES pagrindinių teisių chartijai tapus privalomu teisės šaltiniu, šios Chartijos 15 straipsnis kaip fundamentalią laisvę įtvirtina laisvę pasirinkti profesiją ir darbą, 16 straipsnis – ūkinės veiklos laisvę (laisvę užsiimti verslu), o 17 straipsnis – nuosavybės (įskaitant ir intelektinę) teisės, esančios pamatine ūkinės veiklos laisvės prielaida, apsaugą. Žinoma, ESTT savo praktikoje kai kurias nurodytas laisves išplėtojo gerokai anksčiau, nei jos buvo kodifikuotos ES pagrindinių teisių chartijoje.⁶⁹ Šie fundamentalūs imperatyvai adresuoti ir ES, ir, kiek tai susiję su ES teisės įgyvendinimu, ES valstybėms narėms. Be to, SESV 18 straipsnis įtvirtina bendrąjį diskriminacijos draudimo dėl pilietybės

⁶⁸ Pvz., SESV 49 ir 54 str.; SESV 263 str. 4 d.

⁶⁹ Kiek tai susiję su ūkinės veiklos laisvės, kaip bendrojo Bendrijos (ES) teisės principo, statusu, žr., pvz., 1974 m. gegužės 14 d. ESTT sprendimą *Nold* (4/73, Rink., p. 491, 13–14 punktai); 1989 m. liepos 11 d. ESTT sprendimą *Schröder prieš Hauptzollamt Gronau* (C-265/97, Rink., p. 2237, 15 punktas); 1994 m. spalio 5 d. ESTT sprendimą *Vokietijos Federacinė Respublika prieš Europos Sąjungos Tarybą* (C-280/93, Rink., p. 4973, 78 punktas); 1996 m. gruodžio 11 d. Pirmosios instancijos teismo sprendimą *Atlanta ir kiti prieš Europos Bendriją* (T-521/93, Rink., p. 1707, 62 punktas). Taip pat žr. 2013 m. sausio 22 d. ESTT Didžiosios kolegijos sprendimą *Sky Österreich GmbH* (C-283/11, dar nepaskelbtas Rinkinyje, 41–68 punktai), kuriame Teismas pakankamai plačiai pasisakė dėl Chartijos 16 straipsnyje įtvirtintos laisvės užsiimti verslu turinio ir jos ribų bei nurodė, kad ūkinės veiklos laisvė apima, *inter alia*, laisvę užsiimti ekonomine ar komercine veikla, laisvę sudaryti sutartis ir laisvą konkurenciją, laisvę pasirinkti verslo partnerį ir laisvę nustatyti paslaugos kainą, taip pat pažymėjo, kad ši laisvė nėra absoliuti ir turi būti vertinama atsižvelgiant į jos socialinę funkciją. Kita vertus, ją ribojančios (ES lygmeniu priimtose) priemonės turi būti vertinamos, be kita ko, ir proporcingumo principo požiūriu, o esant galimybei rinktis tarp kelių tinkamų priemonių reikia taikyti mažiausiai ribojančią, o sukelti nepatogumai neturi būti neproporcingi nurodytiems tikslams. Nuosavybės teisių apsaugos Bendrijos lygmeniu poreikį ESTT pripažino taip pat pakankamai ankstyvoje Bendrijos gyvavimo stadijoje: žr., pvz., 1974 m. gegužės 14 d. ESTT sprendimą *Nold* (4/73, Rink., p. 491, 13–14 punktai); 1979 m. gruodžio 13 d. ESTT sprendimą *Liselotte Hauer prieš Land Rheinland-Pfalz* (44/79, Rink., p. 3727, 15, 17–20 punktai).

principą, kuris taikytinas ir ekonominių santykių sferoje, taigi minėtas principas suvoktinas ir kaip ūkio subjektų lygiateisiškumo komerciniuose santykiuose pagrindas.

Vis dėlto, autoriaus manymu, būtent ES teisės kontekste pamatinis aspektas yra apskritai privataus subjekto kaip ES teisės subjekto pripažinimas, konkrečiau, tiesioginio veikimo principo įtvirtinimas ir jo pripažinimas ES vidaus rinkos laisvėms ir ES konkurencijos teisei. Būtent ESTT praktika, kuria Teismas privačiam subjektui suteikė galimybę remtis ES teisės nuostatomis ir taip ginti savo (ekonominės ir kitas) teises nacionaliniu lygmeniu, laikytina pirmine ir pamatine ES teisės konstitucionalizavimo užuomazga.⁷⁰ ESTT šia savo praktika privatų subjektą pavertė pagrindiniu ES teisės subjektu ir iš esmės „subjektyvizavo“ ES teisę ją paversdamas viena iš viešosios valdžios kišimosi į privataus asmens autonomiją ribojimo priemonių.

Kitas pamatinis rinkos ekonomikos sistemos aspektas yra ribotų prekių ir paslaugų pasiūlos ir paklausos pusiausvyros užtikrinimas. Šią pusiausvyrą sukuria rinkos dalyvių autonomiškai priimami sprendimai, o paties proceso metu išaiškėja, kas gali patiekti ribotą prekių ir paslaugų kiekį ir už kokią kainą. Taigi pats procesas yra koordinacinis, iš esmės tai prekyba atvirose rinkose. Tam, kad rinkos dalyviai galėtų veiksmingai priimti savarankiškus (autonominius) sprendimus, būtinos kelios prielaidos, konkrečiai, turi būti užtikrinamas prekių ir paslaugų prieinamumas, o tam būtina užtikrinti nuosavybės teisių apsaugą, taip pat stabilią valiutą. Be to, turi būti užtikrinama ūkio subjektų teisė patekti į rinkas, komercinės informacijos laisvė, taip pat sukuriama teisinė prielaidos ūkio subjektų sąžiningai konkurencijai kaip rinkų atvirumo garantui.⁷¹

Kiek tai susiję su privačios nuosavybės apsauga, akivaizdu, kad gamybos priemonių nuosavybė yra esminė rinkos ekonomikos sistemos funkcionavimo prielaida. ES teisė šiuo atveju atlieka dvigubą vaidmenį. Viena vertus, kaip minėta, ES teisė (t. y. išplėtotą ESTT praktika ir ES pagrindinių teisių chartijos 17 straipsnis) užtikrina nuosavybės teisės (įskaitant intelektinę nuosavybę) apsaugą, nors ji ir nėra traktuojama kaip absoliuti teisė. Taigi ES teisė gina nuosavybės teisę kaip fundamentalią teisę ir nuo ES institucijų, ir nuo ES valstybių narių, kai jos įgyvendina ES teisę, sprendimų. Kita vertus, SESV 345 straipsnis tiesiogiai nurodo, jog Sutartys jokia būdu nepažeidžia valstybių narių normų, reglamentuojančių nuosavybės sistemą. Tai reiškia, kad ES valstybės narės yra laisvos apsispręsti dėl jose besiklostančių nuosavybės santykių reguliavimo (žinoma, su sąlyga, kad valstybės iš esmės neneigia pačios privatinės nuosavybės idėjos, nes toks požiūris būtų *per se* nesuderinamas su pamatiniu, sisteminiu rinkos ekonomikos principu) ir, pavyzdžiui, kartu su privačiu

⁷⁰ Žr. 1963 m. vasario 5 d. ESTT sprendimą *Van Gend & Loos* (26/62, Rink., p. 1).

⁷¹ Plačiau apie šias sąlygas kaip minimalias rinkos ekonomikos funkcionavimo garantijas, pvz., *Hatje A.*, žr. 7 išnašą, p. 598–605 ir čia nurodytus šaltinius; *Drexler J.*, žr. 7 išnašą, p. 639–640 ir čia nurodytus šaltinius.

verslu įgyvendinti vadinamuosius PPP (angl. *public private partnership*) projektus, nusavinti tam tikrą pramonės šaką viešojo intereso labui (žinoma, su sąlyga, kad už paimtą nuosavybę bus teisingai atlyginta)⁷² arba, atvirkščiai, privatizuoti valstybės įmones. Vis dėlto ESTT savo praktikoje nuolat pabrėžia, jog minėta SESV nuostata negali būti aiškinama kaip atleidžianti valstybes nares nuo pamatinių ES pirminės teisės, pavyzdžiui, vidaus rinkos laisvių, nuostatų laikymosi.⁷³

Stabili valiuta taip pat yra svarbi garantija užtikrinant prekių ir paslaugų prienamumą. Kaip žinoma, Maastrichto sutartimi buvo nuspręsta ES lygmeniu sukurti ekonominę pinigų sąjungą, apimančią ir bendrą valiutą, o ES pirminėje teisėje rasime pakankamai išsamų reguliavimą, įtvirtinantį *teises* bendros valiutos stabilumo garantijas. Akivaizdu, kad pinigų emisijos teisė ir tam tikros monetarinės politikos vykdymas laikytinas viena pamatinių valstybės funkcijų. Turint tai galvoje įdomu, jog, pavyzdžiui, VFR Konstituciniame Teisme kilus klausimui dėl Maastrichto sutarties nuostatų, susijusių su bendros valiutos įvedimu, konstitucingumo (tiksliau, jų demokratinio legitimumo), teismas tokių nuostatų konstitucingumą pateisino remdamasis iš esmės ordoliberalų postulatais. Jis pabrėžė „nepolitinių“ ES monetarinės sąjungos pobūdį ir akcentavo jos funkcinį legitimumą, pagrįstą institucinėmis ir teisinėmis kainų stabilumo ir nacionalinių biudžetų perviršio priežiūros garantijomis. Nors toks požiūris akademinėje doktrinoje buvo kritikuotas,⁷⁴ ES teisėje įtvirtintos stabilios valiutos garantijos išlieka iš esmės nepakitusios nuo Maastrichto sutarties laikų. Šiuo atžvilgiu išskirtinos ES sutarties ir SESV nuostatos, kurios kainų stabilumą įvardija vienu iš ES tikslų,⁷⁵ taip pat SESV nuostatos, įtvirtinančios Europos Centrinio Banko (toliau vadinama – ECB) nepriklausomumo nuo politinių institucijų garantijas,⁷⁶ išimtinę ECB pinigų emisijos teisę,⁷⁷ ES valstybių narių pareigą vengti perviršinio biudžeto deficito, ir išsamios taisyklės, taikytinos šią pareigą pažeidusioms valstybėms.⁷⁸ Lyginant šias ES pirminės teisės nuostatas su valstybių narių nacionalinėmis

⁷² Pvz., 1986 m. lapkričio 6 d. ESTT sprendimas *Robert Fearon* (182/83, Rink., p. 3677, 7 punktas).

⁷³ Pvz., 1999 m. birželio 1 d. ESTT sprendimas *Klaus Konle* (C-302/97, Rink., p. I-3099, 38 punktas); 2002 m. birželio 4 d. ESTT sprendimas *Europos Bendrijų Komisija prieš Portugaliją* (C-367/98, Rink., p. I-3711, 48 punktas). Toks SESV 345 straipsnio ir kitų Steigiamųjų sutarčių nuostatų santykis, be kita ko, buvo viena priežasčių, nulėmusių Lietuvos Respublikos Konstitucijos 47 straipsnio pataisas (žr. toliau).

⁷⁴ Pvz., *Joerges Ch.* What is Left of the European Economic Constitution? A Melancholic Eulogy // EUI Working Paper, No. 2004/13, p. 18–21.

⁷⁵ ES sutarties 3 straipsnio 3 dalis; SESV 127 straipsnio 1 dalis.

⁷⁶ SESV 130 straipsnis.

⁷⁷ SESV 128 straipsnis.

⁷⁸ SESV 126 straipsnis.

konstitucijomis į akis krenta ES teisės nuostatų išsamumas.

Toliau būtina aptarti ES teisėje įtvirtintas patekimo į rinką garantijas ir jų poveikį ES ir nacionalinių institucijų diskrecijai reguliuoti tam tikrus santykius. Kaip minėta, ES sutarties 3 straipsnyje vidaus rinkos sukūrimas traktuojamas kaip vienas pamatinių ES tikslų, o SESV 26 straipsnio 2 dalyje nurodyta, jog vidaus rinką sudaro vidaus sienų neturinti erdvė, kurioje pagal Sutarčių nuostatas užtikrinamas laisvas prekių, asmenų, paslaugų ir kapitalo judėjimas. Taigi nacionalinių rinkų atvėrimas prekių, paslaugų, darbuotojų ir kapitalo pasiūlai ir paklausai iš visų valstybių narių buvo ir išlieka viena pamatinių integracijos proceso garantijų. Neatsitiktinai Lietuvos autorių, tyrusių ES teisės aspektus, darbuose vidaus rinkos laisvių (išskyrus laisvą kapitalo judėjimą) problematika sulaukė bene didžiausio dėmesio.⁷⁹ Toks nacionalinių rinkų atvirumas traktuotinas kaip asmens autonomijos (ūkinės veiklos laisvės) išraiška Europos Sąjungos mastu. ESTT savo praktikoje visas vidaus rinkos laisves traktuoja kaip tiesiogiai veikiančias nuostatas, t. y. iš esmės jos suvokiamos kaip nacionaliniuose (ir ES) teismuose ginamos ES teisės garantuojamos fundamentalios asmens teisės.⁸⁰

Žvelgiant istoriškai matyti, jog integracijos proceso pradžioje suvokus, kad politinės integracijos perspektyva bent kurį laiką išliks miglota, tokios integracijos tikslų siekimas ekonominės integracijos priemonėmis atrodė kaip vienas iš realiausių žingsnių. Įdomu tai, kad šiems tikslams siekti ir jų legitimumui užtikrinti pakankamai „patogios“ pasirodė būtent ordoliberalizmo idėjos. Vidaus rinkos laisvių įtvirtinimas ir kartu nacionalinių rinkų atvėrimas, diskriminacijos nacionaliniu pagrindu uždraudimas ir išpareigojimas užtikrinti neiškreiptos konkurencijos sistemą iš esmės gali būti traktuojami kaip sisteminis, konstitucinis sprendimas įtvirtinti būtent ūkinės veiklos laisve paremtą ekonominę konstituciją, kurios archi-

⁷⁹ Pvz., Žaltauskaitė-Žalimienė S. Laisvas asmenų judėjimas pagal Europos Bendrijos teisę: įsisteigimo teisė. Vilnius: Rosma, 2002; Vėgėlė I. Įmonėms taikytina teisė ir pirminis steigimasis Europos Bendrijos teisėje. Vilnius: Eugrimas, 2002; Žaltauskaitė-Žalimienė S. Naujausios paslaugų teikimo laisvės tendencijos Europos Sąjungoje // Jurisprudencija, 2005, Nr. 72 (64); Daukšienė I. Laisvas darbuotojų judėjimas pagal Europos Bendrijos teisę. Daktaro disertacija: socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007; Žalimienė S. Naujausios įsisteigimo laisvės tendencijos Europos Sąjungoje // Teisė besikeičiančioje Europoje. Liber Amicorum Pranas Kūris: mokslo straipsnių rinkinys. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2008; Vėgėlė I. Europos Sąjungos teisė. Vidaus rinkos laisvės, konkurencija ir teisės derinimas. Vilnius: Registrų centras, 2011.

⁸⁰ Kiek tai susiję su įsisteigimo laisve žr. 1974 m. birželio 21 d. ESTT sprendimą *Reyners* (2/74, Rink., p. 631, 23–30 punktai); kiek tai susiję su laisvu asmenų judėjimu žr. 1974 m. balandžio 4 d. ESTT sprendimą *Komisija prieš Prancūziją* (167/73, Rink., p. 359, 43–46 punktai) ir 1974 m. gruodžio 4 d. ESTT sprendimą *Van Duyn* (41/74, Rink., p. 1337, 5–8 punktai); kiek tai susiję su paslaugų teikimo laisve žr. 1974 m. gruodžio 3 d. ESTT sprendimą *Van Binsbergen* (33/74, Rink., p. 1299, 23–27 punktai); kiek tai susiję su laisvu kapitalo judėjimu žr. 1995 m. vasario 23 d. ESTT sprendimą *Aldo Bordes*a (sujungtos bylos C-358/93 ir 416/93, Rink., p. I-361, 33–35 punktai).

tektūra savaime užtikrina visos Bendrijos legitimumą.⁸¹ Tokį legitimumą užtikrina asmens autonomijos supranacionaliniu lygmeniu idėja, paremta teisės viršenybės principu, ir supranacionalinių institucijų priežiūra. Taigi toks Bendrijos legitimumas netraktuojamas kaip priklausomas nuo nacionalinio (demokratinio) legitimumo. Savo ruožtu, bent iš pradžių pagal tokią schemą nebuvo vietos ir supranacionaliniu lygmeniu politinių institucijų formuojamai ekonominei politikai,⁸² o nacionalinis rinkų reguliavimas turėjo laipsniškai nykti plėtojantis vidaus rinkai. Ordoliberalų požiūriu bendra europinė bendruomenė turėjo atrodyti (ir kuri laiką atrodė) kaip dvinarė sistema: europinis lygmuo, pagrįstas asmens autonomija (ūkinės veiklos laisve), racionalia ekonomine logika ir neiškreiptos konkurencijos sistema, jame iš esmės nebuvo vietos politiniam procesui (t. y. į politinių institucijų intervenciją į rinkas buvo žiūrima gana kreivai). Iš esmės tokia sistema suvoktina kaip „negatyvios“ arba dereguliacijos integracijos, pagrįstos nacionalinių ribojimų ir diskriminacinių priemonių šalinimu, ūkinės veiklos laisvės garantavimu, atspindys.⁸³ Savo ruožtu nacionalinis lygmuo ir toliau buvo pavaldus demokratiniam procesams, būtent šiuo lygmeniu galėjo (ir privalėjo) būti vykdomos ir plėtojamos bendruomeninės perskirstymo, socialinės, funkcijos.

Tokioje schemoje pamatinis vaidmuo tenka pačiam individui, jo aktyvumui ginant savo autonomiją. Būtent dėl to, kaip minėta, ESTT sprendimai, kuriais ES teisės normoms buvo suteiktas tiesioginis veikimas, laikytini esminiu integracijos proceso

⁸¹ Žinoma, toks apibūdinimas yra ganėtinai „išgrynintas“, nes jau EEB sutartyje kai kuriose srityse (pvz., bendra žemės ūkio politika, transporto politika, galimybė Taryboje *vienbalsiai* priimti vidaus rinkai kurti būtinus teisės aktus (kartu negalima pamiršti Liuksemburgo kompromiso praktinių padarinių EB politiniams procesams šioje srityje) buvo numatyti teisiniai pagrindai Bendrijos lygmeniu formuoti ekonominę politiką, beje, kai kuriose srityse ganėtinai nutolusią nuo rinkos ekonomikos ir neiškreiptos konkurencijos postulatų.

⁸² *Joerges Ch.*, žr. 74 išnašą, p. 12–15. Tiesa, tarkim, Gerberis, cituodamas D. Chalmersą, nurodo, kad bent kuri laiką (iš esmės iki to momento, kai ESTT pradėjo plėtoti EB sutarties 30 ir 86 straipsnius) vargu ar visos tuometinės EEB valstybės EEB sutartį suvokė taip, kaip ją „matė“ Vokietijos ordoliberalai. Viena iš priežasčių ta, kad iš pradžių nebuvo akivaizdu, jog vidaus rinkos laisvės bus aiškinamos kaip veikiančios tiesiogiai, be to, jau EEB sutartyje buvo įtvirtintas SESV 106 straipsnio pirmtakas (EEB sutarties 90 straipsnis), kuri (ypač turint galvoje jo 2 dalį) dalis valstybių galėjo suvokti kaip leidžiantį nekeisti *status quo* bent tose srityse, kuriose teikiamos bendros ekonominės svarbos paslaugos: *Gerber D. J. Constitutionalising the Economy: German Neo-Liberalism, Competition Law and the „New“ Europe // American Journal of Comparative Law, 1994, Nr. 42, p. 25–27. Vis dėlto tas pats Gerberis nurodo, kad dalis Vokietijos atstovų, tiesiogiai dalyvavusių „projektuojant“ Bendrijas, pavyzdžiui, Walteris Hallsteinas ir Hansas von der Greobenas, su Freiburgio mokykla turėjo tiesioginių ryšių ir jos įtaka minėtų asmenų idėjoms neabejotina: Gerber D. J. Law and Competition in Twentieth Century Europe. Oxford University Press, 1998, p. 263–265.*

⁸³ *Mestmäcker E. M. On the Legitimacy of European Law // Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht, 1994, p. 615–633.*

varikliu. Jais privatiems subjektams suteikus nacionaliniu lygmeniu ginamas teisės, šie subjektai tapo suinteresuoti tiesiogiai veikiančių ES teisės nuostatų veiksmingumu, taigi, netiesiogiai ir paties integracijos proceso sėkme. Todėl būtent privatūs subjektai prejudicinių sprendimų procedūros pagrindu daugiausia prisidėjo prie vidaus rinkos laisvių plėtojimo, t. y. suteikė ESTT daug galimybių formuoti savo praktiką tam tikra kryptimi.⁸⁴ Iš ESTT praktikos akivaizdu, jog Teismas vidaus rinkos laisvės aiškina itin plačiai, toks ekstensyvus požiūris gali būti siejamas su poreikiu sukurti „tikrą“ vidaus rinką ir užtikrinti teisinę integraciją. Žinoma, iš dalies tokį ESTT vaidmenį galima aiškinti vidaus rinkos laisvės įtvirtinančių nuostatų „atvirumu“,⁸⁵ tačiau bet kuriuo atveju tokia laipsniška vidaus rinkos laisvių aiškinimo plėtra iš esmės nulėmė, kad faktiškai bet kurios nacionaliniu lygmeniu priimtos priemonės, koku nors aspektu reguliuojančios rinką, patenka į ES teisės, taigi ir į ESTT vykdomos jų teisėtumo patikros, sferą, nepaisant to, kad šios priemonės, kaip minėta, gali būti taikomos vienodai, be jokios diskriminacinės potekstės,⁸⁶ o šių priemonių

⁸⁴ Apie privačių subjektų ir prejudicinių sprendimų procedūros svarbą ESTT plėtojant ES teisę: pvz., *Jarukaitis I.*, žr. 6 išnašą, p. 72–78. Kai kuriais atvejais ESTT teisių privatiems subjektams suteikimą *eksplicitiškai* sieja su poreikiu užtikrinti kuo didesnę ES teisės veiksmingumą. Pvz., 2001 m. rugsėjo 20 d. sprendime *Courage prieš Crehan* (C-453/99, Rink., p. 6297) ESTT, priminę, kad SESV 101 straipsnis (ex EB sutarties 85 straipsnis) veikia tiesiogiai, nurodė, jog „Sutarties 85 straipsnis, ypač jo 1 dalyje įtvirtintas draudimas, *taptų neveiksmingas*, jei kiekvienas asmuo negalėtų reikalauti nuostolių, kuriuos sukėlė sutartis ar elgesys, galintys riboti ar iškraipyti konkurenciją, atlyginimo. Teisė reikalauti nuostolių atlyginimo *padidina Bendrijos konkurencijos teisės normų veiksmingumą* ir turi atgrasyti nuo dažnai slaptų susitarimų sudarymo ar elgesio, kurie gali riboti ar iškraipyti konkurenciją. Dėl to ieškiniai dėl nuostolių atlyginimo nacionaliniuose teismuose *gali reikšmingai prisidėti prie veiksmingos konkurencijos Bendrijoje padidinimo*“ (26–27 punktai). Taigi poreikis užtikrinti ES teisės veiksmingumą pateisina teisės reikalauti atlyginti padarytą žalą suteikimą privatiems asmenims, kurios įgyvendinimą procedūrinio požiūriu turi „aptarnauti“ nacionalinė teisė ir ginti nacionaliniai teismai.

⁸⁵ Žr., pvz., SESV 34 straipsnį, kuriuo draudžiami kiekybiniai importo apribojimai ir „visos lygiaverčio poveikio priemonės“. ES pirminė teisė nepateikia šios sąvokos apibrėžimo, o ESTT ją išaiškino itin plačiai: 1974 m. liepos 11 d. sprendime *Dassonville* (8/74, Rink., p. 837, 5 punktas) Teismas nurodė, kad lygiaverčio poveikio priemonės yra „bet kokie valstybių narių komercinės teisės aktai, galintys *tiesiogiai ar netiesiogiai, iš tikrųjų ar potencialiai* apriboti Bendrijos vidaus prekybą“. Toks šių priemonių apibūdinimas yra nepaprastai platus ir laikui bėgant nulėmė vis platesnį laisvo prekių judėjimo nuostatų taikymą įvairioms nacionalinėms reguliavimo priemonėms. Be to, tokį ekstensyvų požiūrį papildė ir 1979 m. vasario 20 d. sprendimas *Rewe-Zentral AG (Cassis de Dijon)* (120/78, Rink., p. 649), iš kurio išplaukia, jog EB sutarties 30 straipsnio (šiuo metu – SESV 36 straipsnis) reikalavimai taikytini ir vienodai taikomoms (angl. *indistinctly applicable*) nacionalinėms priemonėms.

⁸⁶ Žr., pvz., 1995 m. spalio 30 d. ESTT sprendimą *Gebhard* (C - 55/94, Rink., p. I-04165, 37 punktas), kuriame apibendrinamas savo praktiką Teismas nurodė, jog „nacionalinės priemonės, kurios *gali trukdyti naudotis pagal Sutartį garantuotomis pagrindinėmis laisvėmis arba dėl kurių jų vykdymas gali būti mažiau patrauklus*, privalo atitikti keturias sąlygas: jos privalo būti nediskriminuojančios; būti pagrįstos privalomais bendrojo intereso pagrindais; tinkamos užtikrinti, kad jomis siekiamas tikslas bus pasiektas; ir neviršyti to, kas būtina pasiekti tikslą“.

tikslas – ne reglamentuoti ekonominių faktorių judėjimą tarp ES valstybių narių, o reguliuoti rinką siekiant kitų (galbūt ir neekonominio pobūdžio) visuomeninių tikslų. Nors, kiek tai susiję su laisvo prekių judėjimo nuostatomis, laikui bėgant ESTT šiek tiek apribojo jų taikymo apimtį,⁸⁷ šis ribojimas fundamentaliai nekeičia vidaus rinkos laisvių prigimties bei jų įtakos valstybių išlaikomai diskrecijai reguliuoti tam tikrus santykius. Pastaruoju metu ESTT plėtojama praktika, pagal kurią, pvz., laisvo prekių judėjimo nuostatos ir paslaugų teikimo laisvė apima ir medicinos prekių bei paslaugų teikimą ir jų kompensavimą iš valstybių socialinio draudimo fondų,⁸⁸ o

Analogiškai, kiek tai susiję su paslaugų teikimo laisve, ESTT laikosi nuostatos, jog SESV 56 straipsniu (ex EB sutarties 49 straipsnis) draudžiama taikyti *bet kokią nacionalinės teisės aktą, kuris paslaugų teikimą tarp valstybių narių padaro sunkesnę už paslaugų teikimą vienoje valstybėje narėje* (žr., pvz., 2007 m. balandžio 19 d. sprendimą *Stamatelaki* (C - 444/05, Rink. p. I-3185, 25 punktas ir jame nurodyta teismo praktika).

⁸⁷ Iš esmės toks ribojimas matomas jau minėtame *Cassis de Dijon* sprendime, kuriame ESTT įvedė vadinamųjų „privalomųjų reikalavimų“ (angl. *mandatory requirements*) sąvoką, tačiau esminiu praktikos posūkiu laikytinas 1993 m. lapkričio 24 d. ESTT sprendimas *Keck ir Mithouard* (sujungtos bylos C-267/91 ir C-268/91, Rink., p. I-6097, 14–17 punktai), kuriame ESTT nedviprasmiškai pripažino savo ankstesnės praktikos pernelyg toli siekiantį pobūdį („atsižvelgdamas į tai, kad ūkio subjektai vis dažniau remiasi Sutarties 30 straipsniu ginčydami bet kokius teisės aktus, kurie riboja jų prekybos laisvę, net jeigu netaikomi (angl. „are not aimed at“) gaminiais iš kitų valstybių narių, Teisingumo Teismas mano, kad būtina iš naujo išnagrinėti ir patikslinti savo praktiką šioje srityje“) ir nurodė, jog vadinamiesiems prekybos būdams (angl. *selling arrangements*) EB sutarties 30 straipsnio nuostatos netaikytinos („priešingai nei buvo nuspręsta iki šiol, nacionalinių nuostatų, ribojančių ar draudžiančių kai kuriuos prekybos būdus, taikymas gaminiais iš kitų valstybių narių nesudaro kliūčių Bendrijos vidaus prekybai tiesiogiai ar netiesiogiai, iš tikrųjų ar potencialiai teismo praktikos *Dassonville* byloje (1974 m. liepos 11 d. Sprendimas, 8/74, Rink. p. 837) prasme, jeigu šios nuostatos taikomos visiems atitinkamiems ūkio subjektams, vykdančioms savo veiklą nacionalinėje teritorijoje, ir jos teisiškai ir faktiškai vienodai veikia prekybą nacionaliniais gaminiais ir gaminiais iš kitų valstybių narių. <...> Jei šios sąlygos yra įvykdytos, tokių teisės aktų taikymas gaminiais iš kitos valstybės narės, atitinkantiems šios valstybės priimtas taisykles, nesudaro kliūčių jiems patekti į rinką ar to patekimo neapsunkina labiau nei nacionaliniams gaminiais. Todėl šie teisės aktai nepatenka į Sutarties 30 straipsnio taikymo sritį“). Vis dėlto kaip parodė vėlesnė paties ESTT praktika, toks „prekybos būdams“ ir prekėms taikomo reguliavimo atskyrimas nėra toks paprastas, todėl buvo stipriai kritikuotas. Žr., pvz., 2006 m. kovo 30 d. generalinio advokato M. P. Maduro išvadą *Alfa Vita Vassilopoulos* (sujungtos bylos C-158/04 ir C-159/04, Rink., p. I-8135, 24–52 punktas), kurioje prof. M. P. Maduro išsamiai aptarė *Keck* sprendime pateikto atskyrimo problematiką, nes prekėms ir jų pardavimui taikomas reguliavimas gali būti glaudžiai persipynęs. Analogiškai, pvz., prof. Drexlas pakankamai įtikinamai pagrindžia, jog laisvo prekių judėjimo nuostatų taikymo apimtis gali būti racionaliai pagrindžiama per asmenų teisės sudaryti sutartis su užsienio elementu (angl. *cross-border contracts*) ir jų teisės patekti į rinką (angl. *access to market*) prizmę: *Drexl J.*, žr. 7 išnašą, p. 665–669.

⁸⁸ Žr., pvz., 1998 m. balandžio 28 d. ESTT sprendimą *Raymond Kohll* (C-156/98, Rink., p. I-1931, 16–21 punktai); 1998 m. balandžio 28 d. ESTT sprendimą *Nicolas Decker* (C-120/95, Rink., p. I-1831, 21–25 punktai); 2001 m. liepos 12 d. sprendimą *Vanbraekel ir kt.* (C-368/98, Rink., p. I-5363, 41 punktas); 2003 m. gegužės 13 d. sprendimą *Müller-Fauré ir van Riet* (C-385/99, Rink., p. I-4509, 38 punktas); 2006 m. gegužės 16 d. sprendimą *Watts* (C-372/04, Rink., p. I-4325, 86 punktas); 2010 m. spalio 5 d. sprendimą *Elchinov* (C-173/09, dar nepaskelbtas Rinkinyje, 36 punktas); 2011 m. spalio 27 d. sprendimą

laisvo kapitalo judėjimo principas, be kita ko, apima ir tam tikrus apmokestinimo tiesioginiais mokesčiais,⁸⁹ akcinių teisių aspektus,⁹⁰ puikiai atspindi neišsenkanti vadaus rinkos laisvių plėtojimo potencialą.

Maža to, iš ESTT praktikos išplaukia, kad kai kurios vadaus rinkos laisvių nuostatos veikia ir horizontaliai (t. y. privačiam subjektui tiesiogiai suteikia tam tikras subjekto teises, kuriomis jis gali remtis santykiuose su kitu privačiu subjektu),⁹¹ o jų aiškinimas kai kuriais atvejais susijęs su gana jautrių klausimų dėl trapios ūkinės veiklos laisvės ir neekonominių (socialinių) gėrių pusiausvyros sprendimu.⁹²

Straipsnio kontekste būtina atkreipti dėmesį į vieną aspektą, susijusį su valstybių

Komisija prieš Portugalija (C-255/09, dar nepaskelbtas Rinkinyje, 74–79 punktai), kuriame Teismas, be kita ko, nurodė, jog Portugalija byloje vertinamu atveju išankstinių leidimų, kurie traktuotini kaip paslaugų teikimo laisvės ribojimas, sistemos nepagrindė rimta grėsme nacionalinės socialinės apsaugos sistemos finansinei pusiausvyrai. Pažymėtina ir tai, kad, kaip ir kai kuriais kitais atvejais, ESTT praktika šioje srityje paskatino ES politines institucijas priimti tam tikras derinimo priemones: žr. 2011 m. kovo 9 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvą 2011/24/EU dėl pacientų teisių į tarpvalstybines sveikatos priežiūros paslaugas įgyvendinimo (OL L 2011, Nr. 88, p. 45). Plačiau apie šią direktyvą: De La Rosa S. The Directive on Cross-Border Healthcare or the Art of Codifying Complex Case Law // Common Market Law Review, 2012, t. 49, Nr. 1, p. 15–46. Taip pat šia tema žr. Veršelytė A. Pacientų teisė į tarpvalstybines sveikatos priežiūros paslaugas – iliuzija ar realybė? // Nepriklausomos Lietuvos teisė: praeitis, dabartis ir ateitis: recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys: Liber Amicorum profesoriui Jonui Prapiesčiui. Vilnius: Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Alumni draugija, 2012.

⁸⁹ Pvz., 2000 m. birželio 6 d. sprendimas *Verkooijen (C-35/98, Rink., p. I-04071, 26–36 punktai)*.

⁹⁰ Pvz., 2007 m. spalio 23 d. sprendimas *Europos Komisija prieš Vokietijos Federacinę Respubliką (C-112/05, Rink., p. I-08995)*. Taip pat šiuo klausimu žr. *Gerner-Beuerle C. Shareholders Between the Market and the State. The VW Law and Other Interventions in the Market Economy // Common Market Law Review, 2012, t. 49, Nr. 1, p. 97–144.*

⁹¹ Pvz., 2000 m. birželio 6 d. sprendimas *Roman Angonese (C-281/98, Rink., p. I-4139)*; 2008 m. liepos 17 d. sprendimas *Andrea Raccanelli (C-94/07, Rink., p. I-5939)*. Akademinėje doktrinoje vis dar nesutariama, kaip turėtų būti vertinama tokia ESTT praktika: *Schepel H. Constitutionalising the Market, Marketising the Constitution, and to Tell the Difference: On the Horizontal Application of the Free Movement Provisions in EU Law // European Law Journal, 2012, t. 18, Nr. 2, p. 177–200; Krenn Ch. A Missing Piece in the Horizontal Effect „Jigsaw“: Horizontal Direct Effect and the Free Movement of Goods // Common Market Law Review, 2012, t. 49, Nr. 1, p. 177–216.*

⁹² Pvz., 1974 m. gruodžio 14 d. sprendimas *Walrave (35/74, Rink., p. 1405; diskriminacijos nacionaliniu pagrindu draudimo taikymas horizontaliems santykiams)*; 2007 m. gruodžio 11 d. Didžiosios kolegijos sprendimas *Viking Line (C-438/05, Rink., p. I-10779; įsisteigimo laisvė v. kolektyvinių veiksmų laisvė)* ir 2007 m. gruodžio 18 d. Didžiosios kolegijos sprendimas *Laval und partneri (C-341/05, Rink., I-11767; paslaugų teikimo laisvė v. kolektyvinių veiksmų laisvė)*. Pastebėtina ir tai, kad apie šioje išnašoje nurodytose bylose vertintus klausimus yra rašę ir Lietuvos autoriai: *Davulis T. Bendrosios rinkos laisvės v. pagrindinės teisės – teisė į streiką Europos Teisingumo Teismo jurisprudencijoje. Teisė besikeičiančioje Europoje. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidykla, 2008. Taip pat žr.: Reich N. Free Movement v. Social Rights in an Enlarged Union – Laval and Viking Cases before the ECJ // German Law Journal, 2008, t. 9, Nr. 2, p. 125–161.*

išlaikoma diskrecija reguliuoti tam tikrus santykius ir ESTT vykdomos teismo priežiūros apimtimi. Jei į šį klausimą žiūrėsime nacionalinės teisės kontekste, nacionalinių politinių institucijų sprendimai iš esmės laikytini mažoritarine (demokratine) bendruomenės valios išraiška. Neatsitiktinai, kaip minėta pirmiau, (nacionalinės) konstitucinės tokių nacionalinių priemonių priežiūros intensyvumas paprastai yra ribotas, nes nacionaliniai teismai politinėms institucijoms palieka plačią diskreciją ieškoti pusiausvyros tarp įvairių asmeninių ir bendruomeninių interesų. Kita vertus, paradoksalu, tačiau nacionalinei priemonei, ribojančiai vidaus rinkos laisves, tapus ESTT kontrolės objektu, toks nacionalinis mažoritarinis aktas europiniu mastu tampa mažumos (t. y. pavienės valstybės) valios išraiška. Dėl minėtos priežasties ESTT, vertindamas nacionalinių priemonių atitiktį vidaus rinkos laisvėms, nurodo, kad jų pateisinimo pagrindai aiškintini siaurai, griežtai (išimtis iš bendros taisyklės) ir paprastai vykdo išsamią proporcingumo principo kontrolę, t. y. vertina tokios priemonės tinkamumą, būtinumą, taip pat jos proporcingumą *stricto sensu* (t. y. ar priemonė neturi pernelyg neigiamo poveikio atitinkamos laisvės įgyvendinimui – iš esmės taikomas mažiau ribojančios alternatyvos testas).⁹³

Įvairūs autoriai pateikia skirtingus vertinimus, kaip turėtų būti suvokiama ir aiškkinama tokia ekstensyvi ESTT praktika vidaus rinkos laisvių srityje ir jos dinamika bėgant laikui. Pavyzdžiui, Spavento teigimu, pastarųjų metų ESTT praktika, kurioje plėtojama nediskriminacinių nacionalinių priemonių, kaip vidaus rinkos laisvių ribojimų, idėja, gali būti suvokiama kaip fundamentalios teisės vykdyti ekonominę veiklą nepatiriant neproporcingos reguliavimo naštos atspindys. Taigi šiuo atveju Teismo praktika traktuojama kaip apskritai ginanti asmens ūkinės veiklos laisvę nuo bet kokio nepagrįsto reguliavimo.⁹⁴ Vis dėlto, Maduro manymu, vargu ar vidaus rinkos laisves plėtojančią ESTT praktiką galima suvokti kaip siekį paneigti *bet kokią* reguliavimą ir *per se* ginti neribotą asmens autonomiją. Jo teigimu, analizuojant ESTT praktiką turi būti įvertinamas ne tik „reguliavimo / dereguliavimo“ aspektas, bet „centralizavimo / decentralizavimo“ aspektas, o Teismo laikysena turėtų būti suvokiama kaip „mažoritarinis aktyvizmas“: turint galvoje aktyvų ESTT vaidmenį kuriant vidaus rinką, jo praktika visų pirma laikytina siekiu vidaus rinką veikiančius ekonominius teisinius sprendimus perkelti iš valstybės narės lygmens į ES lygmenį, o jis pats, kiek įmanoma, sau priskiria teisės aktų derintojo vaidmenį (be kita ko, per abipusio pripažinimo principą) tol, kol tokius aktus priims ES teisėkūros subjektai.⁹⁵

⁹³ Plačiau žr. *Barnard C.* Derogations, Justifications and the Four Freedoms: Is State Interest Really Protected? // *The Outer Limits of European Union Law* (red. C. Barnard, O. Odudu). Hart Publishing, 2009, p. 273.

⁹⁴ *Spaventa E.* From Gebhard to Carpenter: Towards a (Non-) Economic European Constitution // *Common Market Law Review*, 2004, t. 41, Nr. 3, p. 743–773.

⁹⁵ *Maduro M. P.*, žr. 7 išnašą, p. 67–78.

Maduro manymu, tokį požiūrį pagrindžia, be kita ko, ir ta aplinkybė, jog vertindamas ES lygmeniu priimtas vidaus rinkos kūrimui ir reguliavimui skirtas priemonės ESTT laikosi pakankamai rezervuotos laikysenos, ir, skirtingai nei valstybių narių priemonių vertinimo atveju, ES įstatymų leidėjui palieka plačią reguliavimo diskreciją.⁹⁶ J. H. H. Weilerio teigimu, ESTT praktika yra jo reakcijos į skirtingais laikotarpiais integracijos procesui kilusius iššūkius atspindys: integracijos proceso pradžioje pagrindinis jo rūpestis buvo tarp valstybių narių išsiskynusio protekcionizmo etoso „išgyvendinimas“, o dalis jo „aktyvistinės“ praktikos buvo nulemta tuo metu egzistavusių sisteminių Bendrijos politinio proceso trūkumų (taigi ir ribotų galimybių kurti vidaus rinką Bendrijos lygmeniu priimamomis teisinio reguliavimo priemonėmis), o štai vėliau, pradėjus „normaliai“ funkcionuoti politinių sprendimų priėmimo procesams ir jų pagrindu pasiekus reikiamus rezultatus, ESTT vidaus rinkos kūrimo strategiją laipsniškai pradėjo keisti vidaus rinkos *palaikymo* strategija.⁹⁷

Žinoma, visi minėti požiūriai turi savos racijos, juo labiau kad kai kuriais atvejais daryti apibendrintas išvadas dėl visų vidaus rinkos laisvių nėra paprasta.⁹⁸ Vis dėlto straipsnio kontekste ne tiek svarbu pateikti išsamias ESTT praktiką vertinančias išvadas, kiek išryškinti jo praktikos įtaką viešosios valdžios įgyvendinimo būdams ir apimčiai, ir asmens galimybėms ginti savo autonomiją. Šiuo aspektu apibendrintai galima teigti, kad vidaus rinkos laisvių plėtojimas ESTT praktikoje suvoktinas ne vien kaip formalus ES teisės aiškinimo procesas, o kaip pamatinių konstitucinių ES teisės klausimų sprendimas. Iš esmės bet koks vidaus rinkos laisvių nuostatų aiškinimas susijęs su valstybės (išliekančių) reguliavimo galių apimtimi, pačios ES galimybėmis suderinti įvairius vidaus rinkos kūrimo ar funkcionavimo aspektus ir asmens ūkinės veiklos laisvės ribomis. Kad ir kokį vidaus rinkos laisvės įtvirtinančių nuostatų aiškinimą pasirinktų ESTT, jo pasirinkimas nulemia labiau liberalų ar labiau reguliacinį, labiau centralizuotą ar labiau decentralizuotą vidaus rinkos (taigi ir valstybių narių rinkų) būvį. Be to, tokiose nagrinėjamosiose bylose Teismas daugeliu atvejų iš esmės priima vertybinius sprendimus, kuriuose ieškoma pusiausvyros tarp įvairių ekonominio ir neekonominio pobūdžio vertybių. Taigi plėtodamas vidaus rinkos laisvės ESTT iš esmės ieško atsakymų į kelis fundamentalius klausimus: pirma, ar apskritai gali egzistuoti reguliavimas (t. y. brėžia ribą tarp privataus subjekto ūkinės veiklos laisvės ir (nacionalinės ar bendros europinės) bendruomenės teisės

⁹⁶ Žr. toliau apie ES suteiktas reguliavimo galias.

⁹⁷ *Weiler J. H. H. Epilogue: Towards a Common Law of International Trade // The EU, the WTO and the NAFTA. Towards a Common Law of International Trade (red. J. H. H. Weiler). Oxford University Press, New York, 2001, p. 201–231.*

⁹⁸ Pvz., laisvo asmenų judėjimo atveju vis didesnę reikšmę turi ES pilietybės nuostatos, kurios išplečia ES teisės taikymo sferą ir „nebeleidžia“ individą traktuoti vien kaip „ekonominį faktorių“.

įsikišti į šią laisvę, ją riboti – t. y. analogiškai kaip ir LRKT sprendžia klausimą, „kas sprendžia?“; be to, aiškindamas, pavyzdžiui, SESV nuostatas dėl laisvo prekių judėjimo, jis *de facto* sprendžia tiek dėl naujai į rinką ateinančio ūkio subjekto teisių, tiek dėl šioje rinkoje jau įsitvirtinusių rinkos dalyvių teisių apimties). Antra, jei politinės institucijos gali veikti, kyla klausimas, koku lygmeniu reguliavimas galimas – t. y. iš esmės nusakomos valstybės diskrecijos riboti ūkinės veiklos laisvę, t. y. reguliuoti ūkinę veiklą, ribos. Galiausiai, vykdoma paties reguliavimo (tiek bendro europinio, tiek nacionalinio) turinio priežiūra, t. y. ūkinės veiklos laisvės ribojimų turinys, apimtis (pvz., proporcingumo, teisėtų lūkesčių principų požiūriu), nors, kaip minėta, priežiūros intensyvumas priklauso nuo kontrolės objekto (tiksliau, teisėkūros subjekto). Todėl vidaus rinkos laisvės plėtojančią ESTT praktiką galima laikyti tiek viena europinio konstitucionalizmo kaip viešosios valdžios galių ribojimo išraišką, tiek konstitucionalizmo kaip bendro gėrio paiešką išraiška. Bet kuriuo atveju vidaus rinkos laisvės buvo ir išlieka ES ekonominės konstitucijos šerdimi ir pamatinėmis ES sisteminės orientacijos į rinkos ekonomikos principą teisinėmis garantijomis.

Kaip minėta, informacijos laisvė taip pat laikytina svarbia patekimo į rinką ir veiksmingos konkurencijos prielaida. Akivaizdu, kad naujos prekės ar paslaugos įvedimas į rinką be jos reklamos ir informacijos pateikimo tiek didmeniniams, tiek mažmeniniams pirkėjams, ypač tuomet, kai pats ūkio subjektas tik bando patekti į naują rinką ir įsitvirtinti joje, gali būti sudėtinga užduotimi. Lygiai taip pat ribojant tokios informacijos pateikimo galimybę vargu ar galima kalbėti apie veiksmingą konkurenciją tarp rinkoje jau įsitvirtinusio ūkio subjekto ir naujo rinkos dalyvio. Dėl minėtų priežasčių ESTT savo praktikoje yra pripažinęs, kad, pavyzdžiui, produktų reklamos ribojimas gali riboti patekimą į rinką tokiu mastu, kuris kliudo vidaus rinkos kūrimui.⁹⁹ Vis dėlto toks ESTT požiūris į komercinės informacijos laisvę doktrinoje kritikuojamas, nes ši laisvė iš esmės traktuojama kaip vidaus rinkos laisvių (laisvo prekių judėjimo ir paslaugų teikimo laisvės) „priedas“. Dalies autorių manymu, ESTT, sekdamas Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika, komercinės informacijos laisvę turėtų traktuoti kaip bendrosios informacijos laisvės, saugomos EŽTK 10 straipsnio, dalį,¹⁰⁰ juo labiau kad Chartijos 52 straipsnio 3 dalis numato, jog joje nurodytų teisių, atitinkančių Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos garantuojamas teises, esmė ir taikymo sritis yra tokia, kaip nustatyta šioje Konvencijoje.

Galiausiai aptartinas konkurencijos teisės, kaip rinkos ekonomikos santykių koordinavimo instrumento, vaidmuo užtikrinant sisteminę ES ūkio orientaciją ir jos

⁹⁹ Pz., 2001 m. kovo 8 d. sprendimas *Konsumentombudsmannen ir Gourmet International Products AB* (C-405/98, Rink., p. I-01795, 25 punktas).

¹⁰⁰ *Hatje A.*, žr. 28 išnašą, p. 600 ir čia nurodytus šaltinius.

sąveika su nacionaline teise. Kaip minėta, ordoliberalai pamatinius konkurencijos principus suvokia kaip materialiosios konstitucijos dalį. Taip yra todėl, kad sutarčių laisvės principą, kaip asmens autonomijos laisvės išraišką, ir piktnaudžiavimus šiuo principu kontroliuoja būtent konkurencija. Taigi konkurencija gali egzistuoti ir plėtotis tik sutarčių laisvės ir privatinės teisės bendruomenės pagrindu, tačiau ir private teise pagrįstai bendruomenei, ir asmens ūkinės veiklos laisvei egzistuoti būtina teisinė konkurencijos apsauga.

Vidaus rinkos sukūrimas yra vienas pagrindinių ES tikslų, o neiškreipta konkurencija yra pamatinis tokios rinkos funkcionavimo garantas. Šiuo atveju akivaizdžios sąsajos tarp vidaus rinkos sukūrimo, kaip vieno pagrindinių ES tikslų, vidaus rinkos laisvių, daugiausia skirtų riboti vidaus rinkos formavimui ir funkcionavimui kliudančią valstybių narių veiklą, bei konkurencijos taisyklių, iš esmės skirtų ūkio subjektams. Neatsitiktinai SESV 101 ir 102 straipsniuose, uždraudžiančiuose tam tikrus ūkio subjektų susitarimus ir piktnaudžiavimą dominuojančia padėtimi, nurodoma, kad tokie veiksmai draudžiami „*kaip nesuderinami su vidaus rinkos*“. Taigi skirtingai nuo nacionalinės konkurencijos teisės tiesiogiai nurodomas integracinis ES konkurencijos teisės nuostatų potencialas: jomis siekiama ne tik *per se* ginti veiksmingą konkurenciją rinkoje (ir užtikrinti veiksmingus rinkos funkcionavimo rezultatus) kaip pamatinę rinkos ekonomikos funkcionavimo prielaidą (kartu ginti asmens ūkinės veiklos laisvę,¹⁰¹ vykdyti veiksmingo išteklių paskirstymo, ūkio subjektų konkurencingumo skatinimo, inovacijų diegimo, socialinio (perskirstomojo) teisingumo¹⁰² funkcijas) ir ūkio subjektų galimybę sąžiningai ir lygiateisiškai veikti rinkoje, bet ir užkirsti kelią galimiems ūkio subjektų veiksams, kuriais vidaus rinkos funkcionavimui *de facto* vėl būtų nustatomos kliūtys, pašalintos kitomis ES teisės nuostatomis (pvz., susitarimas nekonkuruoti teritoriniu pagrindu).¹⁰³ ES konkurencijos teisės svarbą siekiant integracinių tikslų ESTT pabrėžė jau savo ankstyvojoje praktikoje.¹⁰⁴ Žinoma,

¹⁰¹ ESTT savo praktikoje pažymi, kad ES konkurencijos teisė, be kita ko, gina laisvę pasirinkti sutarties šalį (ir vartotoją, ir tiekėją), taip pat laisvę apibrėžti savo verslo strategiją: žr., pvz., 1975 m. gruodžio 16 d. sprendimą *Suiker Unie* (sujungtos bylos 40-48/73, Rink., p. I-1477).

¹⁰² Žr. SESV 101 straipsnio 3 dalį (analogiškai ir Konkurencijos įstatymo 6 straipsnį), iš kurios matyti, jog apčiuopiamas pozityvus ūkio subjektų susitarimo poveikis bendruomeniniams interesams (pvz., naudos vartotojams pavidalu) gali tapti pagrindu nelaikyti tokį susitarimą prieštaraujančiu konkurencijos teisei. Taigi minėtose nuostatose šalia sisteminės rinkos orientacijos *gynimo* funkcijos įvardijama ir *socialinė* (paskirstomoji arba distribucinė) konkurencijos teisės funkcija, leidžianti įvertinti platesnį (pozityvų) susitarimo poveikį visai bendruomenei.

¹⁰³ Plačiau apie konkurencijos teisės tikslus žr., pvz., *Goals of Competition Law* (red. D. Zimmer). Edgar Elgar Publishing, Cheltenham, 2012.

¹⁰⁴ Pvz., 1966 m. liepos 13 d. sprendimas *Consten ir Grundig prieš Komisiją* (sujungtos bylos 56/64 ir 58/64, Rink., p. 299), kuriame Teismas, be kita ko, nurodė, jog „EEB sutartis, kurios preambulėje ir turinyje

dalis ES teisės nuostatų, susijusių su veiksmingos konkurencijos užtikrinimu, skirta ir valstybėms narėms, tai, be kita ko, valstybės pagalbos taisyklės (SESV 107–109 straipsniai) ir SESV 106 straipsnis, įtvirtinantis nuostatas dėl valstybės įmonių ir įmonių, teikiančių bendros ekonominės svarbos paslaugas.

Nors pagal SESV 3 straipsnio 1 dalies b) punktą ES turi išimtinę kompetenciją konkurencijos politikos sferoje, ši išimtinė kompetencija nėra visapusiška, o apima tik „*vidaus rinkos veikimui* būtinų konkurencijos taisyklių nustatymą“. SESV 101 ir 102 straipsniai eksplicitiškai nurodo, kad juose įtvirtinti draudimai taikomi tik tuomet, kai draudžiami susitarimai ar piktnaudžiavimas dominuojančia padėtimi „gali paveikti valstybių narių tarpusavio prekybą“. Taigi iš pirmo žvilgsnio minėtas kriterijus leidžia nubrėžti aiškią ribą tarp materialiosios ES ir nacionalinės konkurencijos teisės (ir atitinkamai tarp ES konkurencijos politikos formavimo bei įgyvendinimo kaip ES ekonominės politikos dalies bei nacionalinių ekonomikos politikų). Vis dėlto toks suvokimas būtų pernelyg fragmentiškas ir netikslus. ESTT reikalavimą, kad turi egzistuoti poveikis prekybai tarp valstybių narių, aiškina atsižvelgdamas į poreikį įtvirtinti ir išlaikyti vidaus rinką.¹⁰⁵ Šis kriterijus ESTT jurisprudencijoje aiškinamas taip plačiai,¹⁰⁶ kad, kai kurių autorių teigimu, jis apskritai nebevykdo jokios funkcijos.¹⁰⁷ Turint galvoje šį faktorių ir ES konkurencijos teisės horizontalų

numatoma panaikinti kliūtis tarp valstybių narių ir kurios daugelyje nuostatų griežtai pasisakoma prieš jų pakartotiną atsiradimą, negalėjo leisti įmonėms atkurti tų kliūčių. 85 straipsnio 1 dalis yra skirta šiam tikslui siekti, net jeigu kalbama apie susitarimus, sudaromus tarp įmonių, kurių ekonominė padėtis yra skirtinga“. Apie Bendrijos tikslų ir ES konkurencijos teisės bei kitų nuostatų sąveiką taip pat žr., pvz., 1973 m. vasario 21 d. ESTT sprendimą *Continental Can* (6/72, Rink., p. 215, 23–25 punktai).

¹⁰⁵ *Korah V. An Introductory Guide to EC Competition Law and Practice*. 8th ed. Oxford: Hart Publishing, 2004, p. 59.

¹⁰⁶ ES teismų praktikoje laikomasi nuostatos, jog SESV 101 ar 102 straipsniai taikytini tuo atveju, kai pakankamai tikėtina galima nustatyti, jog nagrinėjamas susitarimas gali tiesiogiai ar netiesiogiai, realiai ar potencialiai paveikti prekybą tarp valstybių narių. Taigi šiuo atveju nereikalaujama nustatyti faktinio poveikio, o užtenka tik pakankamos tikimybės (angl. *sufficient degree of probability*), jog toks poveikis galėjo būti, nors, kita vertus, reikalaujama, kad toks poveikis būtų reikšmingas: žr., pvz., 1981 m. liepos 14 d. ESTT sprendimą *Gerhard Züchner prieš Bayerische Vereinsbank AG* (172/80, Rink., p. 2021); 2000 m. kovo 15 d. Pirmosios instancijos teismo sprendimą *Cimenteries* (sujungtos bylos T-25/95 – T-104/95, Rink., p. II-00491). Iš ES teismų praktikos taip pat aiškėja, jog kai ribojantys susitarimai apima visą valstybės narės teritoriją, jie paprastai laikomi ribojančiais prekybą tarp valstybių narių, kadangi gali sustiprinti pasidalijimą rinkomis nacionaliniu pagrindu: žr., pvz., 1972 m. spalio 17 d. ESTT sprendimą *Vereeniging van Cementhandelaren prieš Komisiją* (8/72, Rink., p. 977, 29 punktas). Taip pat žr., pvz., 2009 m. spalio 16 d. LVAT išplėstinės teisėjų kolegijos nutartį administracinėje byloje Nr. A⁵⁰²-34/2009 (Administracinė jurisprudencija, 2009, Nr. 8 (18), p. 144–216); 2012 m. balandžio 20 d. LVAT nutartį administracinėje byloje Nr. A⁸⁵⁸-1245/2012.

¹⁰⁷ Pz., *Joerges Ch. The Market without the State? The „Economic Constitution“ of the European Community and the Rebirth of Regulatory Politics // European Integration online Papers*, 1997, t. 1, Nr. 19, p. 5 ir čia nurodytus šaltinius.

pobūdį, reikšmingos ekonomikos formavimo kompetencijos dalies perleidimas į ES lygmenį savaime yra itin toli siekiantis valstybių narių diskrecijos formuoti „savo“ nacionalines ekonomines politikas apribojimas, o, savo ruožtu, konkurencijos politikos įgyvendinimas ES lygmeniu yra viena iš svarbiausių priemonių siekiant bendrųjų Sąjungos tikslų (pvz., užtikrinant jos ekonomikos augimą, pramonės konkurencingumą globaliame pasaulyje, aukštą užimtumo lygį ir pan.). Šiuo aspektu taip pat būtina akcentuoti gana „atvirą“ SESV 101 ir 102 straipsnių pobūdį ir kitas ES teisės nuostatas, nulemiančias plačią Europos Komisijos diskreciją formuoti ES konkurencijos politiką.¹⁰⁸

Maža to, ESTT yra nurodęs, kad nors tas pats ūkio subjektų elgesys gali būti ir Europos Komisijos (ES teisės požiūriu), ir nacionalinių konkurencijos institucijų (nacionalinės konkurencijos teisės požiūriu) tyrimo objektas, priimdamos sprendimus pastarosios jokių būdu negali pažeisti ES teisės veiksmingumo ir privalo įvertinti tikėtiną tokio sprendimo poveikį Europos Komisijos sprendimui.¹⁰⁹

¹⁰⁸ Žinoma, negalima pamiršti ir to, kad įsigaliojus Reglamentui Nr. 1/2003/EB ES konkurencijos teisės įgyvendinimas tapo ganėtinai decentralizuotas, t. y. ES teisę taiko ne tik Europos Komisija ir ES teismai, bet ir nacionalinės konkurencijos institucijos ir nacionaliniai teismai. Taigi šiuo požiūriu minėtos institucijos faktiškai veikia kaip ES institucijos. Šiuo aspektu, pvz., nacionalinės konkurencijos institucijos, taikydamos ES teisę, turi *pareigą* netaikyti nacionalinės teisės, nesuderinamos su ES konkurencijos teise, taip pat teisę taikyti sankcijas ūkio subjektams už priimto sprendimo ateityje nesielgti nesuderinamą su ES teise būdu nesilaikymą: žr. 2003 m. spalio 9 d. ESTT sprendimą *Conorzio Industrie Fiammiferi* (C-198/01, Rink., p. I-8055). Be to, Reglamentas numato glaudų Europos Komisijos ir nacionalinių konkurencijos institucijų bendradarbiavimą tiriant ES konkurencijos teisės pažeidimus ir taip užtikrinant ES konkurencijos teisės veiksmingumą.

¹⁰⁹ Žr. 1969 m. vasario 13 d. sprendimą *Walt Wilhelm* (14-68, Rink., p. 1). Kita vertus, ES konkurencijos teisės sistemą reformuojančio 2002 m. gruodžio 16 d. Tarybos reglamento (EB) Nr. 1/2003 dėl konkurencijos taisyklių, nustatytų Sutarties 81 ir 82 straipsniuose, įgyvendinimo 3 straipsnis įtvirtina papildomas nuostatas dėl ES konkurencijos teisės ir nacionalinės teisės santykio: valstybių narių konkurencijos institucijos ar nacionaliniai teismai, taikydami nacionalinę konkurencijos teisę SESV 101 straipsnio 1 dalyje nurodytiems susitarimams, įmonių asociacijų sprendimams ar suderintiems veiksams, jei jie gali paveikti prekybą tarp valstybių narių, tokiems susitarimams, sprendimams ar suderintiems veiksams taiko ir SESV 101 straipsnio nuostatas; valstybių narių konkurencijos institucijos ar nacionaliniai teismai, taikydami nacionalinę konkurencijos teisę bet kuriam SESV 102 straipsniu draudžiamam piktnaudžiavimui, taiko ir SESV 102 straipsnio nuostatas (1 dalis); nacionaline konkurencijos teise negali būti draudžiami susitarimai, įmonių asociacijų sprendimai ar suderinti veiksmai, kurie gali paveikti prekybą tarp valstybių narių, tačiau neribojantys konkurencijos, kaip apibrėžta SESV 101 straipsnio 1 dalyje, arba tenkinantys SESV 101 straipsnio 3 dalies reikalavimus, arba apimami reglamento dėl SESV 101 straipsnio 3 dalies taikymo; šis reglamentas nedraudžia valstybėms narėms priimti ir taikyti savo teritorijoje griežtesnius nacionalinius įstatymus, draudžiančius įmonių vienašališkus veiksmus ar nustatančius už juos sankcijas (2 dalis); nepažeidžiant ES teisės bendrųjų principų ir kitų nuostatų, 1 ir 2 dalys netaikomos, kai valstybių narių konkurencijos institucijos ir teismai taiko nacionalinius susijungimų kontrolės įstatymus, ir šios dalys nedraudžia taikyti nacionalinių įstatymų nuostatas, kuriomis daugiausia siekiama kito tikslo, negu SESV 101 ir 102 straipsniais siekiamas tikslas. O Reglamento 1/2003/EB preambulės 8 konstatuojamojoje dalyje nurodyta, kad jo nuostatos netaikomas nacionaliniams įstatymams, nustatantiems baudžiamąsias

Kita vertus, nepaisant to, kad SESV 101 ir 102 straipsniai iš esmės skirti ūkio subjektams (šios nuostatos veikia horizontaliai¹¹⁰), ESTT savo praktikoje nedviprasmiškai nacionalinių institucijų priimtus teisės aktus subordinauoja ES konkurencijos teisei, o tokio subordinavimo pagrindas yra ES sutarties 4 straipsnio 3 dalyje įtvirtintas lojalumo principas. Todėl nacionalinės institucijos neturi teisės priimti nacionalinės teisės aktų, kurie būtų nesuderinami su ES konkurencijos teisės nuostatomis.¹¹¹ Kita vertus, ūkio subjektas nebus atsakingas už ES konkurencijos teisės nuostatų pažeidimą, jei nacionaliniai teisės aktai pašalina bet kokią konkurencinės veiklos galimybę, nors ES teismai tokią sąlygą aiškina griežtai.¹¹² Galiausiai kai kuriais aspektais ES teisė daro įtaką nacionalinėms *procedūrinėms* konkurencijos teisės

sankcijas fiziniams asmenims, nebent tokios sankcijos būtų priemonė užtikrinti įmonėms taikomų konkurencijos taisyklių laikymąsi. Plačiau apie minėtų Reglamento nuostatų poveikį nacionalinei teisei žr., pvz., *The EC Law of Competition* (red. J. Faul, A. Nikpay). Oxford University Press, 2007, p. 96–111.

¹¹⁰ Pvz., 2001 m. rugsėjo 20 d. sprendimas *Courage prieš Crehan* (C-453/99, Rink., p. 6297, 23 punktas ir jame nurodyta teismo praktika). Be to, SESV 108 straipsnio 3 dalis taip pat veikia tiesiogiai: žr. 1991 m. lapkričio 21 d. sprendimą *Federation Nationale du Commerce Extérieur des Produits Alimentaires* (C-354/90, Rink., p. I-05505).

¹¹¹ Pvz., 1977 m. lapkričio 16 d. sprendimas *GB-Inno-BM/ATAB* (C-13/77, Rink., p. 215); 1986 m. balandžio 30 d. sprendimas *Lucas Asjes ir kiti* (sujungtos bylos 209/84 – 213/84, Rink., p. 01425); 1987 m. gruodžio 3 d. sprendimas *BNIC prieš Yves Aubert* (136/86, Rink., p. 04789).

¹¹² Pvz., 1980 m. spalio 29 d. ESTT sprendimas *Heinz van Landewyck ir kt. prieš Europos Komisiją* (sujungtos bylos 209/78-215/78 ir 218/78, Rink., p. 3125); 1985 m. kovo 20 d. ESTT sprendimas *Italija prieš Europos Komisiją* (41/83, Rink., 1985 m. gruodžio 10 d. ESTT sprendimas *Stichting Sigarettenindustrie ir kt. prieš Komisiją* (sujungtos bylos 240/82-242/82, 261/82, 262/82, 268/82 ir 269/82, Rink., p. 3831); 1997 m. lapkričio 11 d. ESTT sprendimas *Komisija ir Prancūzija prieš Ladbroke Racing* (sujungtos bylos C-359/95 P ir C-379/95 P, Rink., p. I-6265); 2003 m. rugsėjo 9 d. ESTT sprendimas *Consorzio Industrie Fiammiferi* (C-198/01, Rink., p. I-8055). Iš ES teismų praktikos matyti, kad SESV 101 straipsnis galėtų būti netaikomas tik tada, jei ūkio subjektų antik konkurencinis elgesys buvo nulemtas nacionalinių teisės aktų arba šie aktai sukūrė tokią teisinę bazę, kurios kontekste bet kokia konkurencinės veiklos galimybė buvo eliminuota (žr., pvz., 1993 m. birželio 29 d. Pirmosios instancijos teismo sprendimą *Asia Motor France ir kiti prieš Europos Komisiją* (T-7/92, Rink., p. II-00669)). SESV 101 straipsnis gali būti taikomas, jeigu nustatoma, kad nacionaliniai teisės aktai nedraudžia ūkio subjektams užsiimti savarankiška veikla, kuri neleidžia, riboja ar kitaip iškraipo konkurenciją. Išvadą, kad atitinkami ūkio subjektai neturėjo jokios veikimo laisvės, galima daryti tik tada, jei, remiantis objektyviais, nuosekliais ir svariais įrodymais, nustatoma, kad toks ūkio subjektų elgesys buvo vienašališkai primetamas valdžios institucijų, panaudojant didelį spaudimą, pvz., sukeldami grėsmę sulaukti sankcijų (iš valstybinių subjektų), o dėl jų ūkio subjektams atsirastų didelių nuostolių: žr., pvz., 2003 m. gruodžio 11 d. Pirmosios instancijos teismo sprendimą *Minoan Lines SA prieš Europos Komisiją* (T-66/99, Rink., p. II-05515).

nuostatomis,¹¹³ nors tokia įtaka ir nėra visaapimanti.¹¹⁴

Taigi valstybės narės, suteikdamos ES išimtinę kompetenciją ES konkurencijos teisės srityje, reikšmingai apribojo savo ekonominės politikos formavimo galias. Be to, nors *de jure* nėra reikalavimo išsamiai suderinti (unifikuoti) materialiąją nacionalinę konkurencijos teisę su ES konkurencijos teise, faktiškai ji įvairiais pjūviais persmelkia nacionalinę teisę ir *de facto* nulemia sąmoningą nacionalinės konkurencijos teisės derinimą su ES konkurencijos teise.¹¹⁵ ES konkurencijos teisės normos ir jų aiškinimo bei taikymo praktika buvo ir išlieka pavydžiu esamoms ir būsimoms ES valstybėms narėms kuriant savo nacionalines konkurencijos teisės normas.¹¹⁶

¹¹³ Pvz., pirmiau minėtas 2001 m. rugsėjo 20 d. ESTT sprendimas *Courage prieš Crehan* (C-453/99, Rink., p. 6297, 29 punktą), taip pat 2006 m. liepos 13 d. sprendimas *Manfredi* (sujungtos bylos C-295/04 – 298/04, Rink., p. I-6619), iš kurių kyla, kad, viena vertus, ES teisė įtvirtina bendrąjį ES konkurencijos teisės pažeidimais padarytos žalos atlyginimo principą, o kiekvienos valstybės narės nacionalinė teisė turi nustatyti kompetentingus teismus ir sukurti bylą dėl teisių, kurias asmenims suteikia tiesioginio veikimo Bendrijos teisės normos, gynimo proceso taisyklės, jos neturėtų būti mažiau palankios nei taikomos panašiose bylose dėl vidaus teisės (lygiateisiškumo principas) ir kurios nepadarytų praktiškai neįmanomo ar ypač sunkaus naudojimosi Bendrijos suteikiamomis teisėmis (veiksmingumo principas). Taip pat žr., pvz., 2008 m. gruodžio 8 d. LVAT nutartį administracinėje byloje Nr. A²⁴⁸-715/2008 (Administracinė jurisprudencija, 2008, Nr. 6 (16), p. 99–176). Pažymėtina ir tai, kad apie privatųjį konkurencijos teisės užtikrinimą yra šiek tiek rašę ir Lietuvos autoriai: žr. *Civilka M.* Privatusis konkurencijos teisės normų įgyvendinimas pagal EB ir LR teisę // Teisės problemos, 2006, Nr. 1 (51), p. 5–52

¹¹⁴ Pvz., 2012 m. birželio 21 d. LVAT išplėstinės teisėjų kolegijos nutartis administracinėje byloje Nr. A⁵²⁰-2136/2012 (Administracinė jurisprudencija, 2012, Nr. 23, p. 295–327).

¹¹⁵ Žr. Lietuvos Respublikos konkurencijos įstatymo 1 straipsnio 3 dalį, kurioje nurodyta, jog „šiuo įstatymu siekiama Lietuvos Respublikos ir Europos Sąjungos konkurencijos santykius reglamentuojančios teisės suderinimu“. Analogiškai žr., pvz., Jungtinės Karalystės 1998 m. Konkurencijos akto 60 skyrių, kuriame iš esmės įtvirtinta pareiga, taikant nacionalinę konkurencijos teisę, kiek įmanoma sekti ES konkurencijos teisę aiškinančiais ES teismų precedentais. Prieiga per internetą: <<http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1998/41/section/60>>. Lietuvos autoriai yra rašę apie bendruosius nacionalinės konkurencijos teisės derinimo su ES teise aspektus: žr., pvz., *Butkevičius L.* Lietuvos konkurencijos teisės europeizacija: priežastys, raida ir problemos // Teisė. Mokslo darbai, 2006, t. 61; *Keserauskas Š.* Setting Priorities for a Small Country's Competition Authority. Lessons and Suggestions Based on Two Decades of Competition Policy Experience in Lithuania. Lambert Academic Publishing, Saarbrücken, 2011, p. 90–97; *Butkevičius L.* Atsakomybės už konkurencijos teisės pažeidimus perėjimas: Europos Sąjungos teisė ir jos įtaka Lietuvos administracinei justicijai // *Žmogus, teisinė valstybė ir administracinė justicija (mokslo studijos red. I. Danelienė, E. Kūris, V. Valančius, M. Zirk-Sadovski, I. Žalėnienė)*. Vilnius: Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas, 2012; *Butkevičius L.* Bendrai kontroliuojamų ūkio subjektų teisinio reguliavimo pokyčiai naujajame Konkurencijos įstatyme arba ką perėmėme iš Europos Sąjungos teisės // Teisė. Mokslo darbai, 2012, t. 84.

¹¹⁶ Tokios konvergencijos ir derinimo pavyzdžių yra ne vienas. Pavyzdžiui, tarptautinis ES konkurencijos teisės įtakos išplėtimas: ES „eksportuoja“ savo konkurencijos teisės nuostatas per įvairius tarptautinius įsipareigojimus, pvz., dvišales bendradarbiavimo sutartis su nacionalinėmis konkurencijos priežiūrą vykdančiomis institucijomis, Europos sutartyse nustatant pareigą derinti vidaus teisės nuostatas su ES teise, taip pat siūlant techninio pobūdžio pagalbą valstybėms, siekiančioms sukurti atviros ir laisvos rinkos ekonomiką. Be to, teisės aktų, panašių į ES konkurencijos teisės aktus, priėmimas kai kuriose valstybėse

Šiuo metu didžiosios daugumos valstybių narių įstatymai beveik pažodžiui atkartoja SESV 101 ir 102 straipsnius, išskyrus reikalavimą, kad būtų poveikis valstybių narių tarpusavio prekybai.

Apibendrintai darytina išvada, kad ES konkurencijos teisė, kaip ir vidaus rinkos laisvės, yra viena pamatinių sisteminės ES ūkio būvio orientacijos teisinių garantijų, ir saugančių asmens autonomiją, ir nustatančių jos ribas. Be to, ES institucijų formuojama konkurencijos politika kaip bendros ekonominės politikos dalis *de jure* ir *de facto* atlieka esminį vaidmenį valstybių narių ekonominiame gyvenime ir reikšmingai riboja jų diskreciją priimti sprendimus.

Taigi, viena vertus, ES teisė įtvirtina teises sisteminio rinkos ekonomikos principo garantijas, sietinas su asmens autonomijos (ūkinės veiklos laisvės) apsauga. Kita vertus, kaip minėta, ES sutarties 3 straipsnis įtvirtina daugybę ekonominio pobūdžio ir su jais susijusių tikslų, todėl akivaizdu, jog šiems tikslams įgyvendinti nepakanka vien garantuoti rinkos ekonomikos principu pagrįstą ūkio būvį, bet būtina numatyti įvairias teises intervencijos į rinkas priemones. Todėl ES lygmeniui būtina suteikti tam tikras viešosios valdžios galias, leidžiančias formuoti ir įgyvendinti ES ekonominę politiką.¹¹⁷ Šiuo aspektu visų pirma kalbama apie politinių institucijų galias (žinoma, jų įgyvendinimą prižiūrint ES teismams).¹¹⁸ Todėl būtina aptarti Europos Sąjungai suteiktų galių formuoti ekonominę politiką apimtį ir pobūdį, ES institucijų turimas galias šioje srityje ir ES valstybių narių išlaikomos diskrecijos formuoti nacionalines ekonomines (ir kitas) politikas ribas, nes apibrėždama ES galias šioje

narėse leidžia valstybėms pademonstruoti savo paramą senosioms ES narėms. Atkreiptinas dėmesys, kad, kai kurių autorių nuomone, su Vidurio ir Rytų Europos valstybėmis sudarytos Europos sutartys įtvirtino *de facto*, bet ne *de jure* pareigą sukurti nacionalines konkurencijos teisės sistemas, atitinkančias ES pavyzdį. Žr.: *Estrin S., Holmes P.* Competition Policy for Central and Eastern Europe: The Challenge of the Europe Agreements // *Competition and Economic Integration in Europe* (red. S. Estrin, P. Holmes). Cheltenham: Edward Elgar, 1998, p. 7; *Maher I.* Alignment of Competition Laws in the European Community // *Yearbook of European Law*, 1996, vol. 16, p. 223–242; *Drahoš M.* Convergence of Competition Laws and Policies in the European Community: Germany, Austria, and the Netherlands. The Hague: Kluwer Law International, 2001, p. 209–238.

¹¹⁷ Šiuo atveju ekonominė politika bendrai suvokiama kaip priemonių, kuriomis siekiama konkrečių tikslų ir kuriomis ekonominiams procesams daroma įtaka ir jie skatinami, visuma: *Hatje A.*, žr. 7 išnašą, p. 606.

¹¹⁸ Žr. SESV 119 straipsnio 1 dalį, kurioje nurodyta, jog „siekiant Europos Sąjungos sutarties 3 straipsnyje iškeltų tikslų, valstybių narių ir Sąjungos veikla, kaip numatyta Sutarties nuostatose, apima nustatymą ekonominės politikos, kuri yra grindžiama glaudžiu valstybių narių ekonominės politikos koordinavimu, vidaus rinka bei bendrų tikslų apibrėžimu ir kuri yra vykdoma vadovaujantis atviros rinkos ekonomikos esant laisvai konkurencijai principu“, taip pat SESV 120 straipsnį, kuriame nurodyta, jog „Valstybės narės, vykdydamos savo ekonominę politiką, stengiasi prisidėti prie Europos Sąjungos sutarties 3 straipsnyje apibrėžtų Sąjungos tikslų siekimo ir atsižvelgia į 121 straipsnio 2 dalyje paminėtas bendras gaires. Valstybės narės ir Sąjunga veikia vadovaudamosi atviros rinkos ekonomikos esant laisvai konkurencijai principu, palankiu veiksmingam išteklių paskirstymui, ir laikydamosi 119 straipsnyje išdėstytų principų“.

sirtyje ES teisė faktiškai nusako ir valstybių narių galias. Taigi šiuo atveju ES teisė iš esmės apibrėžia ir ES, ir iš dalies nacionalinių institucijų intervencijos į rinkas priemones ir jų apimtį bei intensyvumą.

2.3. ES ekonominės (ir ne tik) politikos formavimo ir įgyvendinimo galios

Žvelgiant į ES pirminę teisę matyti, kad ES politinėms institucijoms yra suteiktos įvairaus pobūdžio galios, skirtos formuoti ir įgyvendinti ekonominę politiką. Šiuo aspektu kaip vienas reikšmingiausių teisinių pagrindų paminėtina SESV 114 straipsnio 1 dalis, numatanti Europos Parlamento (toliau vadinama – EP) ir Tarybos teisę priimti teisėkūros priemones, skirtas veiksmingam vidaus rinkos kūrimui ir veikimui užtikrinti.¹¹⁹ Šiuo aspektu svarbu, kad vidaus rinkos laisvės savaime nedraudžia nacionalinio reguliavimo, kuris gali turėti įtakos jos funkcionavimui. Todėl kai kuriais atvejais gali kilti poreikis derinti nacionalines teisės normas, kurios daro įtaką vidaus rinkos funkcionavimui, o minėta SESV nuostata yra vienas reikšmingiausių teisinių pagrindų, suteikiančių ES politinėms institucijoms nacionalinės teisės derinimo galias.

Aptariant šią SESV nuostatą svarbūs keli aspektai. Svarbu tai, kad teisėkūros aktai¹²⁰ šiuo teisiniu pagrindu priimami Taryboje balsų skaičiavimui naudojant ne vienbalsiškumo, o kvalifikuotos balsų daugumos taisyklę. Taigi teisėkūros aktai gali būti priimami prieštaraujant vienai ar kelioms mažumoje likusioms valstybėms. Turint galvoje toli siekiančias tokių teisės aktų pasekmes, ES teisės viršenybės principą ir priimtomis priemonėmis ribojamą valstybių diskreciją nenuostabu, kad kai kuriais atvejais priimtų aktų teisėtumo (atitikties ES pirminei teisei) klausimą tekdavo spręsti ESTT.¹²¹

¹¹⁹ SESV 114 straipsnio 1 dalis: „Išskyrus tuos atvejus, kai Sutartyse nustatyta kitaip, 26 straipsnyje išskeltiems tikslams pasiekti taikomos toliau dėstomos nuostatos. Europos Parlamentas ir Taryba, sprenddami pagal įprastą teisėkūros procedūrą, pasikonsultavę su Ekonomikos ir socialinių reikalų komitetu, nustato priemones valstybių narių įstatymų ir kitų teisės aktų nuostatoms, skirtoms vidaus rinkos sukūrimui ir veikimui, suderinti.“

¹²⁰ Paprastai priimamos direktyvos, bet gali būti priimami ir reglamentai: žr., pvz., 2000 m. gruodžio 18 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentą Nr. 2887/2000 dėl laisvos prieigos prie vietinės linijos (OL *Specialusis leidimas lietuvių kalba*; 2004, 26 tomas, 13 skyrius, p. 83); 2007 m. birželio 27 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentą (EB) Nr. 717/2007 dėl tarptinklinio ryšio per viešuosius judriojo telefono ryšio tinklus Bendrijoje, iš dalies keičiantis Direktyvą 2002/21/EB (OL L 171, 2007, p. 32).

¹²¹ Kai kurie ESTT praktikos pavyzdžiai susiję grynai su specifinėmis (vidaus) rinkos funkcionavimo problemomis (pvz., 2010 m. birželio 8 d. ESTT Didžiosios kolegijos sprendimas *Vodafone ir kiti* (C-58/08, Rink., p. I-04999), tačiau kiti yra žymiai kompleksiškesni, juose vienaip ar kitaip sprendžiami veiksmingo vidaus rinkos funkcionavimo klausimai, tačiau jie neatsiejamai susiję su neekonominio pobūdžio tikslų įgyvendinimu (pvz., 2000 m. spalio 5 d. sprendimas *Vokietija prieš Parlamentą ir Tarybą*, C-376/98, Rink. p. I-8419 (sveikatos apsauga); 2009 m. vasario 10 d. sprendimas *Airija prieš Parlamentą ir Tarybą*,

Vis dėlto svarbu pabrėžti, kad šis teisinis pagrindas nesuteikia ES visaapimančių galių, pateisinančių bet kokią intervenciją į rinkas (ekonomikos santykių reguliavimą), jo taip pat negalima suvokti kaip ES suteiktą kompetenciją priimti liberalizavimo priemonės. Kaip minėta, ši nuostata sietina su vidaus rinkos formavimu, taigi ji skirta vidaus rinkos laisvių ir konkurencijos veiksmingumui užtikrinti. ESTT savo praktikoje yra nedviprasmiškai nurodęs, jog nacionalinės teisės derinimas SESV 114 straipsnio 1 dalies pagrindu yra galimas, kai iš tiesų siekiama gerinti vidaus rinkos sukūrimo ir veikimo sąlygas, t. y. nepakanka konstatuoti vien nacionalinės teisės aktų skirtumų ir abstraktaus pavojaus, kad gali atsirasti kliūčių naudotis pagrindinėmis laisvėmis arba kad dėl to bus iškraipoma konkurencija, o yra pavojus, kad nacionalinės teisės aktų skirtumai gali pažeisti pagrindines laisves bei turėti tiesioginės įtakos vidaus rinkos veikimui arba labai iškraipyti konkurenciją. ES teisės aktų leidėjas šia nuostata taip pat gali remtis siekdamas užkirsti kelią tokioms prekybos kliūtims dėl nevienodos nacionalinės teisės aktų raidos, tačiau šių kliūčių atsiradimas turi būti tikėtinas, o priimta priemonė – skirta joms išvengti.¹²² Šiuo atveju nacionalinės teisės derinimas turi padidinti vidaus rinkos atvirumą ir taip iš esmės užtikrinti didesnę rinkos dalyvių lygiateisiškumą. Kita vertus, aptariamą SESV nuostatą patvirtina, jog ES teisė asmeniui nesuteikia neribotos ūkinės veiklos laisvės nuo bet kokio ekonominių santykių reguliavimo, tačiau numato politinių institucijų galimybę veikti siekiant priimti priemones, kurios leistų veiksmingiau užtikrinti laisvą prekių ir paslaugų judėjimą, taip pat sustiprinti konkurenciją vidaus rinkoje.

Kitas ekonominės politikos formavimui reikšmingas teisinis pagrindas – SESV 106 straipsnio 3 dalis.¹²³ Šiuo atveju svarbu tai, kad jis suteikia galias priimti teisėkūros priemones ne EP ar Tarybai, o Europos Komisijai. Taigi, tarkim, formuojant tam tikrą liberalizavimo politiką reguliuojamose rinkose ES valstybės narės formaliai žvelgiant apskritai turi labai ribotas galimybes dalyvauti šiame procese. Pavyzdžiui, minėtu teisiniu pagrindu Europos Komisija pasinaudojo priimdama perversmą elektroninių ryšių sektoriuje nulėmusias direktyvas. Nors daliai ES valstybių narių tokia Europos Komisijos veikla nepatiko, ESTT iš esmės palaikė Komisiją.¹²⁴

C-301/06, Rink. p. I-593 (visuomenės saugumas, asmens duomenų apsauga).

¹²² 2010 m. birželio 8 d. ESTT Didžiosios kolegijos sprendimas *Vodafone ir kiti* (C-58/08, Rink., p. I-04999, 32–36 punktai ir juose nurodyta teismo praktika).

¹²³ SESV 106 straipsnio 3 dalis: „Komisija užtikrina šio straipsnio nuostatų taikymą ir prirėkus leidžia valstybėms narėms skirtas atitinkamas direktyvas arba priima sprendimus.“

¹²⁴ Plačiau apie tai žr., pvz., *Jarukaitis I., Lamanauskas T., Civilka M., Makauskaitė A.* Elektroninių ryšių teisė. Vilnius: Eugrimas, 2005, p. 78–91; *Jarukaitis I.* Implementation of the New EU Regulatory Framework for Electronic Communications in Lithuania // Informatik - Wirtschaft - Recht - Regulierung in der Wissensgesellschaft. Festschrift für Wolfgang Kilian (red. J. Taeger, A. Wiebe). Oldenburg, 2004.

Kalbant apie ESTT vaidmenį įgyvendinant ES lygmeniu priimtų teisėkūros bei kitų norminio pobūdžio aktų teisėtumo kontrolę svarbu pabrėžti, jog, skirtingai nei valstybių narių teisės aktų teisminės kontrolės atveju, Teismas šiuo atveju iš esmės laikosi mažoritarinės laikysenos, t. y. pabrėžia plačią ES politinių institucijų diskreciją ir paprastai taiko akivaizdaus netinkamumo testą.¹²⁵ Vis dėlto yra praktikos pavyzdžių, kai Teismas pakankamai išsamiai vertina tam tikro teisėkūros akto proporcingumą ir procedūros¹²⁶, ir materialiuoju požiūriu¹²⁷.

¹²⁵ Pvz., 2000 m. liepos 6 d. ESTT sprendimas *Eridania Spa* (C-289/97, Rink., p. I-05409, 48–49 punktai ir juose nurodyta praktika), kuriame ESTT nurodė, kad cukraus sektoriuje įgyvendinama žemės ūkio politiką Taryba privalo įvertinti kompleksinę ekonominę situaciją, todėl jos turima diskrecija apima ne tik priemonių, kurių turi būti imtasi, prigimtį ir apimtį, bet iš dalies ir tam tikrų pagrindinių faktų nustatymą, o vertindamas tokių galių įgyvendinimą Teismas apsiriboja tik vertinimu, ar nepadaryta akivaizdi vertinimo klaida, nebuvo piktnaudžiauta įgaliojimais, ar nebuvo akivaizdžiai peržengta institucijos turima diskrecija. Analogiškai 2008 m. gruodžio 16 d. Didžiosios kolegijos sprendime *Arcelor Atlantique ir kiti* (C-127/07, Rink., p. I-09895, 57–58 punktai) ESTT, be kita ko, nurodė, jog „Teisingumo Teismas pripažino didelę Bendrijos teisės aktų leidėjo diskreciją vykdamas jam patikėtą kompetenciją tose srityse, kur reikia politinio, ekonominio ir socialinio pobūdžio pasirinkimų ir kur jis turi atlikti sudėtingus vertinimus <...> Be to, kai jis turi pertvarkyti arba sukurti sudėtingą sistemą, jam leidžiama siekti tikslo etapais <...> ir veikti, remiantis įgyta patirtimi. Vis dėlto net naudodamasis tokiomis galiomis, Bendrijos teisės aktų leidėjas privalo pasirinkimą pagrįsti objektyviais ir nagrinėjamu teisės aktu siekiamą tikslą atitinkančiais kriterijais <...>, atsižvelgti į visas faktines aplinkybes ir priimant nagrinėjamą teisės aktą turimus techninius ir mokslo duomenis <...>“

¹²⁶ Žr., pvz., 2006 m. rugsėjo 7 d. ESTT sprendimą *Ispanija prieš Tarybą* (C-310/04, Rink., p. I-07285, 102–104 punktai), kuriame, be kita ko, nurodyta, jog vertinant ginčijamą Tarybos aktą „reikia išnagrinėti, ar naujos pagalbos medvilnei schemos ginčijamos priemonės yra akivaizdžiai netinkamos, palyginti su minėtu tikslu, kurio esmė yra nustatyti tokį specialiųjų išmokų medvilnei dydį, kad jis užtikrintų pakankamą rentabilumą, o tai reiškia ir šios kultūros derlių duodančiuose regionuose plėtoti medvilnės gamybą ir taip neleisti, kad ji būtų išstumta kitų kultūrinių augalų <...> prieš priimant Reglamentą Nr. 864/2004 Komisija neatliko tyrimo, kad įvertintų medvilnės sektoriuje siūlytos reformos tikėtinas socialines ir ekonomines pasekmes, nors tokie tyrimai buvo atlikti reformuojant pagalbos tam tikruose kituose sektoriuose, pavyzdžiui, tabako, schemas <...> kyla klausimas, kokiais pagrindais remiantis buvo nustatytas specialiosios išmokos medvilnei dydis ir ar remdamasis šiais pagrindais Bendrijos teisės aktų leidėjas galėjo, neviršydamas savo didelės diskrecijos, padaryti išvadą, kad nustačius, jog dydis sudaro 35 % pagal ankstesnę schemą egzistavusios bendros pagalbos, šis dydis yra pakankamas numatytam tikslui pasiekti, t. y. užtikrinti rentabilumą, o tai reiškia ir toliau kultivuoti šią kultūrą.“ ESTT dėl minėtų argumentų, t. y. dėl to, kad jis negalėjo įvertinti priimtą priemonę proporcingumo (jos tinkamumo siekiant konkretaus tikslo) požiūriu, ginčijamą teisės aktą panaikino.

¹²⁷ Žr., pvz., 2010 m. birželio 8 d. ESTT Didžiosios kolegijos sprendimą *Vodafone ir kiti* (C-58/08, Rink., p. I-04999, 54–70 punktai), kuriame, be kita ko, nurodyta, jog „Teisingumo Teismas, remdamasis minėtais kriterijais, turi išnagrinėti, ar, kaip, be kita ko, tvirtina ieškovės pagrindinėje byloje, Reglamentas Nr. 717/2007 pažeidžia proporcingumo principą dėl to, kad jame nustatomos ne tik didmeninių, bet ir mažmeninių kainų ribos, ir dėl to, kad jame numatytas įpareigojimas teikti informaciją apie tokias kainas tarpininkinio ryšio vartotojams <...> Šiuo atžvilgiu pirmiausia reikia priminti, kad Komisija, prieš parengdama pasiūlymą dėl reglamento, atliko išsamų tyrimą, kurio rezultatas apibendrintas šio sprendimo 5 punkte minėtame poveikio vertinime. Iš to matyti, kad ji išnagrinėjo įvairias galimybes šioje srityje, įskaitant, be kita

Aptariamame kontekste atskirai įvertintinos ES nuostatos, skirtos ekonominei ir pinigų sąjungai. Šiuo atveju konstatuotina, jog, nepaisant šių ES teisės nuostatų fundamentalios svarbos, jos iki šiol nei bendrai, nei jų sąsajų su Lietuvos Respublikos Konstitucija požiūriu Lietuvos autorių dėmesio beveik nesulaukė.¹²⁸

Būtina pabrėžti, kad ekonominės ir pinigų sąjungos, kurios valiuta – euras, įkūrimas (ES sutarties 3 straipsnio 4 dalis) yra vienas pamatinių ES tikslų. Tokios sąjungos sukūrimas iš esmės traktuotinas kaip itin gilios ekonominės integracijos atspindys, kai ES valstybės narės, sukurdamos tokią sąjungą, atsisako vienos iš pamatinių valstybės funkcijų – pinigų emisijos funkcijos ir su tuo susijusios teisės formuoti ir įgyvendinti savarankišką monetarinę politiką. Viena vertus, ES pirminės teisės nuostatos, skirtos šiai sąjungai (visų pirma SESV VIII antraštinė dalis, t. y. 119–144 straipsniai; 12 (Dėl perviršinio deficito procedūros) ir 13 (Dėl konvergencijos kriterijų) protokolai), laikytinos neatsiejama ES ekonominės konstitucijos dalimi. Kita vertus, pinigų sąjungos sistema yra gana aiškiai atskirta nuo bendrosios institucinės sistemos ir ES, ir nacionaliniu lygmeniu dėl ECB ir Europos centrinių bankų sistemai suteiktų nepriklausomumo garantijų. Be to, SESV 127 straipsnio 1 dalis šiai sistemai nustato labai aiškų – kainų stabilumo tikslą. Taigi horizontaliuoju požiūriu ES bendrosios ekonomikos politikos tikslų rėmimas monetarinės politikos priemonėmis, bent žvelgiant formaliai, galimas tik tol, kol nekyla pavojus šiam tikslui. Maža to, išimtinės kompetencijos perleidimas Europos Sąjungai pinigų politikos srityje disonuoja su ta aplinkybe, jog ekonominės politikos srityje ES iš esmės tik koordinuoja nacionalines ekonomines politikas, o jos institucijų teisinės ir faktinės galimybės užtikrinti nacionalinių biudžetų pajamų ir išlaidų pusiausvyrą, nepaisant egzistuojančio Stabilumo ir augimo pakto, yra ribotos.¹²⁹ Toks viešosios valdžios galių

ko, galimybę reguliuoti tik mažmenines, tik didmenines arba abi kainas, ir kad ji įvertino ekonominių tokių skirtingų reguliavimo formų poveikį ir kainų nustatymo skirtingų metodų padarinius“. Šiuo atveju ESTT įtikino Komisijos *ex ante* atliktas tyrimas ir siūlomo reguliavimo poveikio vertinimas ir jis nusprendė, jog tarptinklinio ryšio didmeninių ir mažmeninių kainų reguliavimas, kuris laikytinas radikalia intervencija į rinkas, byloje vertinamu atveju proporcingumo principo nepažeidė.

¹²⁸ Kaip minėta, LR Konstitucijos nuostatomis, susijusioms su finansais ir valstybės biudžetu, skirtų tyrimų yra labai mažai (žr. 17 išnašą), o vertinant ES teisei skirtas studijas paminėtinas vienas straipsnis, kuriame bendrais bruožais aptariamas pinigų sąjungos kūrimas, ECB funkcijos ir jo raidos perspektyvos: *Bužinskas G., Kliukaitė J.* Europos Centrinio Banko raida ir perspektyvos // *Teisė*, 2007, t. 63. Vis dėlto Lietuvoje iki šiol nėra mokslinių darbų, kuriuose būtų tiriami valstybės dalyvavimo ES ekonominėje pinigų sąjungoje konstituciniai aspektai, tikėtina Stabilumo pakto įtaka pamatiniams biudžeto formavimo principams ar apskritai būtų pateikiamas dalies pirmiau minėtų galių patikėjimo ES konceptualus vertinimas klasikinių valstybės funkcijų požiūriu.

¹²⁹ Tokią išvadą patvirtina, be kita ko, ir tai, kad ES valstybės narės ieško papildomų priemonių, leidžiančių užtikrinti valstybių narių finansinį stabilumą: žr. pvz., 2012 m. Sutartį dėl stabilumo, koordinavimo ir valdysenos ekonominėje ir pinigų sąjungoje, taip pat 2012 m. Europos stabilumo mechanizmo steigimo

padalijimas yra problemiškas žvelgiant ir iš ES, ir iš valstybių narių, kurių valiuta yra euras, perspektyvos, kadangi finansinės atskirų valstybių narių problemos gali daryti tiesioginę įtaką euro stabilumui, o ECB įgyvendinama pinigų politika gali neatitikti vienos ar kelių valstybių, kurios apskritai nebegali vykdyti tam tikros pinigų politikos ir taip spręsti savo ekonominių problemų, poreikių. Šiame kontekste kaip tolesnį gilesnės ekonominės integracijos žingsnį galima paminėti laipsnišką ES bankų sąjungos kūrimą. Jos formavimas grindžiamas tinkamu ir vidaus rinkos funkcionavimo, ir ekonominės ir pinigų sąjungos veikimo užtikrinimo poreikiu. Kartu pažymėtina, kad ES bankų sąjunga kuriama antrinės teisės aktų pagrindu ir ES pirminės teisės architektūros nekeičia.¹³⁰

Toliau paminėtinos ir kitos ES pirminės teisės nuostatos, leidžiančios ES formuoti ir įgyvendinti tam tikros srities politiką. Pavyzdžiui, ES teisė ES institucijoms suteikia plačias galias aplinkos politikos, neatsiejamai susijusios su ekonomine politika, srityje, nes aukšto lygio apsauga yra vienas pamatinių ES tikslų (ES sutarties 3 straipsnis). Šiuo atveju ES institucijos gali priimti įvairaus pobūdžio nacionalinės teisės derinimo bei kitas norminio ar vykdomojo pobūdžio priemones, galinčias daryti reikšmingą poveikį ūkinės veiklos laisvei.¹³¹

Be to, ES teisė ES institucijoms suteikia nebūtinai teisėkūros (tiksliau, nacionalinės teisės derinimo ar unifikavimo) galias, kurios taip pat yra itin reikšmingos formuojant ar įgyvendinant tam tikrą ekonominę politiką. Viena vertus, ES galimybės formuoti tam tikrą finansinę politiką yra ribotos, nes ES institucijos neturi autonominių galių apibrėžti ES pajamų rūšis ir apimtį,¹³² o ES biudžetas žvelgiant visos ES mastu yra pernelyg mažas, kad vykdytų tokio masto europinės bendruomenės integracinę (paskirstomąją) funkciją, kokią vykdo nacionaliniai biudžetai valstybėse narėse.¹³³

sutartį. Taip pat žr. 2012 m. lapkričio 27 d. ESTT plenarinės serijos sprendimą *Thomas Pringle prieš Airijos Vyriausybę (ESM sutartis)* (C-370/12, Rinkinyje dar nepaskelbtas).

¹³⁰ Žr., be kita ko, 2010 m. lapkričio 24 d. Europos Parlamento ir Tarybos Reglamentą Nr. 1093/2010/ES kuriuo įsteigiama Europos priežiūros institucija (Europos bankininkystės institucija), iš dalies keičiamas Sprendimas Nr. 716/2009/EB ir panaikinamas Komisijos sprendimas 2009/78/EB ir 2013 m. spalio 15 d. Tarybos reglamentą Nr. 1024/2013/ES, kuriuo Europos Centriniam Bankui pavedami specialūs uždaviniai, susiję su rizikos ribojimu pagrįstos kredito įstaigų priežiūros politika

¹³¹ Pvz., pirmiau minėtas 2008 m. gruodžio 16 d. ESTT Didžiosios kolegijos sprendimas *Arcelor Atlantique ir kiti* (C-127/07, Rink., p. I-09895).

¹³² Pagal SESV 311 straipsnio 3 dalį „Taryba, spręsdama vieningai pagal specialią teisėkūros procedūrą ir pasikonsultavusi su Europos Parlamentu, priima sprendimą, nustatantį nuostatas, susijusias su Sąjungos nuosavų išteklių sistema. Tokiu būdu galima nustatyti naujas nuosavų išteklių kategorijas arba panaikinti esamą kategoriją. Šis sprendimas įsigalioja tik po to, kai jį pagal savo atitinkamas konstitucines nuostatas patvirtina valstybės narės“.

¹³³ Žr. 2007 m. birželio 7 d. Tarybos sprendimą Nr. 2007/436/EB dėl Europos Bendrijų nuosavų išteklių

Vis dėlto struktūrinės paramos priemonės, kurias numato ES teisė (pvz., regioninės paramos, sanglaudos, žemės ūkio struktūriniai fondai), taip pat su jomis susijusios ES politikos priemonės¹³⁴ gali būti laikomos gana reikšmingomis vykdant tam tikros orientacijos ekonominę politiką.¹³⁵ Viena vertus, įvairios minėtų sričių ES lygmeniu nustatytos priemonės tiesiogiai sietinos su ES pramonės konkurencingumo užtikrinimu bei ekonomikos augimo skatinimu, taigi traktuotinos kaip bendros ES ekonominės politikos dalis. Kita vertus, ES struktūrinė parama, be pirmiau minėto ekonominio aspekto, yra ir ES solidarumo išraiška, taigi, bent teoriškai, vykdo ir europinės bendruomenės integravimo funkciją.¹³⁶

Be to, paminėtinos ir kitos politikos, glaudžiai susijusios su ekonomine politika. Kaip minėta, ES sutarties 3 straipsnyje kaip vieni pagrindinių ES tikslų nurodomi socialiai orientuotas rinkos pobūdis, „visiškas užimtumas ir socialinė pažanga“, kova su socialine atskirtimi ir socialinio teisingumo skatinimas bei socialinė sanglauda. Taigi, viena vertus, ES pirminėje teisėje yra aiškiai išryškinta socialinė europinės bendruomenės dimensija, o pagal SESV 4 straipsnio 2 dalį ES teisėje apibrėžti socialinės apsaugos aspektai priskirti pasidalijamajai ES ir valstybių narių kompetencijai. Vis dėlto daugeliu atvejų šios dimensijos užtikrinimo priemonės paliekamos valstybių narių diskrecijai, o ES vaidmuo daugeliu atvejų apsiriboja koordinuojančiais ir remiančiais veiksmais, nors ES pirminėje teisėje socialinė politika išskiriama kaip savarankiška ES politikos dalis.¹³⁷ Šiuo atveju pažymėtina, kad, kaip minėta, ES finansinis savarankiškumas yra gana ribotas, be to, mokesčių srityje derinimo priemonės

sistemos (OL L 163, 2007, p. 17), kurio 3 straipsnio 1 dalyje numatyta, jog visa nuosavų išteklių suma, skirta Bendrijoms metiniams asignavimams mokėjimams padengti, negali viršyti 1,24 proc. bendros visų valstybių narių bendro nacionalinio produkto sumos. Savo ruožtu socialiai orientuotos Europos valstybės per savo biudžetus perskirsto 40–60 proc. viso valstybės BVP, todėl integruojanti valstybės funkcija (bendruomenėje sukurto gėrio paskirstymo pavidalu) nacionaliniu lygmeniu vykdoma gerokai intensyviau nei ES lygmeniu.

¹³⁴ Atskirai paminėtinos nuostatos dėl transeuropinių tinklų (SESV 170–172 straipsniai), pramonės politikos (SESV 173 straipsnis), mokslinių tyrimų ir plėtros politikos (SESV 179–190 straipsniai). Šiuo atveju reikia atkreipti dėmesį į tai, kad nurodytose nuostatose (pvz., SESV 170 straipsnio 2 dalis, 173 straipsnio 1 dalis) yra eksplicitiškai nurodoma, jog imdamosis tam tikrų veiksmų ES institucijos yra saistomos „atvirų ir konkurencingų rinkų sistemos“ principo – t. y. priimamos priemonės negali nukrypti nuo sisteminio rinkos ekonomikos principo ir, pvz., iškraipyti konkurenciją vidaus rinkoje.

¹³⁵ Pvz., Lietuvos Respublikos 2013 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatyme (Valstybės žinios, 2012, Nr. 153-7823) numatyta, kad 2013 metais visos planuojamos valstybės biudžeto pajamos yra beveik 25,7 milijardų litų, iš jų ES ir kitos tarptautinės finansinės paramos lėšos sudaro apie 7,5 milijardų litų. Taigi ši parama sudaro beveik trečdalį (!) visų biudžeto pajamų.

¹³⁶ Vis dėlto minėtoje nuostatoje kalbama apie solidarumą tarp *ES valstybių narių*, bet ne tarp *ES piliečių*, kaip europinės bendruomenės narių.

¹³⁷ Žr. SESV X antraštinę dalį.

gali būti priimamos tik vienbalsiai (SESV 113 ir 115 straipsniai), o tai savaime riboja bendros socialinės politikos formavimo ir įgyvendinimo galimybes. ES teisėje nėra numatyta priemonių, kurios leistų įtvirtinti, pvz., ES socialinės apsaugos sistemą, ES teisė iš esmės atlieka tik nacionalinių socialinės apsaugos sistemų koordinavimo funkciją,¹³⁸ nors, kaip minėta, ESTT praktika laisvo paslaugų judėjimo srityje turi įtakos ir nacionalinių socialinės apsaugos sistemų funkcionavimui. Visa tai lemia, kad sukurto gėrio perskirstymas (ir su juo sietina socialinė funkcija) išlieka valstybių narių rankose.

Taigi apibendrintai darytina išvada, kad ES pirminė teisė aiškiai apibrėžia principinę ES ūkio būvio orientaciją, nustato teises šios orientacijos garantijas, įtvirtina plačius ekonominės ir kitų sričių politikos tikslus, taip pat suteikia pakankamai plačias viešosios valdžios galias ES institucijoms, o šių galių suteikimas reikšmingai riboja valstybių narių diskreciją priimti tam tikrus sprendimus ekonominių santykių sferoje. Taigi natūraliai kyla klausimas, kaip ir kiek tokius ES teisės nulemtus pokyčius atspindi nacionalinė konstitucija, kokia yra ES ir nacionalinės teisės sistemų sąveika šioje srityje?

III. LIETUVOS RESPUBLIKOS IR EUROPOS SĄJUNGOS EKONOMINIŲ KONSTITUCIJŲ SĄVEIKA

Atsižvelgiant į antrojoje straipsnio dalyje pateiktą analizę nekyla abejonių, kad valstybės narystė Europos Sąjungoje – tai narystė kokybiškai naujoje supranacionalinėje bendruomenėje, kuri sukelia giluminius valstybės funkcionavimo, taip pat ir jos Konstitucijos pokyčius. Dėl šios priežasties klausimas dėl Lietuvos Respublikos narystės šioje organizacijoje buvo sprendžiamas referendumu, o konstituciniai tokios narystės pagrindai įtvirtinti sudedamojoje Konstitucijos dalyje – specialiame konstituciniame akte – Lietuvos Respublikos konstituciniame akte „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ (toliau vadinama – Konstitucinis aktas). Bendrai apie eksplisicinių konstitucinių pataisų, legitimuojančių valstybės narystę Europos Sąjungoje, poreikį, turinį ir jų vykdomas funkcijas Lietuvos autorių darbuose yra gana plačiai rašyta,¹³⁹

¹³⁸ Kita vertus, kaip rodo ESTT praktika, tam tikrą potencialą šioje srityje turi ES pilietybės institutas: žr., pvz., 2001 m. rugsėjo 20 d. ESTT sprendimą *Rudy Grzelczyk* (C-184/99, Rink., p. I-6193).

¹³⁹ Pvz., *Vadapalas V.* Lietuvos Respublikos Konstitucija ir Stojimas į Europos Sąjungą // Stojimas į Europos Sąjungą ir Konstitucija. Seminaro medžiaga 1999 m. birželio 29–30 d. Vilnius: Eugrimas, 2000; *Stačiokas S.* Pasiruošimas stojimui į ES: Konstitucinio Teismo praktikos tarptautinis ir lyginamasis aspektai // Stojimas į Europos Sąjungą ir Konstitucija. Seminaro medžiaga 1999 m. birželio 29–30 d. Vilnius: Eugrimas, 2000; *Jarukaitis I.* Europos Bendrijų teisės viršenybė ir valstybių narių bei Lietuvos Respublikos teisė // Teisė. Mokslo darbai, 2000, Nr. 38; *Jarukaitis I.* Constitutional Basis of Accession of the Republic of Lithuania to the European Union // Teisė. Mokslo darbai, 2003, Nr. 49; *Vadapalas V.* Constitutional Homogeneity

šios konstitucinės pataisos apibendrintai gali būti traktuojamos kaip įtvirtinančios sisteminę Konstitucijos atvirumo Europos Sąjungai principą, o Konstitucijos 46 straipsnis bei kitos Konstitucijos nuostatos turi būti suvokiamos ir aiškinamos sistemiskai su Konstitucinio akto, sujungiančio nacionalinę konstitucinę tvarką su supranacionaliniu reguliavimu, turiniu. Žvelgiant į šioje srityje atliktus tyrimus matyti, jog iki Lietuvos Respublikos įstojimo į Europos Sąjungą daugiausia dėmesio neatsitiktinai buvo skiriama Lietuvos Respublikos Konstitucijos reformos, susijusios su valstybės naryste ES, būtinybės ir jos galimų kryptų (formos ir turinio) analizei.¹⁴⁰ Lietuvos Respublikai įstojus į ES daugiausia dėmesio sulaukė ES ir nacionalinės teisės sąveikos problematika, įskaitant ir Konstitucinio Teismo praktikos analizę,¹⁴¹ tačiau galima rasti ir studijų, skirtų Konstitucinio akto turinio tyrimui,¹⁴² bendriesiems Europos Sąjungos prigimties

in the Accession Process, *The European Constitution in the Making* (red. R. Miccu, I. Pernice). Baden-Baden: Nomos, 2003; *Vadapalas V., Jarukaitis I.* Constitution of the Republic of Lithuania, *International Law and Accession to the European Union // The Spanish Constitution in the European Constitutional Context* (red. F. F. Segado). Madrid: Dykinson L. R., 2003; *Kūris E.* Lietuvos Respublikos Konstitucija ir Europos teisės iššūkiai // *Justitia*, 2004, Nr. 6 (54); *Jarašiūnas E.* Lietuvos Respublikos Konstitucija ir Europos integracija // *Konstitucija, nacionalinė teisė ir Europos teisė*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2004; *Namavičius Z.* Suverenitetas ir Europos Sąjunga // *Konstitucinių teismų vaidmuo Europos Sąjungos narystės kontekste*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2004; *Šileikis E.*, žr. 2 išnašą; *Jarukaitis I.*, žr. 6 išnašą.

¹⁴⁰ Žr. 139 išnašą.

¹⁴¹ *Normantas A.* Europos teisingumo teismo ir konstitucinių teismų kompetencijos santykis // *Konstitucinių teismų vaidmuo Europos Sąjungos narystės kontekste*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2004; *Kūris E.* Ekstranacionaliniai veiksniai Lietuvos Respublikos Konstituciniam Teismui aiškinant Konstituciją // *Teisė. Mokslo darbai*, 2004, Nr. 50; *Abramavičius A.* Narystė Europos Sąjungoje ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įgaliojimai // *Konstitucinė jurisprudencija. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo biuletenis*. Vilnius, 2006, Nr. 2; *Kūris E.* Europos Sąjungos teisė Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje: sambūvio algoritmo paieška // *Teisė besikeičiančioje Europoje*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008; *Jarukaitis I.* Pliuralistinė ES ir nacionalinės teisės sistemų sąveika: konstitucinių konfliktų vengimo ir sprendimo principų paieška // *Administracinė jurisprudencija*, 2009, Nr. 8 (18); *Jarukaitis I.* Europos žmogaus teisių konvencija ir Europos Sąjungos teisė: požiūrių konvergencija Baltijos valstybių teismų praktikoje // *Žmogus, teisinė valstybė ir administracinė justicija (mokslo studijos red. I. Danėlienė, S. Kavalnė, E. Kūris, V. Valančius, M. Zirk-Sadovski, I. Žalėnienė)*. Vilnius: Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas, 2012; *Žaltauskaitė-Žalimienė S.* Europos Sąjungos teisės taikymo viršenybė nacionaliniuose teismuose ir jos ribos // *Žmogus, teisinė valstybė ir administracinė justicija (mokslo studijos red. I. Danėlienė, S. Kavalnė, E. Kūris, V. Valančius, M. Zirk-Sadovski, I. Žalėnienė)*. Vilnius: Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas, 2012; *Butkevičius L., Civiška M.* Komerčinės paskirties nekilnojamojo turto nuomos sandoriai Lietuvos koncentracijų kontrolės sistemoje // *Teisės problemos*, 2012, Nr. 2 (76), p. 5–67.

¹⁴² *Jarukaitis I.* *The Third Constitutional Act and its impact on National Constitutional System // Teisė. Mokslo darbai*, 2006, Nr. 60.

ir struktūros bei jos teisės sąveikos su nacionaline konstitucine teise aspektams,¹⁴³ ES konstitucinės sutarties¹⁴⁴ ir Lisabonos sutarties¹⁴⁵ vertinimams, ES teisės įgyvendinimo nacionaliniu lygmeniu instituciniams ir procedūriniais aspektams.¹⁴⁶ Be to, Lietuvos autoriai yra parašę ir mokslinių straipsnių, skirtų konkretesniems su ES teise susijusiems aspektams, pavyzdžiui, subsidiarumo principui,¹⁴⁷ Lietuvos teismų praktikai taikant ES teisę,¹⁴⁸ galimos valstybės atsakomybės dėl Konstitucinio Teismo nesikreipimo į ESTT problematikai.¹⁴⁹ Kadangi bendrieji ES teisės ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos sąveikos aspektai yra plačiai analizuoti, šioje studijoje pagrindinis dėmesys skiriamas ES ir Lietuvos Respublikos konstitucinių nuostatų, susijusių būtent su ekonominiais santykiais, sąveikai.

Pirmiausia atkreiptinas dėmesys, kad Konstitucinio akto preambulėje valstybės narystė Europos Sąjungoje siejama, be kita ko, su Lietuvos Respublikos piliečių gerove. Tokia užuomina yra savaime reikšminga žinant, kad ES galios socialinės

¹⁴³ *Jarukaitis I.* Europos Sąjunga ir Lietuvos Respublika: konstituciniai narystės pagrindai. Vilnius: Justitia, 2011; *Jarašiūnas E.* Europos Sąjungos teisinio kvalifikavimo problemos // *Jurisprudencija*, 2011, 18 (4).

¹⁴⁴ *Vadapalas V.* Constitutional Treaty in the Context of Enlargement // A Constitution for the European Union: First Comments on the 2003-Draft of the European Convention (red. I. Pernice, M. P. Maduro). Nomos, Baden-Baden, 2004; *Žaltauskaitė-Zalimienė S.* Institucinė reforma pagal Sutarties dėl Europos Konstitucijos projekto nuostatas // *Jurisprudencija*, 2004, Nr. 58 (50); *Katuoka S.* Sutarties dėl Konstitucijos Europai ypatybės // *Jurisprudencija*, 2005, Nr. 72 (64); *Jarukaitis I.* Europos Sąjungos Konstitucinė sutartis ir valstybių narių konstitucijos // *Konventas, Konstitucija ir Europos Sąjungos ateitis 2002–2003*. Vilnius: Firidas, 2004; *Jarukaitis I.* Sutarties dėl Konstitucijos Europai ratifikavimas Lietuvoje ir jos įtaka nacionalinei konstitucinei sistemai // *Teisė. Mokslo darbai*, 2006, Nr. 61.

¹⁴⁵ *Jarukaitis I.* Europos Sąjungos konstitucinė sutartis ir Lisabonos sutartis: skirtumų beišskant // *Teisė. Mokslo darbai*, 2009, Nr. 73.

¹⁴⁶ *Jarukaitis I.* Lithuania's Membership in the European Union and Application of EU law at National Level // *Brave New World: Application of EU Law in the New Member States* (red. A. Lazovski). T.M.C. Asser Press & Oxford University Press, 2010.

¹⁴⁷ *Jarukaitis I.* Bendrieji parlamentinės ir teisminės subsidiarumo principo kontrolės aspektai // *Justitia*, 2007, Nr. 3 (65).

¹⁴⁸ *Valančius V.* Europos Sąjungos teisės poveikis Lietuvos administracinei justicijai: tendencijų kontūrai. Pirmą dalis // *Jurisprudencija*, 2007, Nr. 7 (97); *Valančius V.* Europos Sąjungos teisės poveikis Lietuvos administracinei justicijai: tendencijų kontūrai. Antra dalis // *Jurisprudencija*, 2007, 9 (99); *Greičius V.* Europos Sąjungos teisės taikymo Aukščiausiam Teisme problemos ir tendencijos // *Jurisprudencija*, 2007, Nr. 7 (97); *Jarukaitis I.* Lithuania's Membership in the European Union and Application of EU law at National Level // *Brave New World: Application of EU Law in the New Member States* (red. A. Lazovski). T.M.C. Asser Press & Oxford University Press, 2010; *Jarukaitis I.* Report on Estonia, Latvia and Lithuania // *The National Judicial Treatment of the ECHR and EU Laws* (red. G. Martinico, O. Pollicino). Europa Law Publishing, Groningen, 2010.

¹⁴⁹ *Šileikis E.* Konstitucinis Teismas ir valstybės atsakomybė už Europos Sąjungos teisės pažeidimą // *Justitia*, 2010, Nr. 1 (73).

apsaugos sferoje yra gana ribotos. Taigi galima numanyti, kad šis įsitikinimas, jog narystė ES prisidės prie piliečių gerovės užtikrinimo, siejamas taip pat ir su įsiliejimu į ES vidaus rinką bei jos teikiamomis galimybėmis.¹⁵⁰

Toliau aptariant ES ir Lietuvos Respublikos Konstitucijų sąsajas ekonominių santykių sferoje itin svarbu pabrėžti sisteminį, struktūrinį ES ir LR ūkio būvį nusakančių principų suderinamumą.¹⁵¹ Tyrimas rodo, kad abi Konstitucijos eksplicitiškai įtvirtina būtent rinkos ekonomikos principais pagrįsto ūkio būvio imperatyvą, taip pat teises tokio būvio užtikrinimo garantijas, žinoma, nepamirštant ir socialinės darnos imperatyvo. Pažymėtina ir tai, kad toks principinis sisteminės orientacijos, būvio, suderinamumas neabejotinai yra būtina Lietuvos Respublikos narystės ES sąlyga, nes priešingu atveju tokia narystė mažų mažiausiai keltų klausimą dėl Konstitucijos 46 straipsnio 1 dalies, taip pat Konstitucijos 23 straipsnio nuostatų pataisų.

Kita vertus, principinis ūkio būvio orientacijų suderinamumas savaime nereiškia, jog valstybės narystė ES nesukelia įvairių konkrečių konstitucinių pokyčių. Taigi būtina įvertinti, kokią įtaką Konstitucijos turiniui turi pirmiau analizuotas ES teisės turinys. Šiuo atveju galima identifikuoti tam tikrus implicitinius ir eksplicitinius pokyčius ir materialiuoju, ir instituciniu bei procedūriniu požiūriais.

Kaip minėta, Konstitucija valstybės ūkio sferoje laiduoja asmens ūkinės veiklos laisvę. Valstybei įstojus į ES ir tapus vidaus rinkos dalimi kartu buvo išplėtos asmens autonomijos aspekto ribos: Konstitucijos 46 straipsnio 1 dalis, ją aiškinant sistemiškai su Konstitucinio akto 2 dalimi („Europos Sąjungos teisės normos yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis“), iš esmės reiškia, kad Konstitucija išplėtė ekonomines asmens teises ir sukūrė teisinį pagrindą atsirasti toms, kurios įtvirtintos ES pirminėje, konstitucinėje teisėje – t. y. vidaus rinkos laisvės tapo nauja (papildoma, transnacionaline) asmens ūkinės veiklos laisvės dimensija, suteikiančia privatiems subjektams naujas teises galimybes ginti savo autonomiją ir Lietuvos Respublikoje (taigi iš esmės tapo konstitucinio imperatyvo „Lietuvos ūkis (kaip vidaus rinkos dalis) grindžiamas <...> asmens ūkinės veiklos laisvė“ dalimi), taip pat išplėtė ir garantuoja šios autonomijos taikymą Lietuvos Respublikos subjektams transnacionalinėje erdvėje, t. y. kitose ES valstybėse narėse. Šiuo aspektu ES teisėje įtvirtintos vidaus rinkos laisvės suvoktinos kaip supranacionalinio konstitucionalizmo, sujungiančio, išplečiančio nacionalinių konstitucijų užtikrinamą laisvę ir jai suteikiančio naują turinį, atspindys. Kaip minėta, ES teisė įtvirtina ir institucinę struktūrą, kuri privalo užtikrinti veiksmingą šių laisvių gynybą, visų pirma ESTT

¹⁵⁰ Žinoma, toks poreikis užtikrinti savo piliečių gerovę galėtų būti siejamas ir su struktūrinės paramos teikiamomis galimybėmis, tačiau tokios sąsajos galėtų sukelti dvejonų, ar narystė ES vis dar yra konstitucinė vertybė tuomet, jei kada nors Lietuvos Respublika iš tokios paramos gavėjos taptų jos davėja.

¹⁵¹ *Jarukaitis I.*, žr. 6 išnašą, p. 270–275.

ir Europos Komisiją. Svarbu ir tai, kad iš esmės visi nacionalinės teisės aktai, vienaip ar kitaip ribojantys ES vidaus rinkos laisves, gali tapti ESTT patikros objektu, įskaitant ir išsamų jų vertinimą proporcingumo principo požiūriu. Taigi vertinant autonomijos apsaugos aspektu ES teisė asmenims suteikia naujas teises priemones ginti savo subjektines teises, o instituciniu ir procedūriniu požiūriu ES teisė vertikalčiai perskirsto viešosios valdžios galias tarp ES ir valstybės institucijų, nustato jų įgyvendinimo ir gynimo ES lygmeniu procedūrinės taisyklės. Be to, kadangi vidaus rinkos laisvės veikia tiesiogiai, Lietuvos Respublikos teismai taip pat turi konstitucinę pareigą užtikrinti veiksmingą vidaus rinkos laisvių kaip ES piliečių pamatinių teisių apsaugą. Kaip rodo praktika, kai kuriais atvejais bylos faktinės aplinkybės gali būti vertinamos ir Konstitucijos, ir ES teisės požiūriu (tai savaime rodo glaudžias ES ir nacionalinės teisės sąsajas),¹⁵² o kitais vidaus rinkos laisvės gali nulemti nacionalinės teisės normų netaikymą taip apginant ES teisės garantuojamą asmens autonomiją.¹⁵³

Iš esmės panašius reikšmingus pokyčius patiria ir kitos Konstitucijos 46 straipsnio dalys. Viena vertus, Konstitucijos 46 straipsnio 2 ir 3 dalys („Valstybė remia visuomenei naudingas ūkines pastangas ir iniciatyvą“ ir „Valstybė reguliuoja ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei“) įtvirtina plačias valstybės galias reguliuoti ekonominius santykius. Kita vertus, Konstitucinio akto 1 („Lietuvos Respublika <...> dalijasi ar patiki Europos Sąjungai valstybės institucijų kompetenciją sutartyse, kuriomis yra grindžiama Europos Sąjunga, numatytose srityse <...>“) ir 2 dalys nulemia, jog ES teisė apriboja valstybės institucijų diskreciją reguliuoti ekonominius santykius ir taip formuoti bei įgyvendinti tam tikrą ekonominę (ir ne tik) politiką,¹⁵⁴ taip pat sukuria konstitucinį pagrindą pakankamai reikšmingas

¹⁵² Žr., pvz., 2011 m. balandžio 26 d. LVAT sprendimą administracinėje byloje Nr. A⁸⁵⁸-1131/2011. Taip pat pažymėtina, kad ES teisės įgyvendinimas gali atskleisti ir tam tikrus mentaliteto aspektus. Pvz., priėmus vadinamąją Paslaugų direktyvą (2006 m. gruodžio 12 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2006/123/EB dėl paslaugų vidaus rinkoje (OL L 376, 2006, p. 36), siekiant ją įgyvendinti Lietuvos Respublikos teisėje buvo atliktas kompleksinis galiojančios nacionalinės teisės vertinimas atitiktis šiai direktyvai požiūriu ir tuomet buvo pakeista nemažai nacionalinės teisės aktų, vienaip ar kitaip ribojančių paslaugų teikimo ar įsisteigimo laisvę. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=353890>. Vis dėlto kol ši direktyva „neprivertė“ atlikti tokios peržiūros, niekam nekilo mintis tokį kompleksinį vertinimą padaryti Konstitucijos 46 straipsnio požiūriu.

¹⁵³ Pvz., LVAT 2007 m. vasario 26 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A⁸-207/2007; 2009 m. gruodžio 28 d. nutarimas administracinėje byloje Nr. N⁵⁷⁵-1387/2009;

¹⁵⁴ Pvz., kaip minėta, vidaus rinkos laisvės *per se* reikšmingai riboja valstybių narių teisėkūros galias; ES teisė ES politinėms institucijoms suteikia teisėkūros galių ekonominių santykių sferoje; ES valstybės pagalbos kontrolės sistema nacionalines ūkinių pastangų skatinimo / rėmimo / pagalbos priemones priskiria ES institucijų kontrolei; ES lygmeniu priimamos struktūrinę paramą reguliuojančios priemonės iš esmės yra vienas iš ekonominės (ir socialinės) politikos formavimo svertų; ES teisės nuostatos dėl perviršinio deficito procedūros *de jure* ir *de facto* riboja valstybės galimybes finansiskai prisidėti prie tam tikrų veiklų (jų formų) skatinimo bei dalyvavimo jose ir t. t.

teisėkūros, vykdomosios valdžios ir, be abejo, teismines galias patikėti ES institucijoms. Taigi taip Konstitucijoje įtvirtinta valstybės institucijų prievolė veikti taip, kad būtų siekiama bendros tautos gerovės, bent iš dalies transformuojama į Lietuvos Respublikos institucijų pareigą veikti taip, kad būtų siekiama ir visos europinės bendruomenės gerovės (ES sutarties 3 straipsnis ir SESV 120 straipsnis: aišku, tokia pareiga tenka ir ES institucijoms). Žinoma, kaip minėta, tarkim, SESV 345 straipsnis, nuostatos dėl bendrus (ekonominius ir neekonominius) interesus tenkinančių paslaugų teikimo,¹⁵⁵ valstybės išlaikoma kompetencija tiesioginių mokesčių ir socialinės apsaugos politikos formavimo ir įgyvendinimo srityse reiškia, kad valstybė išlaiko gana reikšmingas ekonominės politikos formavimo ir įgyvendinimo galias, tačiau valstybės institucijų turima diskrecija reikšmingai sumažėja, nes ją riboja ne tik LR Konstitucija, bet ir ES teisė.

Analogiškai narystė ES nulemia ir Konstitucijos 46 straipsnio 4 dalies („Įstatymas draudžia monopolizuoti gamybą ir rinką, saugo sąžiningos konkurencijos laisvę“) pokyčius. Visų pirma išimtinės kompetencijos suteikimas ES nustatyti vidaus rinkos veikimui būtinas konkurencijos taisyklės reiškia, kad terminas „įstatymas“ turi būti aiškinamas plačiai kaip apimantis ir ES konkurencijos teisę. Taigi šiuo požiūriu vėlgi galima kalbėti apie struktūrinį, principinį suderinamumą – t. y. minėto konstitucinio imperatyvo materializavimas iš dalies patikimas supranacionaliniam lygmeniui, o ES teisė iš esmės „įprasmina“ šį konstitucinį imperatyvą (be kita ko, saugo sąžiningos konkurencijos laisvę įtvirtindama nuostatas dėl draudžiamų susitarimų, piktnaudžiavimo dominuojančia padėtimi, valstybės pagalbos) ir sudaro teises prielaidas išplėsti šio imperatyvo taikymą į transnacionalinę sferą. Šiuo požiūriu ES konkurencijos teisė, kaip ir nacionalinė konkurencijos teisė, ir įtvirtina ūkio subjektų ūkinės veiklos laisvės teises garantijas, ir šią laisvę riboja. Taigi nemaža dalimi šio konstitucinio imperatyvo turinys bei įgyvendinimas ir jo užtikrinimo kontrolė arba, kiek tai patenka į išimtinę ES kompetenciją, yra patikėtas ES institucijoms, arba, kai taikytina nacionalinė konkurencijos teisė, *de jure / de facto* yra nulemtas ES teisės, o tai sukelia valstybės institucijų diskrecijos formuoti ir įgyvendinti tam tikrą ekonominę politiką ribojimą. Decentralizuotas ES konkurencijos teisės užtikrinimas lemia, kad ją taiko ir nacionalinės institucijos, o tai savaime mažina materialinės ES ir nacionalinės konkurencijos teisės neatitikimų tikimybę, didina praktinį ES teisės veiksmingumą nacionaliniu lygmeniu. Kita vertus, pasirengimas Lietuvos narystei ES ir pati narystė kelia įdomių ir reikšmingų klausimų konkurencijos teisės srityje. Iki šiol Lietuvos teisės moksle nebuvo tirta, kaip tarpusavyje dera nacionalinės konkurencijos teisės ir ES konkurencijos teisės tikslai, kurie neišvengiamai skiriasi. Kaip minėta, ES konkurencijos teisė ir politika neapsiriboja „klasikinių“ ekonominių

¹⁵⁵ Žr. ES pagrindinių teisių chartijos 36 straipsnį, SESV 14 straipsnį ir 26 protokolą.

tikslų pasiekimu (tokių kaip, pvz., vartotojų gerovė), bet yra priemonė užtikrinti tinkamą vidaus rinkos funkcionavimą.¹⁵⁶ Šiuo požiūriu svarbu atkreipti dėmesį, kad nors Konkurencijos įstatymo išėtinis pagrindas neabejotinai yra Konstitucija ir joje įtvirtinto vertybinio pagrindo apsauga, tačiau įstatyme įtvirtintos teisės normos buvo kuriamos (įskaitant ir laikotarpį iki narystės ES), yra tobulinamos ir aiškinamos (daugiausia administracinių teismų) atsižvelgiant į ES teismų jurisprudenciją ir Europos Komisijos praktiką. Kitaip tariant, šių teisės normų turinys užpildomas vadovaujantis ES teise.

Galiausiai, kiek tai susiję su Konstitucijos 46 straipsnio 5 dalimi („Valstybė gina vartotojo interesus“), pažymėtina, kad iš dalies šio konstitucinio imperatyvo realizavimo galios taip pat yra patikėtos ES, o tai riboja valstybės institucijų diskreciją šioje srityje.¹⁵⁷

Kiek tai susiję su biudžetinėmis Konstitucijos nuostatomis, ES teisės normos dėl perviršinio biudžeto procedūros įtvirtina žymiai konkretesnius reikalavimus nei Konstitucija, o ES teisės nuostatos monetarinės sąjungos, esančios išimtinė ES kompetencija tose valstybėse, kurių valiuta – euras, srityje iš esmės eliminuoja analogiško nacionalinio reguliavimo poreikį ir buvimo galimybę.

Pažymėtina ir tai, kad ekonominius santykius reguliuojanti ES pirminė teisė nulėmė ir dviejų iš trijų konstitucinių pataisų, dėl narystės ES keičiančių konkrečias Konstitucijos nuostatas, poreikį. Konstitucijos 47 straipsnio 3 dalies pakeitimai padaryti dėl jos nesuderinamumo su laisvo asmenų, paslaugų ir kapitalo judėjimo principais ir įsisteigimo laisve,¹⁵⁸ o Konstitucijos 125 straipsnio pakeitimų būtinybė sietina su perspektyvine Lietuvos Respublikos naryste ES pinigų sąjungoje.¹⁵⁹

Be to, ES teisės poveikis Konstitucijai neapsiriboja vien ekspllicitinių konstitucinių pataisų priėmimu. Šiuo atveju turi būti vertinamas ir ES teisės vaidmuo LRKT plėtojamoje jurisprudencijoje. Vertinant kokybiniu požiūriu matyti, kad Konstitu-

¹⁵⁶ Žr.: *Boutser R. B. Competition and Integration – What Goals Count? EEC Competition Law and Goals of Industrial, Monetary, and Cultural Policy.* Deventer: Kluwer Law, 1994; *Van Den Bergh R., Camessa P. European Competition Law and Economics: A Comparative Perspective.* 2nd ed. London: Sweet & Maxwell, 2006, p. 16–53; *Bishop S., Walker M. The Economics of EC Competition Law: Concepts, Application and Measurement.* 3rd ed. London: Sweet & Maxwell, 2010, p. 4–8.

¹⁵⁷ Šiuo atveju galima paminėti ES konkurencijos teisės nuostatas, taip pat SESV 114 straipsnį ir XV antraštinę dalį, skirtą vartotojų teisių apsaugai, bei minėtos pirminės teisės pagrindu priimtus teisėkūros aktus bei kitas priemones.

¹⁵⁸ Plačiau žr., pvz., *Vadapalas V., Jarukaitis I. Užsieniečių teisė įgyti žemę Lietuvos Respublikoje ir stojimas į Europos Sąjungą // Europos Sąjungos teisė ir Lietuva (red. V. Vadapalas).* Vilnius: Justitia, 2002, p. 78–86.

¹⁵⁹ Žr., pvz., *Jarukaitis I. Lithuania // The Impact of EU Accession on the Legal Orders of New EU Member States and (pre-) Candidate Countries. Hopes and Fears (red. A. Kellermann, J. Czuczai, J. Blockmans, A. Albi, W. Douma).* T.M.C Asser Press, the Hague, 2006, p. 397–398.

cinis Teismas tiesiogiai pripažįsta specifinę ES teisės prigimtį,¹⁶⁰ taip pat jos poveikį Lietuvos Respublikos teisės (taigi ir Konstitucijos) aiškinimui.¹⁶¹ Šiuo aspektu vienas reikšmingiausių Konstitucinio Teismo sprendimų yra 2007 m. gegužės 8 d. sprendimas kreiptis į ESTT prejudicinio sprendimo prašant išaiškinti Direktyvos 2000/54/EB nuostatas.¹⁶² Nors kreipdamasis į ESTT Konstitucinis Teismas sprendime nurodė, kad *Elektros energetikos įstatymo* nuostatos turi būti aiškinamos direktyvos kontekste, akivaizdu, kad *de facto* šis aiškinimas buvo reikšmingas atskleidžiant ir Konstitucijos (įskaitant ir jos 46 straipsnį) turinį.¹⁶³

¹⁶⁰ Žr. 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimą, taip pat 2006 m. kovo 14 d. nutarimą, kuriame LRKT nurodė, kad „<...> Konstitucijoje ne tik yra įtvirtintas principas, kad tais atvejais, kai nacionalinis teisės aktas nustato tokį teisinį reguliavimą, kuris konkuruoja su nustatytuju tarptautinėje sutartyje, turi būti taikoma tarptautinė sutartis, bet ir – Europos Sąjungos teisės atžvilgiu – yra *expressis verbis* nustatyta kolizijos taisyklė, įtvirtinanti Europos Sąjungos teisės aktų taikymo pirmenybę tais atvejais, kai Europos Sąjungos teisės nuostatos, kylančios iš sutarčių, kuriomis grindžiama Europos Sąjunga, konkuruoja su teisiniu reguliavimu, nustatytuju Lietuvos nacionaliniuose teisės aktuose (nesvarbu, kokia jų teisinė galia), išskyrus pačią Konstituciją.“

¹⁶¹ Žr. 2006 m. gruodžio 21 d. nutarimą, kuriame, referuodamas į ESTT ir Pirmosios instancijos teismo praktiką, LRKT nurodė, kad „<...> Konstitucinis Teismas savo nutarimuose ne kartą yra konstatavęs, kad Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija, kaip teisės aiškinimo šaltinis, yra svarbi ir Lietuvos teisės aiškinimui bei taikymui. Tai pasakytina ir apie Europos Bendrijų Teisingumo Teismo ir Europos Bendrijų Pirmosios instancijos teismo jurisprudenciją.“

¹⁶² Teismas sprendime nurodė, kad Elektros energetikos įstatymas buvo priimtas, be kita ko, siekiant įgyvendinti Direktyvą 2000/54/EB, taip pat paminėjo Konstitucinio akto 2 dalį su išlyga „išskyrus pačią Konstituciją“ ir konstatavo, jog „ginčijamą Įstatymo, kuris, kaip minėta, išleistas įgyvendinant *inter alia* Direktyvą 2003/54/EB, nuostatą būtina aiškinti šioje direktyvoje nustatyto teisinio reguliavimo kontekste“.

¹⁶³ Byloje ginčas kilo dėl Elektros energetikos įstatymo 15 straipsnio 2 dalies nuostatos „Vartotojo įrenginiai gali būti prijungiami prie perdavimo tinklų tik tokiais atvejais, kai skirstomųjų tinklų operatorius dėl nustatytų techninių arba eksploatacijos reikalavimų atsisako prijungti prie skirstomųjų tinklų vartotojo įrenginius, esančius skirstomųjų tinklų operatoriaus licencijoje veiklos teritorijoje“ atitikties Konstitucijai, įskaitant ir jos 46 straipsnį. Taigi, be kita ko, kilo klausimas dėl sutarties laisvės principo (t. y. vartotojo teisės apsispręsti, su kuriuo paslaugos teikėju (skirstomųjų tinklų ar perdavimu tinklų operatoriumi) sudaryti sutartį, kad jam būtų tiekama elektra) ir įstatymo leidėjo teisė riboti šią konstitucinę laisvę. ESTT 2008 m. spalio 9 d. sprendime *Sabatauskas ir kiti* (C-239/07, Rink., p. I-07523) nusprendus, jog Direktyvos 2003/54/EB 20 straipsnis nenumato, jog priėgros prie tinklų sistema, kurią privalo įdiegti valstybės narės, turi leisti reikalavimus atitinkančiam vartotojui savo nuožiūra pasirinkti tinklo, prie kurio jis pageidauja prisijungti, tipą, LRKT 2008 m. gruodžio 4 d. nutarime konstatavo, kad ginčijama Elektros energetikos įstatymo nuostata Konstitucijai neprieštarauja. Taigi ESTT nusprendus, kad ES teisė vertinamu atveju neįtvirtina vartotojo teisės sudaryti sutarties su jo pasirinktu konkrečiu tiekėju (vis dėlto užtikrinant, kad nacionaliniu lygmeniu bus laikomasi objektyvumo ir diskriminacijos draudimo principų), LRKT aiškinant Konstitucijos 46 straipsnio turinį nebuvo poreikio atsižvelgti (išskyrus minėtus principus) į ES teisės imperatyvus. Kita vertus, jeigu ESTT būtų konstatavęs, kad aptariama direktyva, priimta vidaus rinkos kūrimo kontekste, tokią teisę ES lygmeniu vartotojui suteikia, būtų galima spekuliuoti, kiek toks ESTT sprendimas (kuris, kaip minėta, LRKT teigimu, yra reikšmingas Lietuvos Respublikos teisės aiškinimo šaltinis) galėtų *nebūti* traktuojamas kaip reikšmingas teisinis faktorius LRKT

Be to, atsižvelgdamas į Konstitucinio akto priėmimą Konstitucinis Teismas savo praktikoje neatsitiktinai kalba ir apie Konstitucijos reinterpretavimo poreikį.¹⁶⁴ Toks požiūris, be abejo, visiškai pagrįstas suprantant, kad Konstitucija yra vientisas aktas, o Konstitucinis aktas iš esmės laikytinas „horizontalia“, sisteminė Konstitucijos pataisa. Straipsnio kontekste pažymėtina, kad kai kurie iš Konstitucinio Teismo identifiikuotų Konstitucijos reinterpretavimo atvejų yra susiję su pamatiniais ekonominių santykių reguliavimo principais.¹⁶⁵ Iš Teismo praktikos matyti, kad vertindamas ES teisės turinį jis atsižvelgia ir į materialųjį jos turinį (pirminę ir antrinę teisę, ES teismų praktiką), ir į kompetencijos padalijimo tarp ES ir nacionalinio lygmens aspektus.¹⁶⁶

Žvelgiant kiekybiniu požiūriu matyti, kad iš daugiau nei dvidešimties nutarimų, kuriuose Teismas vienu ar kitu aspektu analizavo ES teisės turinį, tik šešiuose ES teisė nebuvo susijusi su ekonominių santykių reguliavimu, likusiose bylose daugeliu

atskleidžiant Konstitucijos 46 straipsnio turinį ir įtvirtinti nacionalinių teisėkūros subjektų teisę riboti ES teisėkūros subjektų įtvirtintą pamatinę ekonominę laisvę, nors pati ES teisė tokio apribojimo nenustatė.

¹⁶⁴ 2006 m. kovo 14 d. nutarime Teismas nurodė, jog „Konstitucinės jurisprudencijos tęstinumas nereiškia, kad konstitucinė doktrina negali būti koreguojama, jos nuostatos reinterpretuojamos. <...> reinterpretuoti oficialias konstitucines doktrines nuostatas (koreguoti oficialią konstitucinę doktriną) yra (arba gali būti) būtina *inter alia* tais atvejais, kai yra padaromos atitinkamų Konstitucijos straipsnių (jų dalių) pataisos. <...> Konstitucinis Teismas savo aktuose yra ne kartą konstatavęs, kad Konstitucijos, kuri yra vientisas aktas (Konstitucijos 6 straipsnio 1 dalis), nuostatos yra tarpusavyje susijusios ir sudaro darnią sistemą, kad tarp Konstitucijoje įtvirtintų vertybių yra pusiausvyra, kad nė vienos Konstitucijos nuostatos negalima aiškinti taip, kad būtų iškreiptas arba paneigtas kurios nors kitos konstitucinės nuostatos turinys, nes taip būtų iškreipta viso konstitucinio teisinio reguliavimo esmė, pažeista Konstitucijoje įtvirtintų vertybių pusiausvyra. Atsižvelgiant į tai konstatuotina, kad reinterpretuoti oficialius konstitucinius doktrinius teiginius (koreguoti oficialią konstitucinę doktriną) gali būti būtina ir tada, kai yra padaroma tokia Konstitucijos pataisa (pakeičiama arba panaikinama tam tikra Konstitucijos nuostata, arba Konstitucijoje įtvirtinama nauja nuostata), kuria yra iš esmės pakoreguojamas visuminio konstitucinio teisinio reguliavimo turinys, nors būtent ta Konstitucijos nuostata, kurios pagrindu (t. y. kurią aiškinant) tam tikru konstitucinio teisinio reguliavimo klausimu buvo suformuluota ankstesnė oficiali konstitucinė doktrina, formaliai ir nėra pakeičiama“.

¹⁶⁵ Pvz., 2006 m. rugsėjo 26 d. nutarime Teismas nurodė, kad „<...> mokesčių ir kitų privalomų mokėjimų oficialią konstitucinę doktriną Konstitucinis Teismas yra formavęs *inter alia* konstitucinės justicijos bylose, kuriose buvo tiriama, ar Konstitucijai neprieštaravo teisės aktai (jų dalys), išleisti dar iki 2004 m. rugpjūčio 14 d., kai įsigaliojo Seimo 2004 m. liepos 13 d. priimtas Lietuvos Respublikos konstitucinis aktas „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“, kuris pagal Konstitucijos 150 straipsnį yra Konstitucijos sudedamoji dalis. Įsigaliojus Lietuvos Respublikos konstituciniam aktui „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“, iki tol suformuota mokesčių ir kitų privalomų mokėjimų oficiali konstitucinė doktrina Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje yra plėtojama atsižvelgiant ir į minėtą Konstitucijos pataisą“.

¹⁶⁶ Pvz., 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarime LRKT, be kita ko, nurodė, jog „<...> valstybės narės, laikydamosi Bendrijos teisės, pačios turi nustatyti savo socialinės apsaugos sistemos principus ir struktūrą, *inter alia* socialinės apsaugos sistemos išmokų suteikimo sąlygas, tačiau Bendrija, siekdama užtikrinti laisvą asmenų judėjimą Bendrijoje, imasi priemonių nacionalinėms socialinės apsaugos sistemoms koordinuoti“.

atvejų tai buvo ES derinimo priemonės, priimtose siekiant konsoliduoti vidaus rinką.

Taigi atliktas tyrimas rodo, kad bent jau ekonominių santykių sferoje ES ir Lietuvos Respublikos pamatinės nuostatos yra glaudžiai susijusios ir persipynusios, daugeliu atvejų bet kuri iš jų iki galo negali būti suvokiama ir aiškinama nekreipiant dėmesio į kitą teisės sistemą. Iš LRKT praktikos matyti, kad ES teisė daro reikšmingą įtaką jo jurisprudencijai, laikui bėgant ši įtaka didėja.

Žvelgiant į perspektyvą galima prognozuoti kelias tendencijas. Pirma, akivaizdu, kad, įsigaliojus Lisabonos sutarčiai, o su ja – ir ES pagrindinių teisių chartijai, stiprėja ES konstitucionalizmo, kaip viešosios valdžios ribojimo, dimensija: ESTT (iš dalies – ir nacionalinių teismų) potencialas plėtoti jurisprudenciją pagrindinių teisių (įskaitant ekonomines) apsaugos srityje reikšmingai išauga, o tai savaime reiškia, kad nacionalinės konstitucinės ir ES teisės sąsajos tik sustiprėja.¹⁶⁷

Kita sritis, kurioje pastaruoju metu vyksta reikšmingi pokyčiai konstitucionalizmo požiūriu, susiję su valstybių narių turimomis ekonominių politikų, taip pat nacionalinių biudžetų formavimo ir įgyvendinimo galiomis. Kaip minėta, tinkamas ES pinigų sąjungos funkcionavimas ir biudžetinės drausmės nacionaliniu lygmeniu užtikrinimas yra glaudžiai susiję. Kita vertus, biudžeto formavimas ir su tuo susijusios galios (pvz., mokesčių įvedimas ir reguliavimas) neabejotinai yra viena pamatinių valstybės funkcijų ir nacionalinio konstitucionalizmo kaip bendro gėrio tam tikroje bendruomenėje išraiška. Dėl minėtos priežasties, tarkim, VFR Federalinis Konstitucinis Teismas neatsitiktinai pabrėžia vyriausybės konstitucinę pareigą išlaikyti Vokietijos finansinę autonomiją, taip pat akcentuoja parlamento biudžetines galias nurodydamas, kad biudžeto pajamų ir išlaidų klausimais sprendimus turi priimti parlamentas, nes tokios galios laikytinos pamatine konstitucinės valstybės galia demokratiškai spręsti dėl savo likimo.¹⁶⁸ Todėl įvairios iniciatyvos, kuriomis šioje srityje siekiama stiprinti ES institucijų galias (pvz., Europos Komisijai suteikti galias prižiūrėti nacionalinių biudžetų rengimą; platesnes teisėkūros galias mokesčių srityje), jas įgyvendinus, neabejotinai reikštų ES konstitucinių galių (konstitucionalizmo kaip bendro gėrio išraiškos) stiprėjimą, nes į ES lygmenį „pasislinktų“ tam tikrų pamatinių viešosios valdžios galių įgyvendinimas. Žvelgiant į šiuolaikinio pasaulio Europos Sąjungai keliamus iššūkius manytina, kad, siekdama atlaikyti globalizacijos spaudimą ir išlikti svari tarptautinių santykių „žaidėja“, taip pat ilgalaikėje perspek-

¹⁶⁷ P vz., 2010 m. rugsėjo 8 d. ESTT sprendimas *Winner Wetten* (C-409/06, Rink., I-08015); 2013 m. sausio 22 d. ESTT Didžiosios kolegijos sprendimas *Sky Österreich GmbH* (C-283/11, dar nepaskelbtas Rinkinyje).

¹⁶⁸ Žr., pvz., 2011 m. rugsėjo 9 d. VFR Federalinio Konstitucinio Teismo sprendimą 2BvR 987/10. Prieiga per internetą: <<http://www.bverfg.de/en/press/bvg11-055en.html>>; taip pat žr. *Mestmäcker E. J. Constitutional Elements of the European Union's Legal and Economic Order // Žmogus, teisinės valstybės ir administracinė justicija (mokslo studijos red. I. Danėlienė, S. Kavalnė, E. Kūris, V. Valančius, M. Zirk-Sadovskis, I. Žalėnienė)*. Vilnius: Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas, 2012, p. 309–323.

tyvoje išlaikyti pinigų sąjungos gyvybingumą, ES turi gana ribotą pasirinkimo laisvę ir gilesnės integracijos perspektyva yra vienas iš tokių pasirinkimų.

Atsižvelgiant į iki šiol Lietuvos moksle atliktus tyrimus galima prognozuoti (siūlyti) tam tikras sritis (temas) tolesniems tyrimams. Visų pirma, pati šios studijos (ar atskirų jos aspektų) tema verta gerokai nuodugnesnės analizės, akivaizdu, kad šioje studijoje buvo paliesti tik bendriausi klausimai. Taip pat atskirai paminėtinos kompetencijos padalijimo tarp ES ir valstybių narių teorinės ir praktinės problemos. Ši sritis svarbi ir bendrai vertinant ES ir valstybės turimų galių, ir optimalaus jų padalijimo aspektus, ir ypač ekonominių santykių sferoje, įskaitant ekonominę ir pinigų sąjungą, nes šiuo atveju, kaip minėta, kyla tam tikrų fundamentalių klausimų, pavyzdžiui, Stabilumo pakto ir įvairių pastaruoju metu priimtų bei svarstomų iniciatyvų, didinančių ES institucijų vaidmenį formuojant nacionalinius biudžetus, ir jų galių įtaka pamatiniams biudžeto formavimo principams ar apskritai tokių ES galių konceptualus vertinimas klasikinių valstybės funkcijų požiūriu. ES pagrindinių teisių chartijos vaidmuo plėtojant ES teisę ir jos sąveika su nacionaline (konstitucine) teise taip pat laikytinas teisės mokslui svarbiu klausimu. Nors jau yra mokslinių studijų šiuo klausimu,¹⁶⁹ tačiau akivaizdu, jog tema yra tikrai plati, įdomi ir perspektyvi. Galiausiai Lisabonos sutartimi buvo gerokai detalizuotas nacionalinio savitumo¹⁷⁰ sąvokos turinys, ESTT savo praktikoje ją jau plėtoja. Akivaizdu, kad ES teisės nuostatos dėl nacionalinio savitumo yra vienas iš raktų, sudarančių teisinę prielaidas kalbėti apie horizontalią ES ir nacionalinio konstitucionalizmo sąveiką. Taigi tiek šios ES sutarties nuostatos, tiek ir bendresnis klausimas dėl nacionalinės konstitucinės teisės poveikio ES teisei (pavyzdžiui, nacionalinių konstitucinių imperatyvų įtaka Vyriausybei formuojant poziciją dėl ES antrinės teisės aktų projektų, analogiška įtaka nacionaliniams teismams kreipiantis į ESTT prejudicinio sprendimo) taip pat neabejotinai verti išsamesnių tyrimų.

IŠVADOS

Ordoliberalų mokyklos įžvalgos svarbios suvokiant ir pagrindžiant konstitucinio lygmens nuostatų, apibrėžiančių liberaliosios visuomenės ekonominės struktūros (ūkio) sisteminę orientaciją, būvį ir jo užtikrinimo garantijas, poreikį. Šios įžvalgos grindžiamos teze, kad rinkos ekonomika yra optimalus ekonomikos santykių modelis,

¹⁶⁹ Žr., pvz., *Jablonskaitė-Martinaitienė I., Kavalnė S.* Europos Sąjungos Pagrindinių teisių chartija Teisingumo Teismo praktikoje po Lisabonos sutarties įsigaliojimo: bendros tendencijos ir ateities perspektyvos // *Žmogus, teisinė valstybė ir administracinė justicija (mokslų studijos red. I. Danėlienė, S. Kavalnė, E. Kūris, V. Valančius, M. Zirk-Sadovski, I. Žalėnienė)*. Vilnius: Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas, 2012.

¹⁷⁰ ES sutarties 4 straipsnio 2 dalis.

tačiau taip pat pripažįstama, kad toks modelis savaime nėra gyvybingas, todėl būtinos pamatinės taisyklės, leidžiančios užtikrinti jo tęstinį gyvybingumą. Atitinkamai ekonominė konstitucija suvokiama kaip konstitucinių taisyklių, kuriomis yra paremtas tam tikros politinės bendruomenės ekonominės sistemos funkcionavimas, visuma. Pamatinis rinkos ekonomikos variklis neabejotinai yra ūkinė asmens laisvė, tačiau tokia modelyje pasikliaujama ne tik rinkos jėgomis bei individo iniciatyva, bet pripažįstamas ir svarbus valstybės vaidmuo siekiant įgyvendinti ne tik ekonominius, bet ir kitus visuomeninius tikslus.

Kalbant apie sisteminę ekonominių santykių (ūkio) orientaciją, nei Lietuvos Respublikos Konstitucija, nei ES pirminė teisė nėra vertybiškai neutralios, t. y. jose kaip konstitucinis imperatyvas yra tiesiogiai įtvirtintas būtent rinkos ekonomikos modelis (žinoma, nepamirštant jose užkoduoto socialinės orientacijos imperatyvo). Šiuo požiūriu galima konstatuoti struktūrinį abiejų teisės sistemų suderinamumą, kuris yra būtina Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje prielaida. Ir Lietuvos Respublikos Konstitucija, ir ES pirminė teisė įtvirtina teises, teismine tvarka ginamas tokios sisteminės orientacijos užtikrinimo garantijas. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 46 straipsnis šiuo požiūriu reikšmingas tuo, jog įtvirtina asmens ūkinės veiklos laisvę kaip konstitucinę subjekcinę laisvę, o Konstitucinio Teismo praktika patvirtina tokį jos statusą. ES pirminė teisė numano tokios laisvės buvimą nacionaliniu lygmeniu ir ją išplečia į transnacionalinę sferą vidaus rinkos laisvių ir ES konkurencijos teisės normų pavidalu.

Kita vertus, ir Lietuvos Respublikos Konstitucija, ir ES pirminė teisė suteikia plačias ekonominės politikos formavimo ir įgyvendinimo galias politinėms institucijoms. Šiuo atveju ir Konstitucinis Teismas, ir ESTT laikosi mažoritarinės laikysenos, t. y. politinėms institucijoms palieka plačią vertinimo laisvę. Vis dėlto pastarasis teiginys dėl ESTT taikytinas tik tuomet, kai Teismas vertina ES institucijų sprendimų teisėtumą ir pagrįstumą, o vertindamas valstybių narių sprendimų atitiktį vidaus rinkos laisvėms ESTT vykdo išsamią teisminę kontrolę taip sustiprindamas privataus subjekto teisių gynybą.

ES ekonominė konstitucija daro reikšmingą įtaką Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Ji suteikia naujas teises priemones ginti individo autonomiją įgyvendinant ūkinės veiklos laisvę, perskirsto viešosios valdžios galias dalį jų perkeldama į supranacionalinį lygmenį ir taip apriboja nacionalinių institucijų diskreciją renkantis priemones, skirtas atitinkamiems konstituciniams imperatyvams įgyvendinti. Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalyje įtvirtintas konstitucinis imperatyvas reguliuoti ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei, turi būti suvokiamas sistemiskai su Konstitucinio akto dėl Lietuvos Respublikos narystės ES preambulėje įtvirtintu siekiu dalyvauti integracijos procese ir jo poveikiu piliečių gerovei ir atsižvelgiant į ES sutarties 3 straipsnyje nustatytą ES tikslų ir Lietuvos Respublikoje įtvirtintų

konstitucinių imperatyvų struktūrinį suderinamumą, ES pirminėje teisėje įtvirtintą lojalumo principą, aiškinamas kaip apimantis ir konstitucinį imperatyvą valstybės institucijoms veikti taip, kad būtų siekiama minėtų ES tikslų, nors, žinoma, tai nereiškia, kad šios institucijos negali turėti savo vizijos, kaip šie tikslai turi būti pasiekti.

Konstitucijos 46 straipsnio 4 dalyje įtvirtintą imperatyvą, draudžiantį monopolizuoti rinką ir saugoti sąžiningos konkurencijos laisvę, ES konkurencijos teisė pripildo materialiu turiniu arba *de jure*, kai ES šioje srityje turi išimtinę kompetenciją, arba *de facto*, kai kalbama apie nacionalinės teisės reguliavimo sferą. Tai vėlgi daro reikšmingą poveikį valstybės diskrecijai reguliuoti ekonominius santykius ir taip įgyvendinti atitinkamą ekonominę politiką.

LITERATŪRA

Lietuvos ir užsienio autorių reikšmingų mokslo darbų sąrašas Vadovėliai, monografijos ir disertacijos

1. *Birmontienė T. et. al.* Lietuvos konstitucinė teisė. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001.
2. *Daukšienė I.* Laisvas darbuotojų judėjimas pagal Europos Bendrijos teisę. Daktaro disertacija: socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007.
3. *European Community Law of Competition* (red. P. Roth, V. Rose). Oxford University Press, 2008.
4. *Goals of Competition Law* (red. D. Zimmer). Edgar Elgar Publishing, Cheltenham, 2012.
5. *Jarukaitis I., Lamanauskas T., Civilka M., Makauskaitė A.* Elektroninių ryšių teisė. Vilnius: Eugrimas, 2005.
6. *Jarukaitis I.* Europos Sąjunga ir Lietuvos Respublika: konstituciniai narystės pagrindai. Vilnius: Justitia, 2011.
7. *Keserauskas Š.* Setting Priorities for a Small Country's Competition Authority. Lessons and Suggestions Based on Two Decades of Competition Policy Experience in Lithuania. Lambert Academic Publishing, Saarbrücken, 2011.
8. *Komesar N. K.* Imperfect Alternatives. Choosing Institutions in Law, Economics, and Public Policy. Chicago: The University of Chicago Press, 1994.
9. *Spruogis E.* Šiuolaikinės demokratinės valstybės socialinė paskirtis ir funkcijos. Daktaro disertacija: socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2002.
10. *Šileikis E.* Alternatyvi konstitucinė teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.

11. The EC Law of Competition (red. J. Faul, A. Nikpay). Oxford University Press, 2007.
12. *Vėgėlė I.* Įmonėms taikytina teisė ir pirminis steigimasis Europos Bendrijos teisėje. Vilnius: Eugrimas, 2002.
13. *Vėgėlė I.* Europos Sąjungos teisė. Vidaus rinkos laisvės, konkurencija ir teisės derinimas. Vilnius: Registrų centras, 2011.
14. *Žaltauskaitė-Žalimienė S.* Laisvas asmenų judėjimas pagal Europos Bendrijos teisę: įsisteigimo teisė. Vilnius: Rosma, 2002.

Moksliniai straipsniai

15. *Abramavičius A.* Narystė Europos Sąjungoje ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įgaliojimai // Konstitucinė jurisprudencija. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo biuletėnis. Vilnius, 2006.
16. *Barnard C.* Derogations, Justifications and the Four Freedoms: Is State Interest Really Protected? (red. C. Barnard, O. Odudu). The Outer Limits of European Union Law. Hart Publishing, 2009.
17. *Birmontienė T.* Ūkinės veiklos laisvės konstituciniai pagrindai // Konstitucinė jurisprudencija. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo biuletėnis, 2010, Nr. 2 (18).
18. *Butkevičius L.* Lietuvos konkurencijos teisės europeizacija: priežastys, raida ir problemos // Teisė. Mokslo darbai, 2006, t. 61.
19. *Butkevičius L.* Vidinis ir išorinis ūkio subjekto sampratos elementai, arba kas yra „ūkio subjektas“ pagal Europos Bendrijos ir Lietuvos konkurencijos teisę // Privatinė teisė: praeitis, dabartis ir ateitis. Liber Amicorum Valentinus Mikelėnas (atsak. red. V. Mizaras). Vilnius: Justitia, 2008, p. 59–84.
20. *Butkevičius L., Civilka M.* Komercinės paskirties nekilnojamojo turto nuomos sandoriai Lietuvos koncentracijų kontrolės sistemoje // Teisės problemos, 2012, Nr. 2 (76), p. 5–67.
21. *Butkevičius L.* Atsakomybės už konkurencijos teisės pažeidimus perėjimas: Europos Sąjungos teisė ir jos įtaka Lietuvos administracinei justicijai // Žmogus, teisinė valstybė ir administracinė justicija (mokslo studijos red. I. Danelienė, S. Kavalnė, E. Kūris, V. Valančius, M. Zirk-Sadovski, I. Žalėnienė). Vilnius: Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas, 2012.
22. *Butkevičius L.* Bendrai kontroliuojamų ūkio subjektų teisinio reguliavimo pokyčiai naujajame Konkurencijos įstatyme arba ką perėmėme iš Europos Sąjungos teisės // Teisė. Mokslo darbai, 2012, Nr. 84.
23. *Bužinskas G., Kliukaitė J.* Europos Centrinio Banko raida ir perspektyvos // Teisė. Mokslo darbai, 2007, t. 63.

24. *Civilka M.* Privatusis konkurencijos teisės normų įgyvendinimas pagal EB ir LR teisę // Teisės problemos, 2006, Nr. 1 (51).
25. *Davulis T.* Bendrosios rinkos laisvės v. pagrindinės teisės – teisė į streiką Europos Teisingumo Teismo jurisprudencijoje // Teisė besikeičiančioje Europoje. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidykla, 2008.
26. *De la Rosa S.* The Directive on Cross-Border Healthcare or the Art of Codifying Complex Case Law // Common Market Law Review, 2012, t. 49, Nr. 1.
27. *Drexler J.* Competition Law as Part of the European Constitution // Principles of European Constitutional Law (red. A. Von Bogdandy, J. Bast). Oxford: Hart Publishing, 2005.
28. *Drexler J.* Competition Law as Part of the European Constitution // Principles of European Constitutional Law (red. A. Von Bogdandy, J. Bast). Oxford: Hart Publishing, 2011.
29. *Gerber D. J.* Constitutionalising the Economy: German Neoliberalism, Competition Law and the “New” Europe // American Journal of Constitutional Law, 1994, Nr. 42.
30. *Gerber D. J.* Law and Competition in Twentieth Century Europe. Oxford University Press, 1998.
31. *Gerner-Beuerle C.* Shareholders Between the Market and the State. The VW Law and Other Interventions in the Market Economy // Common Market Law Review, 2012, t. 49, Nr. 1.
32. *Greičius V.* Europos Sąjungos teisės taikymo Aukščiausiam Teisme problemos ir tendencijos // Jurisprudencija, 2007, Nr. 7 (97).
33. *Hatje A.* The Economic Constitution // Principles of European Constitutional Law (red. A. Von Bogdandy, J. Bast). Oxford: Hart Publishing, 2005.
34. *Jablonskaitė-Martinaitienė I., Kavalnė S.* Europos Sąjungos Pagrindinių teisių chartija Teisingumo Teismo praktikoje po Lisabonos sutarties įsigaliojimo: bendros tendencijos ir ateities perspektyvos // Žmogus, teisinė valstybė ir administracinė justicija (mokslo studijos red. I. Danelienė, S. Kavalnė, E. Kūris, V. Valančius, M. Zirk-Sadovski, I. Žalėnienė). Vilnius: Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas, 2012.
35. *Jarašiūnas E.* Lietuvos Respublikos Konstitucija ir Europos integracija // Konstitucija, nacionalinė teisė ir Europos teisė. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2004.
36. *Jarašiūnas E.* Europos Sąjungos teisinio kvalifikavimo problemos // Jurisprudencija, 2011, 18 (4).
37. *Jarukaitis I.* Europos Bendrijų teisės viršenybė ir valstybių narių bei Lietuvos Respublikos teisė // Teisė. Mokslo darbai, 2000, Nr. 38.
38. *Jarukaitis I.* Implementation of the New EU Regulatory Framework for Electronic

- Communications in Lithuania // Informatik - Wirtschaft - Recht - Regulierung in der Wissensgesellschaft. Festschrift für Wolfgang Kilian (red. J. Taeger, A. Wiebe), 2004.
39. *Jarukaitis I.* Europos Sąjungos Konstitucinė sutartis ir valstybių narių konstitucijos. Konventas, Konstitucija ir Europos Sąjungos ateitis 2002–2003. Vilnius: Firidas, 2004.
40. *Jarukaitis I.* The Third Constitutional Act and its Impact on National Constitutional System // Teisė. Mokslo darbai, 2006, Nr. 60.
41. *Jarukaitis I.* Sutarties dėl Konstitucijos Europai ratifikavimas Lietuvoje ir jos įtaka nacionalinei konstitucinei sistemai // Teisė. Mokslo darbai, 2006, Nr. 61.
42. *Jarukaitis I.* Lithuania // The Impact of EU Accession on the Legal Orders of New EU Member States and (pre-) Candidate Countries. Hopes and Fears (red. A. Kellermann, J. Czuczai, S. Blockmans, A. Albi, W. Douma). T.M.C Asser Press, the Hague, 2006.
43. *Jarukaitis I.* Ratification of the European Constitution in Lithuania and its Impact on the National Constitutional System // The European Constitution and National Constitutions. Ratification and Beyond (red. A. Albi, J. Ziller). Kluwer Law International, 2007.
44. *Jarukaitis I.* Bendrieji parlamentinės ir teisminės subsidarumo principo kontrolės aspektai // Justitia, 2007, Nr. 3 (65).
45. *Jarukaitis I.* Europos Sąjungos ir nacionalinės teisės sistemų sąveika: ES konstitucinės sutarties ir Lisabonos sutarties viražai (I dalis) // Justitia, 2008, Nr. 3 (69).
46. *Jarukaitis I.* Europos Sąjungos ir nacionalinės teisės sistemų sąveika: ES konstitucinės sutarties ir Lisabonos sutarties viražai (II dalis) // Justitia, 2008, Nr. 4 (70).
47. *Jarukaitis I.* Europos Sąjungos konstitucinė sutartis ir Lisabonos sutartis: skirtumų beiėškant // Teisė. Mokslo darbai, 2009, Nr. 73.
48. *Jarukaitis I.* Pliuralistinė ES ir nacionalinės teisės sistemų sąveika: konstitucinių konfliktų vengimo ir sprendimo principų paieėkos // Administracinė jurisprudencija, 2009, Nr. 8 (18).
49. *Jarukaitis I.* Lithuania's Membership in the European Union and Application of EU law at National Level // Brave New World: Application of EU Law in the New Member States (red. A. Lazowski). T.M.C. Asser Press & Oxford University Press, 2010.
50. *Jarukaitis I.* Report on Estonia, Latvia and Lithuania // The National Judicial Treatment of the ECHR and EU Laws (red. G. Martinico, O. Pollicino). Europa Law Publishing, Groningen, 2010.
51. *Jarukaitis I.* Europos žmogaus teisių konvencija ir Europos Sąjungos teisė: požiūrių konvergencija Baltijos valstybių teismų praktikoje // Žmogus, teisinė valstybė ir administracinė justicija (mokslo studijos red. I. Danelienė, S. Kavalnė, E. Kūris, V. Valančius, M. Zirk-Sadovski, I. Žalėnienė). Vilnius: Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas, 2012.

52. *Joerges Ch.* The Market Without the State? The “Economic Constitution” of the European Community and the Rebirth of Regulatory Politics // European Integration online Papers, 1997, t. 1, Nr. 19.
53. *Joerges Ch.* States Without a Market? Comments on the German Constitutional Court’s Maastricht-Judgement and the Plea for Interdisciplinary Discourses // European Integration online Papers, 1997, t. 1, Nr. 20.
54. *Joerges Ch.* What is Left of the European Economic Constitution? A Melancholic Eulogy // EUI Working Paper, No. 2004/13.
55. *Maduro M. P.* We, the Court. The European Court of Justice & the European Economic Constitution. A Critical Reading of Article 30 of the EC Treaty. Oxford: Hart Publishing, 2002.
56. *Mestmäcker E. M.* On the Legitimacy of European Law // *Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht*, 1994.
57. *Katuoka S.* Sutarties dėl Konstitucijos Europai ypatybės // *Jurisprudencija*, 2005, Nr. 72 (64).
58. *Krenn Ch.* A Missing Piece in the Horizontal Effect „Jigsaw“: Horizontal Direct Effect and the Free Movement of Goods // *Common Market Law Review*, 2012, t. 49, Nr. 1.
59. *Kūris E.* Koordinaciniai ir determinaciniai konstituciniai principai (II) // *Jurisprudencija*, 2002, t. (27) 19.
60. *Kūris E.* Lietuvos Respublikos Konstitucija ir Europos teisės iššūkiai // *Justitia*, 2004, Nr. 6 (54).
61. *Kūris E.* Ekstranacionaliniai veiksniai Lietuvos Respublikos Konstituciniam Teismui aiškinant Konstituciją // *Teisė. Mokslo darbai*, 2004.
62. *Kūris E.* Ūkinės veiklos laisvė, sąžininga konkurencija ir bendra tautos gerovė (Konstitucijos 46 straipsnio jurisprudencinis komentaras) // *Jurisprudencija*, 2005, t. 64 (56).
63. *Kūris E.* Europos Sąjungos teisė Lietuvos Respublikos konstitucinio teismo jurisprudencijoje: sambūvio algoritmo paieškos // *Teisė besikeičiančioje Europoje*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008.
64. *Lapinskas K.* Europos tarptautinių teismų ir nacionalinių konstitucinių teismų jurisdikcijos ir jurisprudencijos sąlyčio problemos // *Konstitucija, nacionalinė teisė ir Europos teisė*. Vilnius, 2004.
65. *Namavičius Z.* Suverenitetas ir Europos Sąjunga // *Konstitucinių teismų vaidmuo Europos Sąjungos narystės kontekste*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2004.
66. *Reich N.* Free Movement v. Social Rights in an Enlarged Union – Laval and Viking Cases before the ECJ // *German Law Journal*, 2008, t. 9, Nr. 2.

67. *Ruškytė R.* Sąžiningos konkurencijos laisvė pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją // Konstitucinė jurisprudencija. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo biuletenis, 2010, Nr. 3 (19).
68. *Ruškytė R.* Konkurencijos laisvė pagal Lietuvos Konstituciją // Europos Sąjungos konkurencijos teisė ir jos įgyvendinimas: aktualijos, praktika ir atitiktis, problematiškumo aspektai (mokslinių straipsnių rinkinio vyr. red. G. Švedas). Klaipėda: Socialinių mokslų kolegija, 2010.
69. *Schepel H.* Constitutionalising the Market, Marketising the Constitution, and to Tell the Difference: On the Horizontal Application of the Free Movement Provisions in EU Law // *European Law Journal*, 2012, t. 18, Nr. 2.
70. *Spaventa E.* From Gebhard to Carpenter: Towards a (Non-) Economic European Constitution // *Common Market Law Review*, 2004, t. 41, Nr. 3.
71. *Šileikis E.* Konstitucinis Teismas ir valstybės atsakomybė už Europos Sąjungos teisės pažeidimą // *Justitia*, 2010, Nr. 1 (73).
72. *Vadapalas V.* Lietuvos Respublikos Konstitucija ir Stojimas į Europos Sąjungą // Stojimas į Europos Sąjungą ir Konstitucija. 1999 m. birželio 29–30 d. seminaro medžiaga. Vilnius: Eugrimas, 2000.
73. *Vadapalas V.* Constitutional Homogeneity in the Accession Process // *The European Constitution in the Making* (red. R. Miccu, I. Pernice). Baden-Baden: Nomos, 2003.
74. *Vadapalas V., Jarukaitis I.* Constitution of the Republic of Lithuania, International Law and Accession to the European Union. The Spanish Constitution in the European Constitutional Context (red. F. F. Segado). Madrid: Dykinson L. R., 2003.
75. *Vadapalas V., Jarukaitis I.* Užsieniečių teisė įgyti žemę Lietuvoje ir stojimas į Europos Sąjungą. Europos Sąjungos teisė ir Lietuva (red. V. Vadapalas). Vilnius: Justitia, 2002.
76. *Vadapalas V.* EU Constitutional Treaty in the Context of Enlargement. A Constitution for the European Union: First Comments on the 2003-Draft of the European Convention (red. I. Pernice, M. P. Maduro). Nomos, Baden-Baden, 2004.
77. *Valančius V.* Europos Sąjungos teisės poveikis Lietuvos administracinei justicijai: tendencijų kontūrai. Pirma dalis // *Jurisprudencija*, 2007, Nr. 7 (97).
78. *Valančius V.* Europos Sąjungos teisės poveikis Lietuvos administracinei justicijai: tendencijų kontūrai. Antra dalis // *Jurisprudencija*, 2007, 9 (99).
79. *Vasarienė D.* The Constitutional Foundations of the Financial System of the State of Lithuania // *Jurisprudencija*, 2012, Nr. 19 (3).
80. *Vanberg V. J.* The Freiburg School: Walter Eucken and Ordoliberalism // *Freiburg Discussion Papers on Constitutional Economics*, 2011, Nr. 04/11.

81. *Veršelytė A.* Pacientų teisė į tarpvalstybines sveikatos priežiūros paslaugas – iliuzija ar realybė? // Nepriklausomos Lietuvos teisė: praeitis, dabartis ir ateitis: recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys: Liber Amicorum profesoriui Jonui Prapiesčiui. Vilnius: Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Alumni draugija, 2012.
82. *Weiler J. H. H.* Epilogue: Towards a Common Law of International Trade // The EU, the WTO and the NAFTA (red. J. H. H. Weiler). Towards a Common Law of International Trade. Oxford University Press, New York, 2001.
83. *Žaltauskaitė-Žalimienė S.* Institucinė reforma pagal Sutarties dėl Europos Konstitucijos projekto nuostatas // Jurisprudencija, 2004, Nr. 58 (50).
84. *Žaltauskienė-Žalimienė S.* Naujausios paslaugų teikimo laisvės tendencijos Europos Sąjungoje // Jurisprudencija, 2005, Nr. 72 (64).
85. *Žalimienė S.* Naujausios įsisteigimo laisvės tendencijos Europos Sąjungoje // Teisė besikeičiančioje Europoje: Liber Amicorum Pranas Kūris: mokslo straipsnių rinkinys. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2008.
86. *Žaltauskaitė-Žalimienė S.* Europos Sąjungos teisės taikymo viršenybė nacionaliniuose teismuose ir jos ribos // Žmogus, teisinė valstybė ir administracinė justicija (mokslo studijos red. I. Danelienė, S. Kavalnė, E. Kūris, V. Valančius, M. Zirk-Sadovski, I. Žalėnienė). Vilnius: Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas, 2012.

Dr. Irmantas JARUKAITIS
Vilnius University

THE EUROPEAN UNION ECONOMIC CONSTITUTION
AS THE ADDITIONAL DIMENSION OF THE CONSTITUTION
OF THE REPUBLIC OF LITHUANIA:
CONTOURS OF THE RESEARCH

Summary

The article deals with the notion of the economic constitution, the content of the economic constitution of the Republic of Lithuania, of the European Union and the interrelationship between the two. The first part of the article, relying, among the other things, on the thoughts of the ordoliberal school, is devoted to analysis of the concept of the economic constitution. It describes the reasons, why certain core principles concerning of the organization of the economic system of the political community should form part of the constitutional rules of that community, how they should be defined in order to ensure the optimal frame of the economic system. Arguments are provided that although in the market economy everyday decisions should be made by economic operators instead of state institutions, some core principles ensuring „rules of the game“, for example, imperatives concerning protection of the competitive process, should be established at the constitutional level. Further the Constitution of the Republic of Lithuania is analyzed from that perspective. The main emphasis is placed on analysis of Article 46 of the Constitution and the jurisprudence of the Constitutional Court. Various functions performed by Article 46 are highlighted: serving as a systemic decision concerning organization of economic system of the state (establishing the constitutional imperative of namely the market oriented economy), establishing an individual (subjective) constitutional freedom to conduct a business as well as establishing various constitutional imperatives for state institutions as regards the governance of the economic system of the state. Analysis of the jurisprudence of the Constitutional Court revealing the Court's stance as regards protection of the freedom to conduct business and its attitude towards powers of political institutions as regards the intervention in the market are provided.

Part two of the Article is devoted to the basic aspects of the economic constitution of the European Union. First of all, systemic orientation towards market economy of the primary EU law, taking into account developments of the Lisbon Treaty, is highlighted. It is argued that although the Lisbon Treaty accommodates more socially oriented language, this development fundamentally does not affect the systemic orientation towards the market economy. Further, legal guaranties supporting that systemic orientation (namely, subjective fundamental economic freedoms of the internal market, the EU competition rules) and their functions within overall architecture of the EU legal system are described. It is argued that they perform integratory function, expand the autonomy of individuals and have a big impact on discretion of the Member States to make various decisions. Finally part two of the Article deals with the public powers of formation and implementation of the economic

policy that are transferred to the supranational level, the vertical redistribution of powers between national and supranational levels, the impact of such redistribution on the discretion that the Member States maintain in that field. Analysis reveals that although EU primary law does not establish overall competence of the EU institutions to form and implement economic policies, it nevertheless limits in various ways the powers of the Member State to shape their economic policies.

Part three of the article deals with the interrelationship between the Constitution of the Republic of Lithuania and EU primary law in the field of economic relations. It points to the structural compatibility between the national constitution and EU law as regards basic (systemic) decisions in favour of the market economy and reveals that legal guarantees provided by EU primary law supplement those established in the national constitution thus strengthening autonomy of the individual and limiting the powers of national institutions. It argues as well that provisions of the Constitution should be interpreted in the light of EU primary law, since in some respects the material content of the Constitution is *de facto* enriched by EU law, the EU competition law being the most obvious example.

Based on the research conclusions are provided in the part four of the Article.